

ที่ระลึก

งานพระราชทานเพลิงศพ

นายเวิ้ม เนตรศิริ

๒๖ ตุลาคม ๒๕๓๐

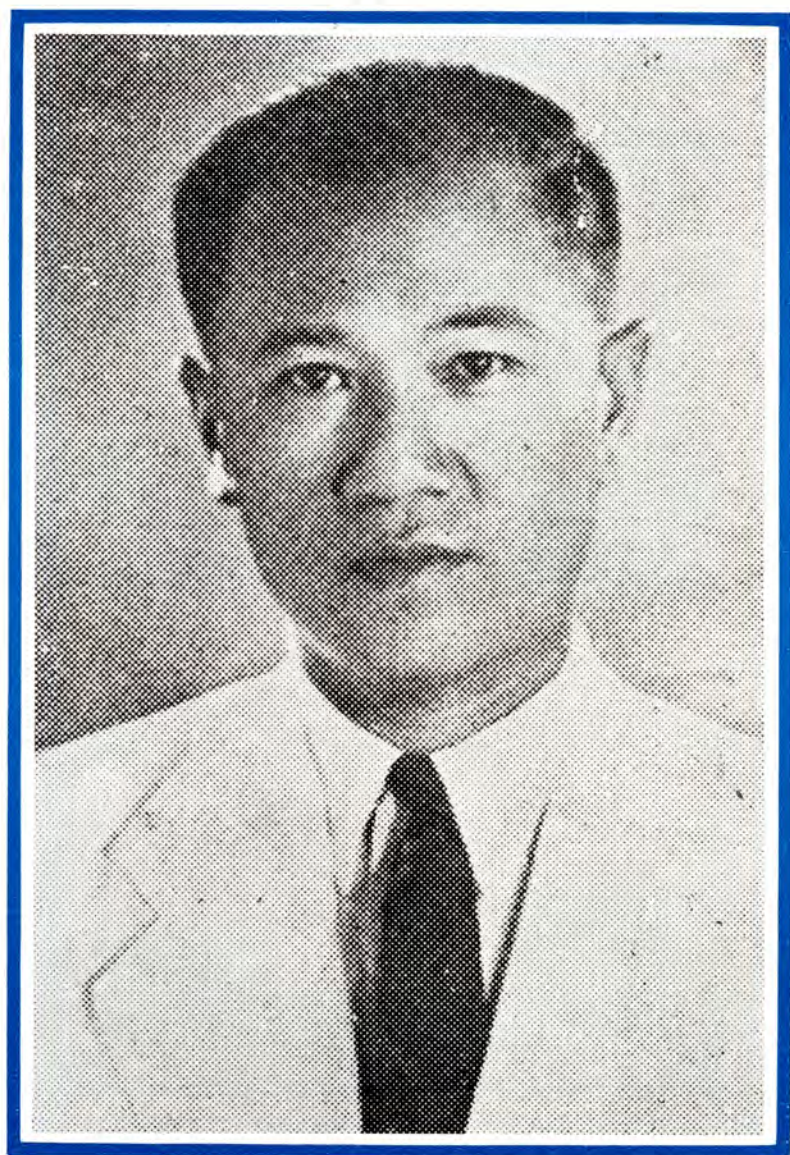
นายเริ่ม เนตรศิริ

ชาติ	21	พฤษภาคม	พ.ศ. 2455
มรณะ	25	มิถุนายน	พ.ศ. 2530

ประวัติ

นายเร่ม เนตรศิริ เกิดเมื่อ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๕๕ ที่ ต. ตลาดพลู
อ. ชนบุรี กทม. เป็นบุตรนายคำ นางวอน เนตรศิริ มีพี่น้องร่วมบิดา-มารดาเดียวกัน
๗ คนคือ

นายเร่ม เนตรศิริ

น.ส. ล้อม เนตรศิริ

นางประวิง สุกรภาค

นายเต็ม เนตรศิริ

น.ส. พร่อมพรรณ เนตรศิริ

น.ส. พรหมเพรา เนตรศิริ

น.อ. บุญชู เนตรศิริ (ถึงแก่กรรม)

นายบุญเชิด เนตรศิริ

การศึกษา จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ จาก ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ กทม. (ชนบุรีในสมัย
นั้น) ชั้นมัธยมปีที่ ๘ จาก ร.ร. มัธยมวัดประทุมคงคา กทม. เข้าเรียนต่อคณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ เรียนได้ ๒ ปีก็ลาออก

เริ่มรับราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยเป็นครูในสังกัดกรมศึกษาธิการกระทรวง
ธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) สอนหนังสือในช่วงระยะสั้น ๆ ที่ ร.ร. มัธยม
วัดราชโอรสและ ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ พ.ศ. ๒๔๘๒ ย้ายไปเป็นครูเตรียมวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ แม่โจ้ เชียงใหม่ และประจำอยู่ ณ ที่นั้นจนเกษียณอายุราชการเมื่อ ๓๐
กันยายน ๒๕๑๕ ตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็นอาจารย์เอกวิทยาลัยเกษตรกรรม วิทยาลัยเกษตร-
กรรมแม่โจ้

อิสรยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับ ตริตาภรณ์ช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔
นางอรุณ เนตรศรี มีบุตรธิดา รวม ๗ คนคือ

นางปราณี คชเสนีย์

น.อ. ไพโรจน์ เนตรศรี

น.ส. ยุพา เนตรศรี

นายวิรัช เนตรศรี

นายศิริ เนตรศรี

นายปัญญา เนตรศรี

นางอาภรณ์ เอออนันต์

และสมรสกับ นางบุญทิพย์ เนตรศรี มีบุตรธิดา รวม ๕ คนคือ

นายสุนทร เนตรศรี

นายสรินทร์ เนตรศรี

นางยุวดี เนตรศรี

นายสุจิตร์ เนตรศรี

น.ส. วรिता เนตรศรี

มีหลานที่เกิดจากบุตร ธิดาที่ยังมีชีวิตในปัจจุบัน ๑๒ คน

เสียชีวิตกระทันหันด้วยอุบัติเหตุ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๐ เวลา

ประมาณ ๑๙.๓๐ น. ที่เชียงใหม่ รวมอายุได้ ๗๕ ปี ๑ เดือน

อาลัยอาจารย์เริ่ม เนตรศิริ

ตามลำดับญาติ อาจารย์เริ่ม ๖ เป็นหลานของข้าพเจ้า เราไม่ได้พบกันหลายปีมาแล้ว เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ศกนี้ ข้าพเจ้าได้รับทราบข่าวได้ถึงแก่กรรมเสียแล้วและจะรอนาศพิวตฺตโรตฺตเทพะ ในบ่ายวันนั้น ข้าพเจ้าเศร้าสลดและตกใจอย่างยิ่ง

อาจารย์เริ่ม ๖ เป็นอาจารย์วิทยาลัยเกษตรกรรมแม่โจ้ (สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ปัจจุบัน) เมื่อเกษียณอายุราชการแล้วก็เลยพำนักรออยู่ไม่นานเรื่อยมา เธอเป็นบุตรชายคนหนึ่งของพี่ตำ เนตรศิริ และเป็นสมาชิกผู้หนึ่งที่ทำชื่อเสียงให้แก่ตระกูล “เนตรศิริ”

ด้วยคุณงามความดีทั้งหลายที่เธอได้บำเพ็ญไว้แล้วตลอดชีวิต ของเธอเป็นสมุฏฐานบันดาลให้อาจารย์เริ่ม ๖ ประสบสุขต่อไปในสัมปรายภพทุกประการเทอญ.

ศาสตราจารย์ ดร. อรุณ เนตรศิริ

อาลัย อาจารย์เริ่ม เนตรศิริ

เนื่องจากอาจารย์เริ่ม เนตรศิริ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๐ เวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. ที่จังหวัดเชียงใหม่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๓๐ เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. บรรดาบุตร - ธิดาและญาติได้นำศพของอาจารย์เริ่ม ฯ จากจังหวัดเชียงใหม่ ไปกรุงเทพฯ ตั้งศพบำเพ็ญการกุศลทางศาสนา ณ วัดตริทศเทพบำเพ็ญกุศลอยู่ ๗ วัน จึงทำการบรรจุศพ

อาจารย์เริ่ม ฯ ได้รู้จักกับข้าพเจ้าเมื่อประมาณปี ๒๔๗๘ - ๗๙ ตอนนั้นอาจารย์เริ่ม ฯ อยู่ ร.ร.มัธยมวัดราชโอรส จังหวัดธนบุรี (สมัยนั้นจังหวัดธนบุรียังไม่ได้รวมกับจังหวัดพระนคร) ส่วนข้าพเจ้าอยู่ ร.ร.มัธยมเกษตรกรรมคลองบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรีเช่นกัน เหตุที่รู้จักกันได้ก็เนื่องจากสมัยนั้น วันรัฐธรรมนูญทางการได้จัดให้มีการแข่งเรือระหว่าง ร.ร.ด้วยกัน การแข่งเรือมี ๒ ประเภท คือ ประเภทเรือต่งและประเภทเรือแข่ง ร.ร.มัธยมวัดราชโอรส และ ร.ร.มัธยมเกษตรกรรมคลองบางกอกน้อยอยู่ในประเภทเรือแข่งด้วยกัน และได้จับสลากเป็นคู่แข่งเรือต่อกัน จึงได้รู้จักอาจารย์เริ่ม ฯ ตั้งแต่บัดนั้นมา

ต่อมาประมาณปี ๒๔๘๐ รัฐบาลได้ให้ ร.ร.มัธยมเกษตรกรรมคลองบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ร.ร. มัธยมเกษตรกรรมคลองหจก จังหวัดสงขลา และ ร.ร. มัธยมเกษตรกรรมโนนวัต จังหวัดนครราชสีมา ทั้งสาม ร.ร.นี้ยุบให้ไปรวมกันเป็นแห่งเดียวที่ ร.ร. มัธยมเกษตรกรรมแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ข้าพเจ้าจึงต้องไปเรียนต่อที่แม่โจ้เป็นปีที่ ๔ หรือเรียกตามนักเรียนแม่โจ้ว่ารุ่นที่ ๑ โดยปรียายเป็นเวลา ๑ ปี และในปีเดียวกันนั้น ร.ร. มัธยมเกษตรกรรมแม่โจ้ ก็ได้เลื่อนฐานะเป็น “วิทยาลัยเกษตรกรรมแม่โจ้” ข้าพเจ้าเรียนอยู่ที่วิทยาลัยฯ เป็นเวลา ๑ ปี ก็จบหลักสูตร จากนั้นก็ไปเรียนต่อที่ ร.ร. วนศาสตร์ จังหวัดแพร่ อีก ๒ ปี ก็จบหลักสูตรของโรงเรียน

ครั้นปี ๒๔๘๒ อาจารย์เริ่ม ฯ ก็ได้ย้ายจาก ร.ร.มัธยมวัดราชโอรส มาเป็นครูที่ ร.ร.เตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แม่โจ้ (เดิมเป็นวิทยาลัยเกษตรกรรม แม่โจ้) อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ระยะนั้นท่านอาจารย์พนม สมิตานนท์ เป็นผู้อำนวยการ

เนื่องจากอาจารย์เริ่ม ๖ เรียนจบหลักสูตรมัธยมปีที่ ๘ เป็นครูที่ขอสตัย สุจริต โอบ-
อ้อมอารี ขยันหมั่นเพียร อดทน หาคำความรู้ใส่ตัวอยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ทมนสยตเข้ากับคน
ทั่ว ๆ ไปได้เป็นอย่างดี จนใจเลอนขบและอตราเงินเดือนอยู่เรื่อย ๆ ตลอดมาได้เลอนเป็น
ข้าราชการชนเอก เมื่อปี ๒๕๐๔ และได้รับตำแหน่งครูสุดท้ายก่อนที่จะเกษียณอายุราชการ
คือ “ตำแหน่งอาจารย์ผู้ปกครอง” อาจารย์เริ่ม ๖ ได้เกษียณอายุราชการเมื่อปี ๒๕๑๕
รวมเวลาที่คลุกคลีอยู่กับวิทยาลัยฯ แม่โจ้ เป็นเวลานานถึง ๓๓ ปี จึงถือได้ว่าอาจารย์เริ่ม ๖
เป็นลูกหม้อของแม่โจ้ “คนหนึ่ง”

อีกประการหนึ่ง อาจารย์เริ่ม ๖ เป็นคนขยัน หมั่นเพียร เมื่อว่างจากเวลาราชการ
หลังจากเลิกงาน วันเสาร์-อาทิตย์ วันหยุดราชการ หรือ ปีติภาคเรียน จะไปหางานส่วนตัว
ทำ ซึ่งเป็นงานที่สุจริตโดยมิได้ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน อาจารย์เริ่ม ๖ ทำทุกอย่างโดยไม่เลือกงาน
ทั้งนเพื่อเป็นรายได้พิเศษมาพุงฐานะของครอบครัว เมื่อสมัยสงครามญูปูนอาจารย์เริ่ม ๖ ก็
ได้ทำการติดต่อกับขายกับทหารญูปูน เช่น ขายไม้เสาเข็ม พืชผักต่าง ๆ โดยอยู่ในข้อกำหนด
ของกฎหมายและระเบียบของราชการ หลังสงครามสงบลง อาจารย์เริ่ม ๖ ก็อยู่ในฐานะ
“เป็นผู้มอานจะกิน” คนหนึ่ง ทั้งนี้โดยความสามารถของตนเอง

ข้าพเจ้าได้จากแม่โจ้ ไป เมื่อต้นปี ๒๔๘๑ และอาจารย์เริ่ม ๖ ได้ย้ายมาประจำที่
แม่โจ้ เมื่อเดือน ตุลาคม ๒๔๘๒ ข้าพเจ้ากับอาจารย์เริ่ม ๖ ก็ไม่ได้พบกัน ต่อเมื่อต่างคน
ต่างเกษียณอายุราชการด้วยกันแล้วก็ได้มาพบกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี ๒๕๒๓ เนื่องจากได้
มาปลูกบ้านอยู่ในท้องที่เดียวกันที่ตำบลช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่

ในปี ๒๕๒๓ นั้นเอง กลุ่มเกษตรแม่โจ้ ที่ได้เกษียณการงานในหน้าที่ด้วยกันแล้ว
และมีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป ได้ตั้งกลุ่มขึ้นกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “กลุ่มเกษตรอาวุโสสงเคราะห์”
มีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในวันยามแก่เฒ่าและยามที่ถึงแก่กรรม โดยมีระเบียบ
ย่อ ๆ ดังนี้ คือ

๑. เมื่อสมาชิก ๑ ผู้หนึ่งผู้ใดถึงแก่กรรม สมาชิก ๑ ที่มีชีวิตอยู่ต้องช่วยเหลือคนละ
๒๐๐.- บาท (สองร้อยบาท)

๒. เก็บเงินล่วงหน้าจากสมาชิก แต่ละคนไว้คนละ ๒๐๐.- บาท (สองร้อยบาท)
เงินที่เก็บได้^{๕๕}ฝากธนาคารประเภทออมทรัพย์

๓. เมื่อสมาชิก ผู้หนึ่งผู้ใดถึงแก่กรรม ทางกลุ่มจะเอาเงินที่ได้เก็บล่วงหน้าไว้
นี้จ่ายให้แก่ทายาททันที ๑๐๐ % โดยไม่หักค่าใช้จ่ายใดๆ ^{๕๕} ทงสน และจะเรียกเก็บเงินจาก
สมาชิก ล่วงหน้าไว้ อีกคนละ ๒๐๐.- บาท (สองร้อยบาทถ้วน) สำรองต่อไปอีกทำเช่นนี้
เรื่อย ๆ ไป

๔. มีคณะกรรมการดำเนินงานถูกต้องตามระเบียบสากล

๕. เริ่มแรกมีสมาชิกเพียง ๒๕ คน ปัจจุบันมีสมาชิกรวมทั้งสิ้น ^{๕๕} ๑๑๑ คน

๖. เมื่อสามเป็นสมาชิกก็คุ้มครองถึงภรรยาด้วย ภรรยาต้องถูกต้องตามกฎหมาย

๗. รับสมาชิกผู้เป็นศิษย์เก่าแม่โจ้ ที่มายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๗๐ ปี
อาจารย์เริ่ม ๆ ก็เป็นสมาชิก “กลุ่มเกษตรอาวุโสสงเคราะห์” ^{๕๕} ผู้หนึ่ง โดยมีหน้า
ที่^{๕๕}เป็น “รองประธานกลุ่ม”

เนื่องจากอาจารย์เริ่ม ๆ เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ โอบอ้อมอารี เป็นที่เคารพ เชื้อถือ
ของเพื่อน ๆ สมาชิกด้วยกัน ในการที่อาจารย์เริ่ม ๆ ได้จากพวกเราไปโดยไม่วันที่จะกลับ
มาพบกันอีกเช่นนี้ “กลุ่มเกษตรอาวุโสสงเคราะห์” ขอตงจิตอธิฐาน ขอให้คุณงามความดี
ทั้งมวลที่อาจารย์เริ่ม ๆ ได้ประกอบไว้ที่ยังมีชีวิตอยู่นั้น และกุศลกรรมใดๆ ที่กลุ่มเกษตรฯ
ได้ปฏิบัติมาหรือจะได้ปฏิบัติต่อไป จงได้บันดาลให้วิญญาณอันบริสุทธิ์ของ อาจารย์เริ่ม
เนตรศิริ ได้ประสบความสุขสันต์ในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

นาย สาย จันท์

เจริญญิก

ในนามของ “กลุ่มเกษตรอาวุโสสงเคราะห์”

คำไว้อาลัยจากศิษย์

ผมได้รับข่าวการเสียชีวิตของคุณครูเริ่ม เนตรศิริ ในขณะที่ขึ้นไปงานที่จังหวัด เชียงใหม่เพียงวันเดียว โดยเหตุที่มีบุคคลผู้หนึ่งบอกระหว่างกันและกันได้ถามผมกันว่า ทราบ หรือเปล่าว่าอาจารย์เริ่มฯ เสียชีวิตไปแล้ว

ก่อนอื่น ผมขออนุญาตกล่าวถึงครูผมท่านว่า “ครูเริ่ม” แทนที่จะเรียกอาจารย์ เช่นคนมากมายหลายคนในยุคปัจจุบัน

ผมใคร่จะหยิบยกเอาสิ่งที่เป็จริงอยู่แล้วมาเป็นกรณี บางทีอาจทำให้หลายท่าน สามารถเห็นเหตุผลที่เป็นความรูสึกจากผมบ้าง

ผมเองก็เป็นครูบาอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยมานานพอสมควร แม้ประชาชน จำนวนไม่น้อยก็เรียกผมว่าอาจารย์ ถ้าเป็นทางการก็ยังมีการใช้ศาสตราจารย์ ซึ่งเป็ ตำแหน่งวิชาการที่ได้รับมาหลายปีแล้ว เมื่อมีการเรียกกันมานานและนับวันก็ยิ่งนานยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ บุคคลทั้งหลายที่ถูกเรียกว่าอาจารย์ก็มามากขึ้น มันทำให้เกิดความรูสึกขึ้นมาเรื่อย ๆ ว่าภายในสิ่งเดียวกันเราสามารถมองได้ทั้งในด้านที่เป็ปริมาณและคุณภาพ หากการปรับปรุง คุณภาพมันช้ากว่า แต่การเพิ่มปริมาณมันรวดเร็ว สิ่งนั้นก็จะถูกมองไปในด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพเป็นธรรมดา

ทุกวันนี้ คำว่าอาจารย์จึงเลื่อนไปทงสังคม ใครอยากเรียกใครก็เรียกกันได้ แล้ว แต่เจตนาธรรมณ์ของมนุษย์ซึ่งแฝงไว้ด้วยอะไร ๆ ภายใต้พฤติกรรมอย่างมากมาย สำหรับผม เองนั้นไม่สนใจว่า ใครจะเรียกว่าอาจารย์ ศาสตราจารย์ หรือ ครู หรือนายอะไร เพราะ ทุกสิ่งทุกอย่างหากไม่รับมาใส่ใจ มันก็ไม่ถึงเราในสิ่งที่เป็อิทธิพลจากมัน

ดั่งเช่นดอกไม้ไม่หอม ดอกไม้ไม่เหม็น แท้จริงแล้วดอกไม้มันกเป็นเพียงสิ่งมีกลิ่น หากจะต่างกัก็เพียงตัวรูปแบบขององค์ประกอบ แต่ความหอมความเหม็นที่เรารู้สึกดอกไม้ ชนิดนั้นชนิดนี้กันทั่วไป แท้จริงแล้วมันกเป็นความรูสึกที่อยู่ภายในจิตเราเอง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง มีครูคนหนึ่ง^๕ ในท้องถิ่นที่อยู่ต่างจังหวัดเขียนจดหมายมาคุยกับผม เสมอจนมาถึงวันหนึ่งเขียนมาว่า ขออนุญาตเรียกผมว่า “ครู” แทนที่จะเรียกว่าอาจารย์ หรือศาสตราจารย์

ผมตอบไปทันทีว่ายินดีมากเพราะรู้สึกว่าการที่มันใกล้เคียงความเป็นธรรมชาติ^๖ สิ่งนั้นย่อมใกล้เคียงการเข้าถึงจิตใจซึ่งกันและกัน และแล้วครูคนนั้นก็เรียกผมว่า “ครูระพี”^๗ เรื่อยมาหลายครั้งหลายหนทำให้ผมหวนกลับมาทบทวนตนเองและเห็นได้ว่าคนเราทุกวันนี้ถูกสิ่งที่มีอิทธิพลทำให้เกิดความรู้สึกว่า มัน^๘ เป็นของใหม่ซึ่งแท้จริงแล้วมันก็คือสิ่งที่ส่งอิทธิพลเข้าครอบงำเราเองเพราะของมีแต่การเปลี่ยนแปลง แต่ความใหม่ความเก่ามันอยู่ที่ใจเราเอง

หากได้มีการคิดทบทวนหรือหวนกลับมาพิจารณาอดีต และถามตนเองว่า ตัวเราเป็นใครอย่างน้อยมันทำให้เกิดวิถีทางของการเปลี่ยนแปลงภาวะจิตที่หวนกลับมาเสริมสร้างความความมั่นคงให้แก่ตัวเราเองในด้านจิตใจไว้เพื่อเป็นเกราะกำบังมิให้อิทธิพลามิสสินจ้าง^๙ ซึ่งหากประมาทและปล่อยตัวเมื่อใดมันจะได้โอกาสเข้ายึดครองเราเองทันที ทำให้เสียอิสรภาพเสรีภาพ^{๑๐} ในจิตใจ คุณค่าชีวิตก็จะหมดไปด้วยเป็นธรรมดา

ผมขอเรียกท่านว่า “ครูเริ่ม”^{๑๑} เพราะมันเป็นบรรยากาศในขณะนั้น ขณะที่ผมมีโอกาสเป็นศิษย์ท่านท่ามกลางชีวิตที่ลำบากและบรรยากาศที่กดดัน

๒ ปีเต็ม ๆ ที่แม่โจ้ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นปีที่ญี่ปุ่นบุกไทยและเริ่มจุดหนึ่งของสงครามมหาเอเชียบูรพา^{๑๒} ชีวิตผมได้เข้ามาอยู่ภายใต้บรรยากาศของแม่โจ้ และภายใต้ครูซึ่งมีครูเริ่ม^{๑๓} เป็นบุคคลหนึ่งซึ่งรับผิดชอบต่อชีวิตและการศึกษาของผมและเพื่อน ๆ

แม่โจ้สมัยนั้น มีสิ่งที่เป็นตัวแปรแฝงไว้ในบรรยากาศมากมายแม้แต่ตัวทัศนคติที่มีผลกระทบต่อภาวะจิตใจ แม่โจ้ยังคงเป็นป่า มีความสุนทรีย์อยู่ในตัวของมันเอง ชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานธรรมชาติไม่ว่าหอพักที่มีฝาทำด้วยฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบตองตึงและตะเกียงรวแตมนามนกเขาที่คอนข้างรับหรือในเวลากลางคืน กับเสียงกระดังงาที่ผุดอยู่กับควาววัลกล้อเกวียนไปมาบนรอยฝุ่นที่แหว่งมาจากความมืดที่อยู่รอบด้านเป็นช่วง ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้แม่โจ้มีความหมายต่อชีวิตและมีความมีชีวิตชีวา

วิญญาณของครูกับศิษย์จะกระชับชิดเข้าหากันจนแนบแน่นเป็นหนึ่งเดียว แม้บุคคลที่อยู่ภายนอกอาจเห็นว่าการกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่หากมองลึกๆ หนึ่งซึ่งสายตาคนธรรมดาไม่อาจเห็นได้ นั่นคือความเข้าใจดีและพลังที่ประสานกันไว้ด้วยจิตและวิญญาณ

เพราะบางครั้งศิษย์ที่เห็นดเห็น้อยด้วยสายตาเห็นอ กับศิษย์ที่เห็นอยู่กับตามจอบที่คว่ำหน้าลงบนพื้นดินได้ร่มไม้ซึ่งคิดว่าลับตาครู และคุยกันอย่างเปิดเผยจนดูจะเป็นความสนุกสนาน ครั้นเคร่งใจตามประกาศนห่ม ตั้งนามสมมติให้แก่ครุคนโน้นครุคน

ฉบับล้นทันใจ เพื่อนคนหนึ่งอยู่กับคนหนึ่งซึ่งหันหลังให้ และยังคงพูดจ้อก้อปากค้ำทำให้คนพูดหยุดชะงักเพราะผิดสังเกต พอหันหลังไปก็พบว่าครูยืนจังก้าอยู่ข้างหลังนั่งกางเกงขาสั้นและสวมหมวกกะโล่ใบเดียว

เพียงคำพูดจากครูประโยคหนึ่งว่า “เรามีสิทธิอะไรที่มาตั้งชื่อให้ฉันประหลาด ๆ” แล้วทั้งสองฝ่ายก็จากกันไป มันทำให้ชีวิตมีรสชาติและมีชีวิตชีวา ต่อมาภายหลังกาลเวลาก็เบนส่งพิสูจน์ให้เห็นได้เด่นชัดยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ว่า การกล่าวต่อว่าของครูในครั้งนั้นแท้จริงแล้วมันไม่มีสิ่งใดอยู่เบื้องหลัง แม้ครูหันหลังจากไปก็ไม่เหลือสิ่งใดทิ้งไว้ในอารมณ์

นี่แหละครับ “ชีวิตครูกับศิษย์” กับภาวะแวดล้อมธรรมชาติที่อำนวยให้ภายในส่วนลึกหากใครรู้ได้ก็คงเห็นว่ามีแต่ความเมตตาปราณี ผิดกับครูที่เห็นศิษย์เสมือนวัตถุเห็นชีวิตคนเป็นแผ่นกระดาษ พอหันไปก็ฉีกมันลงตะกร้าไม่เหลือไว้แม้แต่เยื่อใย คงเป็นครูแต่กายและด้วยเงินแต่ปราศจากความมีจิตวิญญาณ

ครูเริ่ม ๆ ของผมท่านนั้นสมัยที่ผมเรียนแม่โจ้ท่านมีรถเพียงคันเดียว และมันก็เป็นเพียงรถจักรยานเก่า ๆ ซื้ไปซื้มา เป็นภาพที่ผมยังคงเห็นได้ในจิตใจแม้แต่ในวันนี้ วันซึ่งกาลเวลาได้ผ่านพ้นมาแล้วกว่า ๔๕ ปี ท่านไม่มีคำว่า ๔ โมงเช้า หรือ ๔ โมงเย็น และไม่มีความจำเป็นสำหรับท่าน เพราะความที่เป็นครูกับศิษย์มันอยู่เหนือสิ่งใด

ครูที่เคารพรักของผมจากไปแล้ว หากใครรู้ได้มันก็เป็นเรื่องของสัจธรรมของชีวิตทุกคน และหากผมจะยังคงแสวงผลประโยชน์จากครูท่านนอก ผมก็ยังคงทำได้

หลายคนอาจสงสัยว่าก็ครูตายไปแล้วเหตุไฉน จังยังคิดว่า จะเอาผลประโยชน์ จากครูได้อีกเล่า ศิษย์เช่นนี้จะเป็นคนที่น่าเคารพรักแก่ใครไปอีก

ครับ ผมรับสารภาพจากใจจริงว่าผมเป็นคนเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ตัวอย่างที่สุด แม้
ครุตนเองแท้ ๆ และสิ้นไปแล้ว ก็ยังคิดว่าเขาผลประโยชน์ต่อไป

แต่ในมุมที่ผมมองผมเห็นอะไรในช่องที่หลายคนอาจไม่ได้มองนั่นก็คือ ใช้โอกาส
ของการจากไปของครูเป็นสิ่งที่ให้เกิดสติ ทำให้เห็นภาพที่ทรงคุณค่ายิ่งว่ามิวันใดก็วันหนึ่ง
มันจะต้องถึงเราอย่างแน่นอน นี่คือนสิ่งที่ผมเองยังแสวงได้จากครู

ครับ แม้ครูผมได้สิ้นชีพไปแล้ว แต่วิญญาณของท่านก็ยังสอนผมได้และสอนผม
ได้เรื่อยไป หากขณอยู่ด้วยพื้นฐานและสายตาตนเองจะเห็นช่องทางที่จะสามารถเรียนรู้ได้
จากครู

ทันทีที่คุณวิรัช เนตรศิริ บุตรชายของคุณครูเริ่ม ๆ ได้ไปพบผมและปรึกษาเรื่อง
การพระราชทานเพลิงศพ ผมก็โทรศัพท์ไปถึงเพื่อนรุ่นเดียวกันคนหนึ่ง

ผมเอ่ยปากบอกเขาว่าทราบหรือไม่ว่า อาจารย์เริ่ม ๆ ท่านเสียแล้ว เขาเงยบ
หายไปสักครู่แล้วก็เอ่ยปากขึ้นว่า “อ้อครูเริ่ม ๆ ใช่ไหม” ผมรีบตอบไปว่าใช่ นั่นแหละ
ครับที่มันสะกิดใจผมให้ได้สติ และคิดว่าผมควรจะเดินตามกระแสสังคมที่ทุกวันนี้มันพัด
ระทมไปสู่ตำแหน่ง สู่อานาจ เรียกใครต่อใครว่าอาจารย์บ้าง ศาตราจารย์บ้าง มากมาย
ออกไปทุกที หรือผมจะเข้มแข็งพอที่จะยืนหยัดพึ่งพาตนเองอยู่บนฐานของศีลธรรม เพื่อ
ความมีคุณค่าที่แท้จริง

ครูครับ ครูที่ผมเคารพรัก ไม่ว่าครูจะเป็นใคร มีชีวิตอย่างไร ผมหมายถึงการ
ตกอยู่ในภาวะที่เป็นรูปวัตถุ แต่ครูก็ยังเป็นครูที่ดีของผมตลอดไป เพราะชีวิตนี้ไม่มีสิ่งใด
ประเสริฐไปกว่าการรู้ได้ถึงศีลธรรมของชีวิตตนเอง และรู้ได้ถึงพระคุณอันล้นเหลือของครู
ผู้มัวญานความเป็นคนที่ดีจริง

ผมขอให้ดวงวิญญาณของครูจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

ระพี สากกริก

ศิษย์ผู้หนึ่งของครูเริ่ม เนตรศิริ

คิดถึงอาจารย์เริ่ม เนตรศิริ

เช้าวันหนึ่งเวลาประมาณ ๐๘.๐๐ น. ผมได้เดินสวนทางกับอาจารย์ท่านหนึ่ง ที่ตึกทำงานตึกเดียวกัน อาจารย์ท่านนั้นได้ถามผมว่า “อาจารย์ทราบไหมว่า อาจารย์เริ่มได้เสียชีวิตแล้ว” ผมตกใจมากต่อข่าวนี้ เพราะไม่น่าจะเป็นไปได้ ศิษย์อาจารย์เริ่มทุกคนที่ทำงานอยู่ในแม่โจ้ทราบกันดีว่าในบรรดาอาจารย์ของพวกเขาซึ่งยังมีชีวิตอยู่นั้น ดูเหมือนอาจารย์เริ่มจะมีสุขภาพดีไม่แพ้คนอื่น ๆ พวกเราได้โทรศัพท์ตรวจสอบข่าวนี้กัน จึงได้ทราบด้วยความเสียใจอย่างสุดซึ้งว่า อาจารย์เริ่มได้จากพวกเราไปแล้วจริง ๆ

ผมได้รู้จักอาจารย์เริ่ม เนตรศิริ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ในฐานะศิษย์แม่โจ้รุ่นที่ ๑๔ ซึ่งอาจารย์เริ่มได้มาทำการสอนอยู่ก่อนแล้ว ถึงแม้ว่าอาจารย์เริ่มจะไม่ใช่วิชาแม่โจ้ แต่อาจารย์เริ่มก็อยู่แม่โจ้นานกว่าศิษย์เก่า อาจารย์มีลูกศิษย์ลูกหามากมาย เพราะอาจารย์เริ่มได้มาสอนที่แม่โจ้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ หลังจากที่แม่โจ้ได้เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เพียงไม่กี่ปี และได้เป็นอาจารย์สอนหนังสือที่แม่โจ้ตลอดมาจนเกษียณอายุราชการเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๕ นับได้ว่าอาจารย์มีส่วนสร้างสรรค์แม่โจ้อย่างมากด้วยคนหนึ่ง

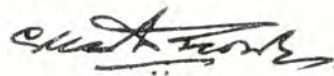
สมัยผมเรียนหนังสืออยู่ที่แม่โจ้นั้น อาจารย์สอนแบ่งออกเป็น ๒ สายคือ สายวิชาสามัญกับสายวิชาเกษตร อาจารย์เริ่มเป็นอาจารย์สอนสายวิชาสามัญ ผมได้เรียนวิชาคณิตศาสตร์และวิชาไวยากรณ์อังกฤษ กับอาจารย์ ผมจำได้ว่า อาจารย์เริ่มเป็นคนหนึ่งที่เอาใจใส่จริงจัง และขยันขันแข็งในการสอนสมคุณลักษณะของอาจารย์ที่ดี

เมื่อผมเรียนหนังสือจบจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน แล้ว ผมได้กลับมาทำงานอย่างใกล้ชิดกับอาจารย์อีก อาจารย์ได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้ปกครอง ซึ่งถือกันว่าเป็นงานที่หนักมากต้องใกล้ชิดกับนักศึกษาเกือบตลอด ๒๔ ชั่วโมง อาจารย์ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้นักศึกษาใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ผมพบกับอาจารย์เริ่มบ่อยมาก เพราะต่างก็สนใจกีฬาฟุตบอลเหมือนกัน อาจารย์มีส่วนอย่างสำคัญมากในการส่งเสริมและพัฒนากีฬาฟุตบอลของแม่โจ้จนโด่งดัง หาทีมเสมอเหมือนได้ยากในสมัยนั้น อาจารย์ครับ ผมยังจำอาจารย์ได้ดีเสมอ

อาจารย์คือ ผู้ให้ความรู้ ดูแลเรื่องกิริยามารยาท ความประพฤติและการกระทำ
ของศิษย์ พร้อมทั้งเป็นผู้คอยแนะนำชี้แจงศิษย์ให้รู้จักโลกมีหน้าต่างไกล และประสิทธิ
ประสาทความรู้ ความชำนาญให้เครื่องมือพร้อมมูลเพื่อศิษย์จะได้นำไปต่อสู้เผชิญ ชีวิตใน
โลกกว้างให้ทัดเทียมคนอื่น

บัดนี้ อาจารย์ได้จากไป โดยไม่มีวันกลับมาอีกแล้ว ซึ่งก็เป็นที่ตามกฎแห่งอนิจจัง
คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่าจะจากโลกนี้ไปเมื่อไรและไปสู่ภพไหน ขออำนาจแห่ง
คุณงามความดีที่อาจารย์ได้ประกอบมาโดยการอบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายให้เป็นคนดี มี
ความรู้ ออกไปช่วยกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ตลอดจนทูลให้ดวงวิญญาณของอาจารย์
จงไปสู่สุคติสัมปรายภพนเทอญ.

กิดและระลึกถึงอาจารย์เสมอ

รองศาสตราจารย์ ยรรยง สิริธิชัย
สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้

๑๐ สิงหาคม ๒๕๓๐

อาลัยเพื่อน

ผมได้รู้จักกับ น.อ. ไพโรจน์ เนตรศิริ เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ไปटनाศพ คุณเริ่มเนตรศิริ เมื่อสนทนากันก็ได้เล่าให้ฟังถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคุณเริ่ม ๖ กับผม และเมื่อมองดูหน้าคุณไพโรจน์ ๖ แล้ว ได้บอกว่าคุณไพโรจน์ ๖ มีเค้าหน้าเหมือนคุณพ่อของเขามาก หลังจากวันนั้นมาไม่นานนัก คุณไพโรจน์ ๖ ได้ติดต่อขอให้ผมเขียนอะไรบางอย่างเพื่อลงในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณเริ่ม ๖ ผมก็รับปากว่าจะพยายามนึกดู เพราะคุณเริ่ม ๖ กับผมไม่ได้พบกันเลยในระยะ ๕๐ ปีที่ผ่านมา

ผมรู้จักคุณเริ่ม ๖ เมื่อเข้าเป็นนิสิตคณะอักษรศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี ๒๔๗๕ ในบ้นนิสิตหญิงและชายรวมกันดูเหมือนจะไม่เกิน ๓๕ คน ในระยะที่ศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยเรารู้จักกันตามปกติในฐานะเพื่อนร่วมชั้น ครั้นจบปีที่ ๓ แล้ว ผมก็ได้รับการบรรจุให้เป็นครูที่ ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ เมื่อ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๘ โดยเป็นครูประจำชั้นมัธยมปีที่ ๗ ซึ่งเป็นชั้นของนักเรียนมัธยมปลายรุ่นแรกของโรงเรียน พอปี ๒๔๗๘ ก็เป็นครูประจำชั้นนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๗ รุ่นที่ ๒ ซึ่งในรุ่นนี้ที่เป็นทหารก็มี พล.อ. สิทธิจิรโรจน์, พล.ร.อ. อุดม พุ่มหิรัญ, พล.ต. ชิตชัย (สม) โพธิ์คำ, พล.ร.ต. ประสงค์ ชูจินดา รวม ๔ คน และมีคุณเดิม เนตรศิริ ซึ่งเป็นน้องชายคุณเริ่ม ๖ ด้วย ถ้าจำไม่ผิดดูเหมือนในปี ๒๔๗๘ คุณเริ่ม ๖ ได้มาเป็นครูที่ ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ ด้วยกัน จึงได้ทราบว่าคุณเริ่ม ๖ เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ ระยะนั้นยังไม่มีมัธยมปลายและก็ได้ถามคุณเริ่ม ๖ ว่าไปต่อมัธยมปีที่ ๗-๘ ที่ไหน

คุณเริ่ม ๖ มาทำการสอนอยู่ที่ ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ ไม่นานนักก็โอนย้ายไปเป็นครูที่ ร.ร. เกษตรกรรมแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ เราก็ไม่ได้พบกันอีกเลยผมเองเป็นครูอยู่ที่ ร.ร. มัธยมวัดนวลนรดิศ ๘ ปีเต็ม ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูใหญ่ที่จังหวัดตราดเมื่อปี ๒๔๘๖ พอปี ๒๔๙๑ ก็ย้ายไปเป็นครูใหญ่ที่ ร.ร. ประจักษ์จันทดริ่ง พ.ศ. ๒๔๙๗

ย้ายไปอยู่ ร.ร. มหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา ที่สงขลาซึ่งผมอยู่นานถึง ๑๐ ปี ได้เห็นบ้าน
หลังหนึ่งกลางเมืองสงขลาผมไปทักหน้าบ้านว่า “บ้านเนตรศิริ” ผมก็นึกถึงคุณเริ่ม ๆ แต่ผม
ไม่รู้จักใครในบ้านนั้น และตลอด ๑๐ ปีที่อยู่สงขลาก็ไม่มีนักเรียนที่นามสกุล “เนตรศิริ”
ไปเข้าเรียนเลย จึงไม่มีโอกาสได้สืบสาวราวเรื่อง คิดว่านามสกุลคงจะไปพ้องกันเข้า

โอกาสที่ได้ที่ผมได้มาร่วมงานชุมนุมศิษย์เก่า “นวลนรติศ” เมื่อพบคุณเดิม ๆ ผู้เป็น
ศิษย์ ก็ต้องถามว่าคุณเริ่ม ๆ ยังอยู่เชียงใหม่หรือ ก็ได้รับคำตอบว่ายังอยู่เชียงใหม่ ผมเอง
มีโอกาสดูเชียงใหม่ ๒-๓ ครั้ง แต่ก็ไม่มีโอกาสได้พบคุณเริ่ม ๆ เพราะบางครั้งไปราชการ
บางครั้งไปกับหมู่คณะ ทุกครั้งที่ผมพบคุณเดิม ๆ ก็จะต้องถามถึงคุณเริ่ม ๆ ทุกครั้งไป และ
ยังเคยพูดเปรย ๆ กับคุณเดิม ๆ ว่า “ถ้าจะเป็นพ่อเลี้ยงไปเสียแล้วกรรมัง” นอกจากนั้น
เมื่อผมไปพบปะเพื่อนร่วมรุ่นที่เรียนอักษรศาสตร์มาด้วยกัน เมื่อคุยถึงเรื่องเก่า ๆ เพื่อนบางคน
ก็ถามว่าคุณเริ่ม ๆ อยู่ที่ไหน ผมก็บอกว่าเขาอยู่ที่แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ บางคนก็บอกว่า
เคยไปที่เชียงใหม่แต่ไม่ได้พบคุณเริ่ม ๆ เพราะไปไม่ถึงแม่โจ้ อาจารย์กุล มฤคทัต ซึ่งดู
เหมือนจะเคยไปเป็นอาจารย์ใหญ่ที่แม่โจ้หรือตำแหน่งอะไรผมก็ไม่กลายืนยัน ก็เคยพูดถึง
คุณเริ่ม ๆ และตัวท่านอาจารย์กุล ๆ เคยไปเป็นอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค
ที่สงขลา ก็เคยปรารภกับผมว่า “บ้านเนตรศิริ” ที่สงขลา ไม่รู้ว่าเกี่ยวข้องกับคุณเริ่ม ๆ
หรือเปล่า ผมก็ตอบไปว่าคงบังเอิญนามสกุลไปพ้องกันกรรมัง เท่าที่เล่ามานี้แสดงว่าคุณเริ่ม ๆ
มิได้ถูกลืมไปจากพวกเราถึงแม้ว่าเราจะไม่ได้พบกันก็ตาม

ครั้งวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๓๐ ตอนสายผมก็ได้รับโทรศัพท์จากคุณพิมพ์ (รวม)
จันทพิมพ์ เพื่อนหญิงร่วมรุ่นคณะอักษรศาสตร์ซึ่งก็เคยถามถึงคุณเริ่ม ๆ กับผมในวันที่เรา
ไปรับบำนาญที่กระทรวง ผมก็บอกเขาไปว่าคุณเริ่ม ๆ บั๊กหลก็อยู่ที่แม่โจ้ เชียงใหม่ และ
ไม่ได้พบกันเลย เพียงแต่ทราบจากน้องชายของเขา จากโทรศัพท์วันนั้นคุณพิมพ์ ๆ บอกว่า
คุณเริ่ม ๆ เสียชีวิตเสียแล้วที่เชียงใหม่ โดยทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ หลังจากนั้นผมก็ค้น
สมุดโทรศัพท์หาชื่อคุณเดิม ๆ พอพบก็โทร. ไปทันทีเพื่อถามข่าวคราว พอคนรับโทรศัพท์

ตามคุณเต็ม ๆ มาพูด ผมก็บอกไปว่าผมครูชั้น ๕ อยากจะถามเรื่องคุณเริ่ม ๆ คุณเต็ม ๆ ตอบ
ทันทีว่า “ ศพเริ่ม ๆ มาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเช้านเวลาประมาณ ๐๗.๐๐ น. ตั้งอยู่ที่ศาลา ๘
วัดตรเทศเทพ รตนาศพเวลา ๑๗.๐๐ น.”

ตอนเย็นวันนั้นผมก็ไปวัดตรเทศเทพ ได้บอกกับผู้ต้อนรับว่าผมเป็นเพื่อนร่วมชั้นกับ
คุณเริ่ม ๆ เมื่อผู้ต้อนรับซึ่งเป็นหญิงทราบว่าเป็นใครแล้วเขาก็บอกว่าเมื่อตอนเช้าเขาเป็นผู้
รับโทรศัพท์เองที่บ้านคุณเต็ม ๆ แล้วก็นำผมไปเคารพและรตนาศพเพื่อขอโทษกรรมแก่กัน
และกัน ขณะนั้นนาตาคลอเข้ามามีร่าพันออกไปแก่ร่างของคุณเริ่ม ๆ ว่า เพื่อนเอ๋ยเราไม่ได้
พบกันเลย ๕๐ ปีแล้ว พวกเราพูดถึงและถามถึงเพื่อนเสมอ แต่เมื่อได้พบเพื่อนวันนี้ เราก็ค
ไม่สามารถพูดคุยกันได้ ขอคุณความดีที่เพื่อนได้กระทำแล้วในอดีตจงยังผลให้เพื่อนประสบ
แต่ความสุขในสัมปรายภพโน้นเถิด

ชน เรื่องเวช

คิดถึงพี่คนโต

พี่เริ่มเป็นบุตรคนโตของคุณพ่อคำ และคุณแม่วอน เนตรศรี มีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด ๔ คน ตั้งแต่เล็กจนจบการศึกษาและเข้ารับราชการในระยะแรก พี่อยู่ในความดูแลของ บุษยาม และ ย่ามอญ เนตรศรี ที่บ้านปากคลองบางสะแก ตลาดพลู ธนบุรี รับราชการเป็นครูที่โรงเรียนวัดราชโอรส โรงเรียนวัดนวลนรดิศ และสุดท้ายที่วิทยาลัยเกษตรกรรม แม่โจ้ เชียงใหม่ จนเกษียณอายุราชการ ณ ที่นั้น หลังจากเกษียณอายุราชการ พี่และครอบครัวส่วนหนึ่งได้พักอยู่ที่ซอยสมาคม วาย เอ็ม ซี เอ ต. ข้างเผือก อ. เมือง จ. เชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๓๐ น้อง ๆ ที่อยู่กรุงเทพ ฯ ได้ทราบข่าวทางโทรศัพท์ว่าพี่ได้เสียชีวิตเสียแล้ว พวกเราทุกคนต่างใจหายและไม่อยากจะเชื่อกันเลยจนกระทั่งเช้าวันรุ่งขึ้นทราบว่า หลาน ๆ ซึ่งเป็นบุตรของพี่ได้เดินทางไปเชียงใหม่แล้วและจะจัดการนำศพลงมาบำเพ็ญกุศลที่วัดศรีศรเทพ กรุงเทพ ฯ เริ่มวันเสาร์ที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๓๐

ตลอดวันนั้นมีเพื่อนและลูกศิษย์ของพี่เริ่ม ได้โทรศัพท์มาถามหลายราย และต่างก็แสดงความเสียใจในการเสียชีวิตของพี่ แม้แต่เพื่อน ๆ ของน้องชายพี่คนหนึ่ง น.อ. บุญชู เนตรศรี (ถึงแก่กรรมแล้ว) ก็ยังโทรศัพท์มาถามน้อง ๆ ทุกคน ขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งในความมีน้ำใจ และได้ไปร่วมบำเพ็ญกุศลฝังสวดพระอภิธรรมกันเป็นจำนวนมากตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้าย ซึ่งจะเก็บศพไว้ก่อนจนกว่าจะถึงวันพระราชทานเพลิงในวันจันทร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๓๐

พี่เริ่มเป็นผู้หมอบนัสนัตติ เคารพนับถืออาจารย์ ญาติผู้ใหญ่ มีมิตรสหายมากทุกครั้ง ที่ลงมากรุงเทพ ฯ พี่จะต้องออกเยี่ยมญาติพี่เคารพนับถือ ตลอดจนเพื่อนสนิทโดยเฉพาะเพื่อน

พี่เคยร่วมเที่ยวกันมาเมื่อสมัยก่อนทุกครั้งไป ลูกศิษย์เก่า ๆ ของพี่ถามน้องเป็นน้องของพี่
จะต้องถามถึงพี่ทุกครั้ง ทั้งนัยอมแสดงว่าพี่เป็นบุคคลที่ใคร่รัก ก็จะต้องขบใจในความมี
อุปนิสัยอันดีของพี่

น้อง ๆ ทุกคนได้เห็นกันมาตลอดว่า พี่เริ่มได้สร้างชีวิต บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์
ต่อการศึกษาและสังคมไว้เป็นอันมาก จึงขอให้ผลของชีวิตที่พี่ได้สร้างมาตลอดชีวิตนี้
นำพาดวงวิญญาณของพี่ไปสู่สัมปรายภพที่มีแต่ความสงบสุขเถิด

น้อง ๆ

พ่อ

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๐ เวลาประมาณ ๑๙.๓๐ น. พวกเราลูกๆ ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ต้องตกตลึงกับการได้ทราบข่าวจากบ้านที่เชียงใหม่ว่าพ่อเสียชีวิตเสียแล้ว เป็นการเสียชีวิตอย่างกะทันหันโดยไม่มีโอกาสได้สั่งเสียอะไรกับใคร รับข่าวครั้งแรกตกใจไม่อยากจะเชื่อใจภาวนาขอให้ข่าวนั้นอย่าได้เป็นจริง หลังจากนั้นไม่นานข่าวครั้งที่ ๒ ตามมากับบอกว่าศพได้ถูกนำไปที่โรงพยาบาลแล้ว จึงเริ่มยอมรับว่าคงจะแน่แล้ว ความรู้สึกกว้างขวางใจเข้ามาแทนที่ พ่อตงสติกันได้พวกเราแยกกันอยู่ก็ค่อยๆ ทะยอยมารวมตัวกัน ปรีक्षाหาหรือว่าจะทำอย่างไรต่อไปในคืนนั้น

พ่อเสียชีวิตทั้งๆ ที่มีสุขภาพดี ดุยังแข็งแรงคล่องแคล่วกว่าอายุ พ่อเป็นผู้รักสุขภาพไม่ดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เคยสูบบุหรี่แต่เลิกไปนานแล้ว ออกกำลังกายและรับประทานอาหารตามหลักวิชาการ เคยประสบอุบัติเหตุบาดเจ็บสาหัสครั้งหนึ่งโดยฉกรรณณ์โดยสารเบียคซีไครงหักหลายซี่ ในจำนวนนั้น ๒ ซี่ที่มเข้าไปในปอดต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลหลายวันแต่ด้วยการได้รับการรักษาพยาบาลที่พ่อักหายเป็นปกติ ญาติเพื่อนฝูงที่พบหรือแวะเยี่ยมที่บ้านมักจะชมพ่อว่าสุขภาพดี บางคนถึงกับกล่าวให้กำลังใจว่า “อายุจะต้องยืนถึง ๑๐๐ ปี” พ่อภูมิใจ มีกำลังใจและเป็นสุขมาก

ชีวิตพ่อเป็นชีวิตที่ทำงานโดยตลอด ตรากตรำอดทน ไม่เคยย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคพ่อไม่ค่อยจะเล่าชีวิตที่ลำบากแต่หลังจากให้ฟังแต่ลูกก็ทราบได้ พ่อเป็นแบบฉบับที่ดีที่ลูกไม่ต้องไปหาใครอื่นมาเปรียบ

พ่อส่งเสริมอนาคตลูก เป็นห่วงลูกเสมอทั้งๆ ที่ลูกก็โตๆ กันแล้ว ครึ่งหนึ่งพ่อไปพักผ่อนที่สหรัฐอเมริกาแต่เบื้องหลังการไปครึ่งนั้นลูกก็มาทราบข่าวว่าอุปสรรคอันหนึ่งก็คือต้องการไปเห็นความเป็นอยู่ของลูกอีก ๒ คนที่บักหลัก็อยู่ทนนเป็นเวลานานแล้วว่าเป็นอย่างไ

เพราะพ่อมีสุขภาพดี แข็งแรง ยังช่วยตัวเองได้ จึงยังไม่มีลูกคนใดได้ดูแลปรนนิบัติ
พ่อ พ่อเคยปรารภว่า เมื่อแก่ตัวลงกว่านี้จะลงมากกรุงเทพ ฯ เพราะเป็นบ้านเกิด ใกล้ลูกหลาน
ญาติพี่น้อง และดูพ่อก็ค่อย ๆ เตรียมตัวทำอย่างนั้นจริง ๆ แต่พ่อก็กว้างไม่ถึงเวลานั้น

การที่พ่อจากไปโดยที่มิใช่ถึงเวลาอันควรและลูกมิได้เตรียมตัวเตรียมใจมาก่อน นับ
ว่าเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญและสะเทือนใจที่สุดในชีวิตของลูก เป็นการยากที่จะลืมวันสูญเสีย
นั้นได้ ขอให้วิญญาณพ่อรับทราบว่าลูกเสียใจ ลูกระลึกถึงบุญคุณและมีความภูมิใจใน
ตัวพ่อเสมอ

สุดท้ายนี้ลูกทุกคนขอให้พ่อจงพักผ่อนให้สบาย สบายกับที่ตรากตรำเหน็ดเหนื่อย
มาตลอดชีวิต ขอให้พ่ออย่าได้เป็นห่วงเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น ขอให้วิญญาณพ่อจงประสบสุขใน
สัมปรายภพอย่างแท้จริง

ลูก ๆ

ชีวิตการศึกษาเกษตรของผมที่แม่โจ้

สัจธรรมที่เล่าไว้ให้คนคิด

..... ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก

ชีวิตผม กำลังจะครบ ๖๕ ปีเต็มในอีกไม่กี่วันมานี้ พออากาศจะเล้าถึงอดีตก็อาจมีคนหนุ่มสาวซึ่งกล่าวออกมาก่อนว่า “คนแก่นั่น ชอบเล่าเรื่องอดีต”

แต่การถวิลช่วงชิงก่อนที่จะรู้เหตุผล มักทำให้ตนเองเสียโอกาสดี ๆ “เพราะประเด็น คนแก่ชอบเล่าเรื่องอดีต” ยังหาใช่สิ่งอันเป็นที่สุดของความลึก หากกรออีกเล็กน้อย แม้ว่าจะต้องเสี่ยงกับการรอ ที่นำไปสู่สิ่งไร้สาระในส่วนลึก หรือได้พบกับสิ่งอันทรงคุณค่าที่หาไม่ได้ง่าย ๆ ในชีวิตตนเอง

ประเด็น คนแก่ชอบเล่าเรื่องอดีต หาใช่เป็นสิ่งที่ควรลงความเห็นว่าเป็นสิ่งไร้สาระเสมอไปไม่ เพราะในด้านที่เป็นเหตุผลสำคัญก็มีอยู่ด้วย

ประการแรก คนเราเมื่อเกิดมาในวินาทีแรก จะมีอดีตเพียงไม่กี่วินาที ยิ่งเป็นขณะที่ยังอยู่ในภาวะจำอะไรไม่ได้ ก็คงกล่าวได้ว่า ไม่มีอะไรจะเล่าได้เลย แต่เมื่อชีวิตยิ่งผ่านพ้นไป ความมีอดีตก็ยิ่งยาวนานออกไปทุกที

ดังนั้น หากใครจะกล่าวว่า ชีวิตที่เกิดมาแล้วควรเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป คงคิดกันได้ทั้งสองด้าน และหากมองจากแต่ละด้าน คงเห็นภาพที่ขัดแย้งกันเอง เพราะหากเอาตัวเกิดเป็นตัวตั้ง คงมองเห็นได้ว่า อนาคตคือความเจริญ ซึ่งทิศทางการมองเช่นนั้น คือทิศทางที่มองออกจากตนเองไปสู่สิ่งอื่น ๆ

แต่หากเอาวันตายเป็นตัวตั้งหรือตัวคงที่ ไม่ว่าเราจะตายลงเมื่อใดก็ตาม ชีวิตที่เกิดมาแล้ว อายุที่จะดำรงอยู่ในโลกนี้ นับวันนับจะยิ่งถดถอยลงไป หากจะเปรียบเสมือนการที่ยิงจรวดไปสู่อวกาศ อายุของการดำเนินวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการนับถอยหลังนั่นเอง

ในอีกประเด็นหนึ่งของแง่มุมในการมอง บนพื้นฐานสัจธรรมของชีวิตอีกเช่นกัน ในสังคมที่มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตอยู่ร่วมกัน และมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ยังมีการสืบทอดเพื่อให้สังคมอยู่ต่อไป นั้นหมายความว่า มีกระแสการเปลี่ยนแปลงของแต่ละคน จากเด็กเป็นผู้ใหญ่ และกระแสการเปลี่ยนแปลงของส่วนรวม ที่มั่งคั่งและยิ่งใหญ่ ที่มั่งคั่งแปรสภาพไปเป็นผู้ใหญ่ และมีเด็กที่ทยอยกันแปรสภาพไปเป็นผู้ใหญ่อยู่เรื่อยๆ อย่างเป็นกระแสด้วยเช่นกัน

โดยหลักธรรมชาติ กระแสการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ผู้ใหญ่อย่อมมีหน้าที่ ที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ในฐานะที่ได้มีการเกิดมายาวนานกว่า เรียนรู้มากกว่า ให้แก่เด็กเพื่อการสานต่อในอนาคต แล้วก็ทยอยกันทำหน้าที่อย่างเป็นวัฏจักรและสืบทอดกันเป็นลูกโซ่ต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น ภายในบุคคล คนเดียวกัน การพัฒนาตนเองย่อมมีการใช้ข้อมูลในอดีต นำมาประกอบกับสิ่งที่ปัจจุบัน เพื่อการคาดการณ์อนาคตได้ใกล้เคียง มิฉะนั้นแล้ว ชีวิตที่ดำรงอยู่ และดำรงอยู่อย่างลืมนำอดีตเป็นพื้นฐานข้อมูล ย่อมทำให้อนาคตมีการหลงทิศทาง ผู้ใหญ่จึงมีหน้าที่โดยธรรมชาติที่จะต้องถ่ายทอดอดีตให้แก่ผู้เยาว์ ไว้เพื่อการสืบทอดหน้าที่ต่อ ๆ กันไปในสังคม

แต่ถ้าหากผู้ใหญ่หลงชีวิตอดีต แทนที่จะอยู่ในภาวะรู้อดีต ก็ยอมทำให้ชีวิตอนาคตของตนเอง ต้องประสบกับภาวะความเลือนลอยและเดินหลงทางได้เช่นกัน

การเล่าอดีตโดยผู้ใหญ่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม แต่หากผู้ใหญ่เล่าบนพื้นฐานของการลุ่มหลงอยู่ด้วยรูปวัตถุ ย่อมทำให้บังเกิดอันตรายแก่อนาคตทั้งของผู้ใหญ่เองหากยังคงต้องดำเนินชีวิตอยู่ต่อไป และแก่เยาวชนผู้รับข้อมูลไว้พิจารณาเพื่อการคาดการณ์และการวางแผนชีวิตอนาคตสำหรับตนเอง

ผมเป็นเด็กเกิดในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ที่ตำบลวรจักร อำเภอป้อมปราบ
จังหวัดพระนคร บิดาผมรับราชการในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในขณะที่ผมเกิดมา ครั้นเมื่อมีอายุได้ประมาณ ๔ ขวบปี บิดามารดาก็ย้ายครอบครัวมา
อยู่ที่บริเวณถนนเศรษฐศิริ ตำบลสามเสนใน อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร ซึ่งในขณะนั้น
ยังคงมีบรรยากาศเป็นท้องไร่ท้องนา หาด้านช่องคนก็น้อยเต็มที ชีวิตผมในขณะนั้น สนใจ
หลายอย่าง เผลอเพลินอยู่กับการศึกษาวิชาศาสตร์เล็ก ๆ น้อย ๆ และธรรมชาติ ท้องไร่
ท้องนา วิวสวย

ผมผ่านการศึกษามาหลายโรงเรียน ตั้งแต่โรงเรียนที่มีบรรยากาศแบบชาวบ้านที่
เรียบง่าย ไปจนถึงโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๗ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้โรงเรียนต้อง
เล็กลง และผมเองก็กลับไปใช้ชีวิตในโรงเรียนราษฎร์ ที่มีความเรียบง่าย และมีชีวิต
ความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดครูพอสมควร

แม้ในชีวิตประจำวัน ผมจะเป็นคนที่รักต้นไม้ รักธรรมชาติ รักการเลี้ยงสัตว์เช่น
เป็ดไก่ และใช้ชีวิตยามว่างปลูก บำรุงต้นไม้ในบ้านอย่างไม่สนใจกับเรื่องอื่น ๆ แต่ก็ไม่
เคยรู้จักว่า โรงเรียนเกษตรที่แม่โจ้นั้นมันเป็นอย่างไร

ผมจบการศึกษามัธยมบริบูรณ์ถึง ๒ ปีซ้อน ได้รับประกาศนียบัตรมัธยมบริบูรณ์ของ
กระทรวงศึกษาธิการถึง ๒ ใบ แถมยังใช้เวลาอีก ๑ ปี เรียนในชั้นเดิมโดยไม่คิดว่าจะ
เอาประกาศนียบัตรอะไร แต่ก็ใช้เวลาว่างเรียนพิมพ์ดีดภาษาไทย จนกระทั่งสามารถพิมพ์
ได้นาทีละกว่า ๔๐ คำ

ระหว่างนั้น ในยามว่างก็มีเพื่อน ๆ ที่สนิทสนมกันเป็นพิเศษไปเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ
จนกระทั่งถึงประมาณเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓ เพื่อนคนหนึ่งคือ สมหวัง ขาวสะอาด
(ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น หวังชัย ขาวสะอาด) ซึ่งเคยเรียนหนังสือด้วยกันมาและอยู่บ้าน
ใกล้ ๆ กัน ไปหาที่บ้านแล้วบอกว่า จะมาลาไปเรียนต่อที่แม่โจ้

ผมถามว่า แม่โจ้อยู่ที่ไหน และเขาเรียนอะไรกัน จึงได้รับคำตอบจากเพื่อนว่า แม่โจ้อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เรียนเกษตร และเขาสอบคัดเลือกผ่านได้แล้ว จำนวนที่ผ่านได้ทั้งหมด ๑๒๐ คนที่คัดไปซึ่งผมฟังแล้วก็ไม่ได้สนใจอะไร เพียงแต่อวยพรไปว่า ขอให้โชคดี แล้วก็ไม่ได้นำมาใส่ใจอะไรอีก

ครั้นถึงเดือน พฤษภาคม ในปีเดียวกัน คุณพ่อผมขับรถไปธุระในเมือง แล้วก็เอาผมติดไปด้วยเพื่อไปเฝ้ารถในขณะที่ยังรถไปธุระ ปรากฏว่าพอไปแถววรจักร รถไปถูกชนท้าย แต่เสียหายไม่มากนัก และคนชนก็รับจ่ายค่าซ่อมให้ จึงไปอยู่ซ่อมแถว ๆ วรจักร ซึ่งมีอยู่หลายคู

ไปพบกับหม่อมเจ้าลักษณากร เกษมสันต์ นำรถไปซ่อมที่เดียวกัน ก็ได้ถามคุณพ่อผมว่า คุณพระไปไหนมาและหลานชายเรียนอะไร พร้อมกับเหลือบมาที่ผม คุณพ่อผมตอบว่า เขาจบมัธยมบริบูรณ์แล้ว แต่อายุยังน้อยสอบมัธยมบริบูรณ์มาแล้วถึง ๒ ครั้ง ได้ประกาศนียบัตรมาแล้ว ๒ ใบ แถมยังเรียนฟรี ๆ มาอีก ๑ ปี แต่เขาก็ยังไม่ได้มีอยู่ในใจว่าจะเรียนต่ออะไร

ม.จ. ลักษณากร เกษมสันต์ ในขณะนั้น เป็นหัวหน้ากองพิชพรรณ กรมเกษตร และการประมง ซึ่งมีสำนักงานตั้งอยู่ที่วังแดง ในบริเวณระหว่างถนนวรจักรกับถนนปฎิพัทธ์นั่นเอง ได้ทรงถามคุณพ่อผมว่า เอาไปเข้าแม่โจ้ไหมละ และคุณพ่อก็หันมาถามผมต่อ

ผมคิดว่าในขณะนั้น ผมเองก็ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับแม่โจ้ อาจเป็นเพราะเหตุการณ์มันไกลชีวิตตัวประกอบนี่ถึง สมหวัง ขาวสะอาด เพื่อนผมขึ้นได้ เลยตอบไปว่า “ครับ”

พอซ่อมรถเสร็จ คุณพ่อก็ขับรถพาผม ตามรถ ม.จ. ลักษณากร เกษมสันต์ ไปเข้ากรมเกษตรและการประมง ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ อู่รถนั่นเอง ท่าน ๆ พาผมและคุณพ่อไปพบกับคุณพระช่วงเกษตรศิลปการ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมฯ.

คุณพระช่วงถามผมว่า “ไปแน่หรือหลานชาย” ผมก็ตอบว่า “ครับ ผมไป” ท่านจึงเขียนนามบัตรให้ใบหนึ่ง และบอกว่า เมื่อไปถึงเชียงใหม่แล้ว ให้เอาไปให้กับ

ผู้อำนวยการโรงเรียน และในรถไฟกรุงเทพเชียงใหม่ ขบวนเดียวกันนั้น จะมีอาจารย์ที่จบจากฟิลิปปินส์มาใหม่ ไปด้วยอีกคนหนึ่ง คือ อาจารย์อรุณ ทรงมณี ซึ่งไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ในสาขาเกษตร โทยทูน ก.พ. ของรัฐบาลไทย

ความจริงแล้ว ก่อนไปแม่โจ้ ผมเคยไปสมัครเรียนต่อไว้ที่หนึ่ง คือสมัครเรียนศิษย์การบิน เพื่อเป็นนักบิน ซึ่งความอยากเรียน ไม่ยอมขออนุญาตคุณพ่อคุณแม่ เพราะกลัวถูกคัดค้าน บ้านอยู่ใกล้สถานีสามเสนออกสู่ท่าดินบัวไหมหมอนรถไฟจากสถานีรถไฟสามเสนไปสอบคัดเลือกถึงตอนเมืองทกวัน เขาต้องการ ๒๕ คน มีคนสมัครสอบประมาณ ๗๐๐ กว่าคน เดินไปสอบแล้วเดินกลับบ้าน คัด ๆ กันถึง ๓ วัน

ถ้าหากถามว่าเหตุใดจึงไปสมัครสอบเข้าเรียนเป็นนักบิน ก็เพราะว่า ชีวิตการต่อสู้ และรู้สึกท้าทาย ที่จะนำการต่อสู้ด้วยมือตนเอง ซึ่งในขณะนั้น ก่อนนอนวาทะโมนาฟไว้ด้วย การขบเครื่องบิน มีฉบับค้นบังคับ และปล่อยชีวิตเข้าไปสู่การผจญภัยด้วยตนเอง

จนถึงวันประกาศผล พอไปดูก็ปรากฏว่า สอบติดจริง ๆ ถึงตอนนั้นเขาต้องการผู้ใหญ่วัยยืนยอมในแบบฟอร์มที่เขาให้มา ผมจนปัญญาเลยต้องบอกคุณแม่ และเจ้าคุณลุง (น.อ. พระยาทะยานพิฆาต) พี่เขยของคุณแม่ซึ่งเป็น ๑ ใน ๓ เลืออากาศที่กองทัพอากาศไทยและคุมกองบินไปร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ที่ประเทศฝรั่งเศส

คุณแม่ทราบเรื่อง ไม่ค่อยสบายใจนัก พอไปหาเจ้าคุณลุง ท่านก็พูดว่า (ท่านเรียกชื่อเล่นของผมเมื่อเด็กๆ) “ตาแป้ว ฉันเป็นนักบินมาแล้ว ฉันไม่อยากให้แกเป็น” แล้วเรื่องก็จบเกมไป เหตุอันละกรรมังที่ทำให้ผมไม่สนใจที่จะคิดเรียนอะไร

ครั้นได้นามบัตรจากคุณพระช่วง ๆ มาแล้ว วันรุ่งขึ้นก็ได้พบกับเพื่อนคนหนึ่ง เขาพาเพื่อนอีกคนหนึ่งของเขามาพบ เพื่อนเขาคนนั้น รูปร่างค่อนข้างใหญ่โตและล่ำสันมาก ผิดกับผมซึ่งขณะนั้น ทั้งผอมและแบบบางตัวเล็กนิดเดียว

เพื่อนเขาพุดกับผมว่า “ลือคูชิ บนาควัวตัวใหญ่ ๆ บนาคน ยังต้องถอยร่นกลับมา เพราะอยู่ทนทนไม่ไหว มันหนักเหลือเกิน”

ผมฟังแล้ว อมยิ้มอยู่ในใบหน้า แต่ไม่ได้พูดอะไร และไม่แสดงออกมากด้วยว่า
ตนเองมีความรู้สึกอย่างไร

แต่ในใจที่แท้จริงนั้น ผมไม่รู้สึกกระหือหือทางจิตใจเลยแม้แต่น้อย เพราะนิสัย
ตนเอง ลงได้รับปากแล้วว่า “สู้” ผมเป็นคนที่มีนิสัยที่แน่วแน่ ไม่เคยสนใจกับ
สิ่งที่จะทำให้สั่นคลอนต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้นหากเกิดเหตุใด ๆ ที่เป็นผลกระทบต่อตนเอง
ขึ้นในภายหลัง ผมเป็นคนที่มีอารมณ์เยือกเย็นต่อการยอมรับสภาพความจริง นี่คือนิสัยผม
ที่มาจากแต่เล็กแต่น้อย ซึ่งในสายตาจากภายนอกก็มองว่า ผมเป็นคนใจเย็น

การขึ้นรถไฟจากกรุงเทพไปเชียงใหม่ในสมัยนั้น คุณจะไม่ใช่เรื่องเล็ก มันยิ่ง
กว่าการขึ้นเครื่องบินไปเมืองนอกในสมัยนี้เสียอีก เมื่อไม่กี่ปีก่อนหน้านี้ คุณลุงผมเป็น
ผู้พิพากษาศาลที่เชียงใหม่ คุณแม่ขึ้นรถไฟไปพักผ่อนอยู่ด้วยช่วงหนึ่ง ก่อนการไปก็เตรียม
การกันยกใหญ่ ผมอยากไปด้วยก็ไปไม่ได้ ส่วนการขึ้นรถไฟ ก็มีการไปส่งกันเป็นพั
รตของที่เคย

การเตรียมตัวขึ้นรถไฟไปเรียนต่อที่แม่โจ้ของผมครั้งนั้น จึงมีทั้งความรู้สึกตื่นเต้น
ดีใจ และรู้สึกประหม่นอยู่ในตัว เพราะในชีวิตไม่เคยขึ้นรถไฟไปไหนไกล ๆ มาก่อนเลย

คุณพ่อของคุณแม่ผมแยกทางกันตั้งแต่ผมยังอายุน้อยพอสมควร ผมอยู่กับ
คุณพ่อและนาน ๆ จึงได้พบกับคุณแม่สักครั้งหนึ่ง บังเอิญในช่วงนั้นคุณแม่ไปพักอยู่บ้าน
เจ้าคุณลุงที่อยู่ใกล้ ๆ กันเพียงชั่วระยะการเดินทาง จึงได้ไปพบกันได้

อย่างไรก็ตาม ชีวิตผมถูกเลี้ยงดูแบบปล่อยให้เผชิญกับความลำบาก แบบพึ่งพา
ตนเองอย่างเต็มที่ตลอด แม้จะเป็นบุตรคนโตแต่ก็มีน้องขนาดเล็ก ๆ กันอีกหลายคน และ
แม้ว่าคุณพ่อจะเป็นข้าราชการในพระองค์ ซึ่งสมัยนั้นเรียกกันว่ารุ่งเรือง แต่ชีวิตคุณพ่อ
ก็ผ่านความลำบากในชนบทมา ท่านจึงไม่สนใจกับความฟุ้งเฟ้อและทะเลาะเถียงกัน หาก
ใช้ชีวิตแบบง่าย ๆ และคงฝังไว้ด้วยความรู้สึกนึกคิดที่ ต้องเลี้ยงลูกแบบเดียวกับชีวิตท่าน
เอง คืออดทนอดกลั้นและพยายามอยู่กับเงินกับโคลนมาตลอดเวลา

ผมยังจำได้ว่า ในเช้าวันเดินทางไปเชียงใหม่ตนเอง ผมไปกราบลาเจ้าคุณลง และแล้วท่านก็อดส่ำหิไปส่งผมบนรถไฟ ก่อนที่รถไฟจะออกจากสถานีหัวลำโพง ท่านพูดกับผมด้วยประโยคสั้น ๆ แต่มีความหมายมาก ท่านกล่าวว่า “ตาแป่ว หากแก่ไปเหี่ยวนี้แล้วไม่ได้อะไรมา ชีวิตแก่เป็นหมาเนาะ ไม่ใช่เป็นคน”

นี่คือเจตนารมณ์ที่ออกมาจากใจของผู้ใหญ่ แต่ผมขี้ขลาดเป็นเด็ก ในขณะนั้นยังไม่เห็นอะไรเป็นความหมาย ฟังแล้วก็เฉย ๆ แต่อาศัยที่ใจผมเป็นคนที่ทำนายต่อการต่อสู้แล้ว แม้ว่ามันหยุดเดียวที่เติมลงไปในช่วงนั้น มันอาจไม่มีความหมายอะไร แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปผ่านมา ผลที่ได้รับแก่ชีวิต เมื่อหวนกลับไปทบทวนมันทำให้ผมได้เห็นหยดน้ำมันหยดนั้นได้ ถึงคุณค่ามหาศาล แม้ว่ามันจะเป็นเพียงหยุดเดียวที่ถูกเติมลงไป แต่มันก็มีส่วนเสริมพลังผมพร้อมอยู่แล้วได้อย่างดี

ผมได้อาจารย์อรุณ ทรงมณี ที่พึ่งสำเร็จการศึกษาเกษตรในระดับปริญญาตรีมาจากฟิลิปปินส์ ด้วยทุน ก.พ. ของรัฐบาลไทย และกำลังเดินทางไปรับหน้าที่อาจารย์ที่แม่โจ้ร่วมเดินทางไปด้วย แต่เนื่องจากไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ก็ไม่ได้พูดคุยอะไรกัน นอกจากการระหว่างกันและกันว่า กำลังเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันเท่านั้นเอง

การเดินทางโดยรถไฟจากกรุงเทพถึงเชียงใหม่ในสมัยนั้น แม้จะเรียกกันว่ารถด่วน แต่ก็ต้องใช้เวลาราว ๒๔ ชั่วโมงเต็ม คือ ออกเดินทางจากสถานีกรุงเทพ ๑๖.๐๐ น. วันนั้น จะไปถึงสถานีเชียงใหม่เวลา ๑๖.๐๐ น. พรุ่งนี้ เวลาที่รถไปถึงปลายทางจึงจำได้ง่าย

ระบบการศึกษาและวิทยาการเกษตรที่แม่โจ้ในขณะนั้น

ผมคงต้องกล่าวถึงระบบการบริหารและจัดการที่เกี่ยวกับการศึกษาและวิทยาการเกษตรที่เป็นพื้นฐานของแม่โจ้ในสมัยนั้น เพื่อให้ผู้สนใจได้มองเห็นภาพของบรรยากาศทั่ว ๆ ไปได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

แนวคิดพื้นฐานที่รองรับระบบการบริหารและจัดการของรัฐในสมัยนั้น มุ่งเน้นไปที่รูปแบบของเทคโนโลยีอย่างเห็นได้ชัดเจน ภาพสะท้อนสิ่งหนึ่งก็คือ สถาบันการศึกษาเกษตร จะมุ่งเน้นรูปแบบการเรียนการสอนไปที่เทคโนโลยี อันเป็นผลสำเร็จ

รูปทางความคิดและอุปกรณ์การเรียนการสอน ในอีกด้านหนึ่ง การจะมุ่งการสอนการ เรียนไปสู่สิ่งที่ประสานปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน ซึ่งแม้จะเน้นไปสู่ชีวิตคนที่ เป็นเกษตรกร ซึ่งมีใช้เทคโนโลยี แต่มีความสำคัญต่อการสนับสนุนให้เทคโนโลยีมี ผลบรรลุถึงชีวิตคน กลับกลายเป็นภาพที่เห็นโดยคนในสมัยนั้นว่า เป็นคนละเรื่องกัน กับการเกษตรกรรม

สถาบันการศึกษาเกษตร จึงยังคงอยู่ภายใต้อำนาจการบริหารของกระทรวงเกษตรา ดิการ (ชื่อในสมัยนั้น) สถาบันการศึกษาในด้านแพทยศาสตร์ก็อยู่ภายใต้การบริหารของ กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

ที่แม่โจ้^{๒๕๕} ก็มีทั้งสถาบันที่รับผิดชอบในด้านงานวิจัย คือ สถาบันทดลองเกษตรกรรม แม่โจ้ และมีโรงเรียนเกษตรที่ให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีหัวหน้ารับผิดชอบร่วมกัน

โรงเรียนเกษตรกรรมที่แม่โจ้ ได้ก่อตั้งขึ้นมาก่อนหน้าที่ผมเข้าไปรับการศึกษาไม่กี่ปี โดยแต่เดิม มีโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมกระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ ของประเทศ เช่น ในภาคใต้ที่คอหงส์ ภาคอีสานที่โนนวัต ภาคกลางที่บางกอกน้อย และถัดมาได้มีการรวม ส่วนหนึ่งเข้าด้วยกัน และไปอยู่ที่แม่โจ้ นักศึกษาส่วนหนึ่งจากสถาบันท้องถิ่นเหล่านั้น จึงไป รวมกันอยู่ที่นั่น แต่ยังคงแบ่งออกเป็นสองพื้นฐาน คือรับจากระดับสามัญในระดับต่ำ มาเพิ่ม เดิมอาชีพที่ยาวนานกว่า กับรับจากสามัญระดับสูงถึงมัธยมบริบูรณ์ แล้วมาเพิ่มวิชาชีพด้วย ระยะเวลาที่สั้นกว่า แต่ในด้านของระดับมัธยมบริบูรณ์เอง ก็ได้มีการลดระดับลงมาจาก เดิม ๒ ปี แต่นำเอา ๒ ปีที่ลดลงนี้เอง มาสร้างฐานที่จำเพาะยิ่งขึ้นให้แก่การอุดมศึกษา ที่เรียกกันว่า โรงเรียนเตรียมอุดม

ในที่สุด แม่โจ้ก็ถูกเปลี่ยนฐานะจากโรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรมมาเป็นโรงเรียน เตรียมของวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บางเขน โดยรับจากผู้จบมัธยมบริบูรณ์ไปที่แม่โจ้ ๒ ปี แล้วมาต่อที่วิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บางเขนอีก ๓ ปี ก็ได้รับประกาศนียบัตรอนุปริญญา

ผมจึงเป็นนักเรียนรุ่นที่ ๒ ของโรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แม่โจ้ ส่วนรุ่น ที่ ๑ นั้น มีทั้งผู้จบการศึกษาจากมัธยมบริบูรณ์ทั่วไปที่ผ่านการสอบคัดเลือกเข้ามา กับผู้ที่ เคยศึกษาประโยคประถมกสิกรรมเดิมที่ยังไม่จบหลักสูตรรวมอยู่ด้วยกัน แต่ก็ได้รับการยอมรับสถานภาพเท่ากัน

ครูอาจารย์ในสถาบันเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แม่โจ้ ทั้งหมดจึงสังกัดอยู่ภายใต้
การบริหารงานของกระทรวงเกษตรธิการ และตำแหน่งบริหารสูงสุดของโรงเรียนคือ
ตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการ เนื่องจากตำแหน่งผู้อำนวยการนั้นอยู่ที่วิทยาลัยเกษตรศาสตร์
บางเขน ส่วนครูอาจารย์สอนส่วนหนึ่งจะมีหน้าที่สอนที่สังกัดอยู่กับโรงเรียนเตรียม ฯ โดยตรง
ส่วนอีกส่วนหนึ่งสังกัดอยู่กับสถานทดลอง

การฝึกงานภาคสนามก็เช่นกัน หากเป็นการฝึกในด้านเทคนิค จะมีการใช้อุปกรณ์
และเรือกสวนไร่นาของสถานทดลองด้วย ซึ่งเป็นการสับเปลี่ยนกันและกันได้อย่างคล่องตัว

สำหรับตัวบุคคลที่ใครจะขอนำมากล่าวถึงก็คือ ผู้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการ
และเป็นหัวหน้าสถานทดลองด้วยก็คือ อาจารย์พนม สมิตานนท์ แต่งงานในด้านการบริหาร
และจัดการของสถานทดลอง ได้มีการมอบหมายให้มอรองคือ อาจารย์ประเทือง ประทีปเสน
เป็นผู้ดูแล และในขณะเดียวกัน อาจารย์ประเทือง ก็เป็นอาจารย์สอนในระดับนำคนหนึ่งด้วย

ระบบดังกล่าว ที่มองเห็นได้ที่แม่โจ้ ทำให้รู้สึกได้ว่า ได้มีการลอกแบบมาจากของ
อเมริกัน

อนึ่งนักวิชาการระดับปริญญาในสมัยนั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นระดับปริญญาตรี ก็จบ
การศึกษาปริญญาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ลอสแอนเจลิส ของฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นระบบที่ได้
รับรูปแบบมาจากสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการ และบุคคลที่เป็นครูอาจารย์ที่จบมาจากต่าง
ประเทศ ก็เป็นนักเรียนทุน ก.พ. ซึ่งส่งคนไปเรียนเกษตรในระดับปริญญาตรีที่ฟิลิปปินส์อย่าง
เป็นนโยบาย

อิทธิพลรูปแบบของการศึกษาเกษตรศาสตร์จึงผ่านเข้าประเทศไทย โดยผ่านจาก
ฟิลิปปินส์ ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของสหรัฐอเมริกามาก่อน และค่อนข้างจะเข้าครอบงำความ
รู้สึกนึกคิดคนในสายเกษตรของไทยที่รุนแรง

เนื่องจากบนถนนที่มุ่งพัฒนาการศึกษาเกษตร นับแต่อดีต ก็จะมีมืองออกจากฐาน
ตนเองไปนิยมและไปเรียนต่างประเทศ และยังเน้นไปที่ฟิลิปปินส์ ซึ่งแท้จริงแล้วก็คืออเมริกัน
ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่าในช่วงแรก ๆ ของการไปเรียนเมืองนอก จะมีจำนวนที่เรียกกันว่า

“นับคนได้” หลังจากฟิลิปปินส์แล้วก็มุ่งไปต่อสหรัฐอเมริกา หรืออาจข้ามฟิลิปปินส์ไปสู่แผ่นดินใหญ่สหรัฐ ฯ เลย ซึ่งในช่วงแรก ๆ จะเน้นไปยังมหาวิทยาลัยคอนเนล ในมลรัฐนิวยอร์กค่อนข้างเด่นชัด

ความรู้สึกแบ่งแยกภายในบรรยากาศการศึกษาที่แม่โจ้ ที่เห็นได้ชัดจนและใครจะขอนำประเด็นหนึ่งมาเป็นตัวอย่างก็คือ หากเป็นบุคคลที่จบปริญญาตรี ซึ่งทั้งหมดในขณะนั้นมาจากเมืองนอก และมาจากฟิลิปปินส์ จะได้รับการเรียกกันว่า “อาจารย์” ส่วนผู้ที่จบภายในประเทศซึ่งแทบทั้งหมดจบในระดับประโยคประถมศึกษา (ป.ป.ก.) จะถูกเรียกกันว่า “ครู”

แต่เนื่องจากบรรยากาศของธรรมชาติที่แม่โจ้ ยังมีภาวะที่ใกล้เคียงกับ โกลีธรรมชาติ และท่ามกลางภาวะที่ทรกั้นดั่งกล่าว ทำให้ผู้คนมีความเป็นกันเองและพึ่งพาอาศัยกันมาก สิ่งแบ่งแยกดังกล่าวก็น่าจะหย่อนกำลังลงไป ไม่ทำให้เกิดผลในทางเสียหายขึ้นได้ แต่กลับทำให้เกิดความเป็นกันเองระหว่างครูกับครูและระหว่างครูกับศิษย์อย่างสำคัญ

ชีวิตผมที่ก้าวเข้าไปสู่บรรยากาศแม่โจ้

พอรถไฟด่วนเข้าถึงสถานี ในขั้นแรกก็ยังคิดว่า เราจะได้พบใคร และจะไปแม่โจ้อย่างไร เพราะแม้แต่เชียงใหม่ก็ไม่เคยมาก่อนเลย

บรรยากาศที่สถานีรถไฟเชียงใหม่ขณะนั้น หากเปรียบเทียบกับสมัยแล้ว คงต้องบอกว่า มันเงียบสงบ อนึ่ง สถานีและขบวนขบวนยาวตามแนวทิศใต้ ทิศเหนือ ในสมัยนั้นเมื่อรถเทียบขบวนขบวน หากมองจากหน้าต่างรถไฟไปสู่ด้านทิศตะวันตก ยังสามารถเห็นเขาตอยสุเทพและวัดพระธาตุดอยสุเทพอยู่บนยอดเขา ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างความลุ่มลึกด้วยจิตสำนึกของคนท้องถิ่น ได้อย่างชัดเจน เพราะยังมีได้มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นวัตถุขึ้นมาเป็นฉากกำบังเช่นทุกวันนี้

ผมมองกวาดสายตาไปบนขบวนขบวนที่ค่อนข้างจะว่างเปล่า นอกจากผู้โดยสารที่กำลังวุ่นอยู่กับการขนของและตนเองลงจากรถจำนวนหนึ่ง กับบุคคลผู้มารับรถด่วน ไม่ว่าจะเป็นเป็นการมารับเพื่อนญาติพี่น้องหรือแม้แต่มาขึ้นแสดงตัวเอง ซึ่งมีการนิยมกันประปราย

ในที่สุด ท่านอาจารย์อรุณ ทรงมี ก็บอกว่า มีคนมารับแล้ว แล้วผู้มารับก็ปรากฏตัวขึ้นกับเรา

ผมหวงของติดตัวซึ่งนอกจากกระเป๋าเสื้อผ้าที่เตรียมมาจากบ้านตามความจำเป็นแล้ว ก็มีอาหารการกินอีกเล็กน้อย เพราะมีคนบอกไปว่า อยู่ที่นี่แม่ใจค่อนข้างอดอยาก จึงมีคนให้ของรับประทานไปตามสมควร

เดินตามผู้มารับออกไปนอกบริเวณสถานีรถไฟ เวลาอีกค่อนข้างใกล้ค่ำเข้าไปทุกที ผมได้พบรถของโรงเรียนคันหนึ่ง มันเป็นรถสองแถวขนาดกลาง พอขึ้นรถจึงได้ทราบว่ารถคันนี้ เข้ามาในเมืองเชียงใหม่เป็นประจำ เพื่อการซื้อของกินของใช้นำกลับไปแม่ใจ และอาจมีการติดต่อกันกับที่ต่าง ๆ แต่จุดที่รู้สึกว่าจะไปหยุดเป็นประจำทุกครั้งคือ ร้านขายของชำของแม่บุญยัง ซึ่งหันหน้าร้านเข้าตลาดวโรรส (คำว่าตลาดนั้น ภาษาพื้นเมืองเรียกกันว่า “กาด”) ส่วนด้านหลังหันออกสู่ตรอกเล่าใจ ซึ่งด้านหนึ่งเชื่อมต่อกับถนนท่าแพ ซึ่งเป็นถนนสายหลักของเมืองเชียงใหม่ และตรงมาจากสะพานเนาวรัตนที่เบ้นสะพานข้ามแม่น้ำปิง สะพานเตี้ยวในขณะนั้นเช่นกัน

ร้านแม่บุญยัง จึงเสมือนเป็นศูนย์นัดพบของชาวแม่ใจในสมัยนั้น อย่างเป็นที่รู้จัก และเจ้าของร้านก็มีความสุขเสมือนชาวแม่ใจทุกคนเป็นเพื่อน ใครจะไปนั่งพัก ไปพบปะกัน หรือไปทำอะไร หรือมีข้าวมีของจะไปฝากไว้ที่นั่น ก็ทำได้ด้วยความเป็นกันเอง

รถโรงเรียนที่ผมนั่งไปด้วย ตอนออกจากสถานีรถไฟก็ไม่มีอะไรมาก พอเข้าไปจอดที่โน่นที่นี่ และจุดสุดท้ายก็ไปจอดที่ร้านแม่บุญยัง ทำให้สภาพของรถกลายเป็นการบรรทุกไว้เต็มแปะทั้งด้วยของและด้วยคนเสมือนรถประจำทางในชนบท ที่มทั้งคนมีทั้งขาคน ห้อยออกมาจากภายใน กับสภาพท้ายรถที่แทบจะลากดิน

จิตใจผมล่องหนไปก่อนแล้ว เพราะอยากรู้อยากเห็นว่า สภาพและบรรยากาศของสิ่งที่เขาเรียกกันว่าแม่ใจนั้นมันเป็นอย่างไร ผมยังไม่รู้จักใครเลยที่อยู่บนรถ แต่ก็ค่อย ๆ เลียบ ๆ เคียง ๆ ถามเขาว่า จะต้องไปไกลอีกแค่ไหน ในที่สุดก็ได้รับคำตอบว่า ประมาณ ๑๘ กิโลเมตรจากตัวเมือง

รถเล่นข้ามสะพานเนาวรัตน์ มันเป็นครั้งแรกของชีวิตผมที่ข้ามสะพานนี้ แล้วก็ตรงเรื่อยไป เลี้ยวซ้ายตรงทางแยกสี่น้ำน้อย ซึ่งบรรยากาศในแถบนี้ ดูเหมือนจะมีร้านรวงเล็ก ๆ อยู่ในบริเวณใกล้ ๆ สามแยกเท่านั้น แต่ส่วนที่ว่างอยู่ก็เป็นบ้านคนและบรรยากาศของต้นไม้เขียวชอุ่มอยู่ทั่วไป

มันสร้างภาพพจน์ให้ผมรู้สึกว่า เชียงใหม่เป็นเมืองสงบ และได้พบกับพื้นที่เขียวสดใสรื่น ซึ่งสะท้อนความรู้สึกที่เห็นว่า มีความอุดมสมบูรณ์

หัวใจผมเอง ที่รักก็สภาพอยู่แล้ว เริ่มรู้สึกว่ามันสดชื่นขึ้นมา ในเมื่อได้อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ต้องด้วยนิสัยใจคอ พอรถแล่นออกนอกบริเวณเมืองมาสักหน่อย สองข้างทางก็เผยให้เห็นสภาพทุ่งนา ป่าเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพอรถแล่นมาถึงทางแยกขวาไปอำเภอต๋อยสะกิด แต่เราแยกไปตามทางซึ่งโค้งไปทางซ้ายมือ ภาพที่เห็นเป็นทิวาวอยู่ทางทิศตะวันตกหรือด้านซ้ายมือของเราคือ เทือกภูเขาต๋อยสุเทพและวัดพระธาตุดอยสุเทพที่เห็นได้ชัดเจน

ถนนลาดยางแต่ก็ไม่กว้างนัก ยาวเรื่อยไปจนถึงอำเภอสันทราย หรือประมาณ ๔ กิโลเมตรจากตัวเมือง และแล้วรถก็แล่นเข้าสู่ถนนฝุ่น ซึ่งผิวจราจรค่อย ๆ แย่สภาพไปเป็นทางล้อเกวียนยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยที่ฝุ่นหนายังขึ้น และล้อรถก็ลงสู่ร่องลึกยิ่งขึ้นไปด้วยเช่นกัน

หันหน้ามามองสู่ด้านหลังกองมองไม่เห็นพบนถนน เพราะกลุ่มฝุ่นจากดินทรายมันเคลือบตัวเองขึ้นมา และหวนกลับเข้ามาสู่ในรถทางด้านหลัง ทำให้เราต้องตกอยู่ในสภาพที่อาบฝุ่นอยู่ในตัว

ข้างถนนก็มีบ้านเรือนน้อยลง และเริ่มมีป่าเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งเหลือระยะทางอีกประมาณ ๕ หรือ ๖ กิโลเมตรจะถึงแม่ใจ เราก็ได้พบกับป่าอยู่สองข้างทางตลอดไป

อย่างไรก็ตาม ร่องน้ำที่อยู่สองข้างถนน (ทางน้ำไหล ภาษาล้านนาเรียกกันว่าเหมือง) เราได้พบกับน้ำที่ใสไหลอยู่ตลอดเวลา แสดงว่า น้ำชลประทานในท้องถิ่นนี้มาก ทำให้ไร่นาและสวนของชาวบ้านราบรื่นด้วยความเขียวสดของพืชผัก และพืชไร่จำพวกถั่ว

ตลอดจนข่าวที่เจริญงอกงาม แต่สิ่งหนึ่งที่สังเกตได้ก็คือ จากอำเภอสันทรายไปแล้ว เราไม่ได้เห็นไฟฟ้าที่ผลิตขึ้นโดยกลไกสิ่งประดิษฐ์ของคน จะมีบ้างที่ได้พบแสงก็คือแสงตะเกียง เพราะใกล้แม่โจ้ เวลาที่ยังใกล้ค่ำเข้าทุกที แต่ก็ยังพอมองเห็นสภาพของสิ่งที่อยู่ในบรรยากาศแวดล้อมได้ชัดเจน

รถแล่นต่อมาได้อีกช่วงหนึ่งก็มีบ้าง ๆ บอกว่า เราถึงแม่โจ้แล้ว ซึ่งในขณะนั้นค่อนข้างมืดมากที่เดียวจนมองแทบไม่เห็นอะไรนอกจากเงาของต้นไม้ในป่าดำมืดอยู่สองข้างทาง รถแล่นเลี้ยวขวาเข้าประตูโรงเรียนไปบนถนนลูกรังได้อีกครู่หนึ่งก็จอดลงที่หน้าโรงครัว ซึ่งมีโรงครัวปรุงอาหารอยู่ด้านซ้ายมือ และโรงอาหารสำหรับนักเรียนอยู่ด้านขวามือ

ตัวโรงครัวเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว มีทางเดินที่มุ่งหลังคาด้วยสังกะสี ส่วนพนเป็นพื้นดิน สามารถเดินติดต่อไปได้ถึงเตาหุงข้าว ซึ่งใช้หุงข้าวกะทะเตาถ่านนักเรียน ส่วนโรงอาหารมีพนเป็นคอนกรีต แต่ไม่มีฝาหากมีลูกกรงล้อมรอบที่สูงประมาณ ๑ เมตร มีประตูเข้าด้านข้าง ๆ ละ ๒ ประตู กับอีก ๒ ด้านที่เป็นด้านกว้าง ข้างละ ๑ ประตู ในโรงอาหารมีโต๊ะยาวเป็นแถว ๆ และมีม้านั่งยาว ๆ วางไว้สองข้างโต๊ะแต่ละโต๊ะ

ขณะที่รถไปจอดลง นักเรียนกำลังเดินขวักไขว่กันอยู่ตรงนั้น บ้างก็ออกมาจากอาหารมือเย็นเรียบร้อยบ้างก็ยังคงนั่งรับประทานอยู่ ผมยังคงนั่งอยู่ในรถที่ริมด้านหนึ่ง แต่สายตาที่มองไปเห็น สมหวัง ขาวสะอาด เพื่อนผมที่เพิ่งไปลาที่กรุงเทพฯ เมื่อเร็ว ๆ นี้พอดี จึงร้องเรียกขาน

เพื่อนถามผมว่า “เฮ้ย ล้อมาทำไมวะ มาเที่ยวหรือ” ผมตอบสวนไปทันทีว่า “ก็มาอยู่ด้วยนะนี่”

คืนนั้น ผมไปถึงค่ำมาก อะไร ๆ มันก็ยังไม่เรียบร้อย พอคร่ำครวญว่าผมมีเพื่อนสนิทกันก็เลยบอกว่า ให้อ่านอนกับเพื่อนสักคืนหนึ่งที่หอพักเขาก็แล้วกัน ทำให้ผมรีบรับคำทันที

ขณะนั้น บรรยากาศมันมืดมากแล้ว มองแทบไม่เห็นอะไรที่อยู่ภายนอก เพื่อนผมรีบเข้ามาช่วยหิ้วกระเป๋าเดินทางและยกของให้ผม เขาพาผมเดินฝ่าความมืด ที่สายตาผมเองสามารถมองฝ่าไปได้ โกลหนอยก็เห็นได้แต่ดวงหญาที่อยู่สองข้างทาง กับเงาต้นไม้ในป่าอีกประปรายเป็นช่วง ๆ

เราเดินไปใต้สักประมาณ ๑๕ นาที ก็เลี้ยวเข้าสู่ตัวอาคาร ที่เขาบอกว่า มันเป็นหอพักที่เขายู่อลักษณะเป็นเรือน ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโปร่ง ข้างฝาทั้ง ๔ ด้านมีไม้ระแนงแบบ ๆ ตีไว้เป็นตาตารางให้ลมผ่านได้ และมีพนเป็นต้น

ภายในบริเวณใต้ถุน เป็นที่จอดรถจักรยาน เกือบจอบเกือบเสียมซึ่งพียงกันไว้ตามข้างฝา และมีบันไดสองทางคือ ทางซ้ายและทางขวา แต่ก็อยู่ในบริเวณใต้ถุน สำหรับเดินขึ้นไปสู่ชั้นบน และบันไดทั้งสองด้านดังกล่าว ขึ้นไปสู่บริเวณระเบียงซึ่งยาวไปตามด้านหน้าของหอพัก ตรงกลางยังมีห้องหันมามุมออกไปทางด้านหน้าอีกส่วนหนึ่ง ภายในห้องหันมามุมชั้นล่างมีมุมต้นไม้บานบุรี ซึ่งต้นไม้ไม่เลื้อยและออกดอกเป็นประจำ

ฝาห้องด้านบนของหอพัก เป็นฝาไม้ไผ่ที่สานกันเป็นแผง มีระหว่างแถบของไม้ที่อากาศสามารถถ่ายเทได้เล็กน้อย แต่ฝนเข้าไม่ได้ ส่วนหลังคานั้นมุงด้วยใบตองดึ่งหรือใบพลวงซึ่งเป็นใบไม้ที่หาได้ในท้องถิ่น และใบไม้ชนิดนี้ในวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากจะใช้มุงหลังคาบ้านแล้วยังใช้ในโอกาสอื่น ๆ กันอีกอย่างกว้างขวาง เช่น ใช้ห่อสิ่งของขายกันในตลาด เป็นต้น ส่วนฝาเพดานนั้นมุงด้วยเสื่อลำแพน

หลังบ้านมีลำห้วย เพื่อนผมพาผมลงไปที่ทำนาลำห้วยและลงอาบน้ำที่ไหลอยู่ตลอดเวลา พอลงไปแช่อยู่ในน้ำ มันทำให้รู้สึกในหลายสิ่งหลายอย่าง เพราะบรรยากาศเช่นนี้ในความรู้สึกของผม มันเป็นสภาพของบ้านป่าซัด ๆ แต่หาใช่ป่าที่มองด้วยทิศทางออกจากตนเองว่า น่าตลกดูแคลน หากเป็นสิ่งที่น่าท้อทายต่อชีวิตของการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ที่ชีวิตคนกรุงไม่เคยสัมผัสมาด้วยรสชาติทางจิตใจ

คืนวันนั้น ผมนำอาหารเที่ยงที่หวนคิดถึงจากบ้าน ออกมาแจกเพื่อนในหอ และคืนวันนั้นนอกเช่นกับที่ผมหลับท่ามกลางบรรยากาศที่ได้รับการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่น่าสนใจมากที่สุด

ลักษณะสถานที่ของแม่โจ้ในสมัยนั้น

ต้นเข้าผมก็ได้ทราบเพิ่มเติมมาจากบางคนว่า ชื่อแม่โจ้นั้นแท้จริงแล้วก็คือ ชื่อลำห้วยที่ผมลงไปอาบน้ำเมื่อคืนนั้นเอง และยังเป็นชื่อของหมู่บ้านชนบทที่ดังอยู่หน้าประตู

โรงเรียนที่เรียกเต็ม ๆ ว่า “หมู่บ้านห้วยแม่โจ้” แต่เพื่อความถนัดและคล่องตัวซึ่งถูกปรับเปลี่ยนด้วยตัวของมันเอง คนที่ค่อย ๆ เปลี่ยนชื่อมาสู่ความสะดวกและสั้นลง คือ เรียกแม่โจ้เท่านั้น^{๕๔๘} แต่ผลงานและพฤติกรรมของบุคคลทั้งหลายในสถาบันการศึกษาแห่งนี้เองที่เปลี่ยนความรู้สึกของคนทั่วไป แทนที่จะมุ่งไปสู่หมู่บ้านซึ่งเป็นของดั้งเดิม พอกล่าวถึงแม่โจ้ต่างก็เข้าใจไปถึงสถาบันการศึกษาเกษตรแห่งนี้โดยปริยาย

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวแล้ว จึงสะท้อนภาพของการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดของคนที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแสดงออก ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกที่ตรงหรือไม่ตรงไม่งาม

ขนาดของพื้นที่ ซึ่งถูกกำหนดไว้ให้เป็นบริเวณของโรงเรียนในขณะนั้น มีอยู่หลายร้อยไร่ แต่ในด้านทิศใต้ของบริเวณซึ่งเป็นด้านที่ถนนจากในเมืองผ่านเข้ามาและเลียบบริมรั้ว ยังคงมีสภาพเป็นป่าค่อนข้างที่บอ้อย ไม่น้อยกว่า ๕๐ ไร่ และแถบด้านตะวันออกซึ่งไปจรดริมลำชลประทาน ที่เรียกกันว่า เหมืองแม่แฝก และมีประตูลานน้ำ ก็มีสวนที่ยังเป็นป่าอยู่อีกไม่น้อย

ผมมีความรู้สึกว่า ตัวรวมของโรงเรียน มีลักษณะที่เอียงไปด้านหนึ่งอย่างมาก เนื่องมาจากบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของการบริหารและการเรียนการจัดการ ไปอยู่สุดของแถบทิศเหนือ ซึ่งได้แก่อาคารอำนวยการ โรงครัวโรงอาหาร อาคารและห้องเรียน

หอพักนักเรียนในขณะนั้นมีรวมทั้งสิ้น ๑๐ หลังด้วยกัน สภาพก็เป็นอาคารสิ่งก่อสร้างที่ใช้วัสดุพื้นบ้านดังได้กล่าวไว้แล้ว หอพักแต่ละหลังต่างก็มีชื่อประจำ เช่น เทพกสิกร ชาญเกษตรกิจ วิทยศิลป์ วัฒนธรรม อุดมศิลป์ เป็นต้น

บริเวณโรงเรียนมีถนนสายต่าง ๆ ซึ่งผิวจราจรโรยกรวดโรยหิน และถนนแต่ละสายตัดกันเป็นบล็อกเป็นรูปตาหมากรุก แต่ละช่องตาหมากรุกจะมีหอพักสลับกับบ้านพักครูอาจารย์อยู่สองข้างถนน ห่างกันเป็นระยะ ๆ และห่างกันมากพอสมควร จะได้ยินถึงกันได้ก็ต้องมีการร้องกันเป็นพิเศษ

ที่ดินบริเวณหลังหอพัก หรือบริเวณใจกลางของแต่ละบล็อกจะทำให้เป็นแปลงปลูกพืชไร่ แปลงนา หรือเป็นคอกสัตว์เลี้ยง

ที่ผมกล่าวว่า ผังรวมของโรงเรียนเอียงไปด้านหนึ่งก็คือ แทนที่ศูนย์กลางในการบริการการเรียนการสอนการจัดการและสวัสดิการนักเรียนจะอยู่ตรงกลาง กลับไปอยู่ด้านเดียว ผมถูกจัดให้ไปพักอยู่ที่หอพัก “อุดมศิลป์” ซึ่งเป็นหอพักที่ไกลที่สุด จากโรงอาหาร ห้องเรียนห้องปฏิบัติการ และอาคารอำนวยการ ทำให้ต้องรับวิ่งระหว่างหอพักกับโรงอาหาร ห้องเรียน เป็นประจำเพื่อให้ทันเวลาระหว่างการเปลี่ยนการเรียนและการงานเพราะหอพัก อุดมศิลป์ อยู่ไกลจากศูนย์กลางดังกล่าวว่า ๑ กิโลเมตรมากทีเดียว

สภาพทั่วไปของโรงเรียน ไม่มีน้ำที่เรียกกันว่า ระบบประปาให้แก่นักเรียนในชีวิตประจำวัน คงต้องมีการขุดบ่อน้ำเพื่อนำน้ำจากลำเหมืองข้างถนนเข้ามาพัก และอาบน้ำกันกลางแจ้งข้าง ๆ บ่อ ส่วนห้องส้วมก็ขุดส้วมกันเอง หากละลายไปหน่อย ในที่สุด เราก็มักเรียกกันพอเพลิน ๆ ใจไปว่า “ส้วมกระเจก” ซึ่งหมายถึงห้องส้วมกลางแจ้งนั่นเอง

ส่วนไฟฟ้านั้น ไม่มีใช้เช่นกัน โรงเรียนจ่ายน้ำมันก๊าดให้นักเรียนนำไปใส่ตะเกียงรวเดือนละขวดครึ่ง ขนาคขวดวิสกี้ หากใครไม่พอใช้ก็ซื้อเอาเองจากตลาดหน้าประตูโรงเรียน

โรงเรียนมีสถานพยาบาล (คลินิก) ซึ่งมีบุรุษพยาบาลประจำ พวกเราเรียกกันว่า หมอ และเรียกสถานนั้นว่าโรงพยาบาล มีเพียงคนไข้ที่เรียกกันว่าปฐมพยาบาล หรือการรักษาพยาบาลขั้นต้นอยู่ประมาณ ๑๒ เตียง หากอาการหนักหน่อยก็เอารถส่งโรงพยาบาลแมคคอมมิค ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่สะดวกที่สุดของแม่โจ้

โรคที่เป็นกันมากที่สุดจนรู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องธรรมดา คือ ไข้ป่า หรือไข้มาลาเรียขมอม เรากล่าวกันเล่น ๆ ว่า หากใครไม่ได้เป็นโรคนี้ ก็เสมือนไม่ได้ประกาศนียบัตรแม่โจ้กลับไป ผมเองก็เคยเป็น และมีเพื่อนคนหนึ่งที่เป็นด้วยอาการที่ร้ายแรง เพียงเตะตะกร้ออยู่ ๆ และรู้สึกปวดศีรษะ ไปหาหมอที่โรงพยาบาลได้ไม่เกิน ๕ นาที ก็เสียชีวิต ถัดจากนั้นมาพอใครพูดถึงเรื่องไข้มาลาเรียขมอม ชื่อเขาก็เข้ามาปรากฏอยู่ในคำพูดเสมอ เหมือนเป็นเอกลักษณ์ชั้นหนึ่งของแม่โจ้ที่เกี่ยวกับยอดของความลำบากและเกี่ยวกับโรคไข้ป่านั่นเอง

ผมได้พบกับภาพของชีวิตที่อยู่กลางป่า ใกล้ต่อความสะดวกในการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยเฉพาะด้วยโรคที่ร้ายแรง จนทำให้เรารู้ได้ว่า โรคนี้เป็นสิ่งที่จริงจังแน่ แต่ความร้ายแรงไม่ร้ายแรงนั้น มันอยู่ที่จิตใจตนเองโดยแท้ หากไม่เสียขวัญและคิดไปว่ามันร้ายแรงมาก ทั้งขวัญและกำลังใจก็จะเข้มแข็งและอยู่ในระดับที่ดี ขวัญกำลังใจจึงเป็นหนทางออกหนทางหนึ่งของการบำบัดโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิให้โรคที่เกิดจากขวัญกำลังใจมันทำลายเราไปก่อนที่โรคทางกายมันจะถึงเวลา

ในขณะที่ผมเป็นไข้มาลาเรียขนสมอนนั้น ชีวิตการเรียนของผมที่นั่น มันเข้ากลางปีที่สองแล้ว ผ่านมาได้แล้วกว่า ๑ ปี และรู้ได้ว่าไข้ป่านั้นเริ่มกำเริบในขณะที่ฝนลงชุกมาก และฤดูฝนใกล้จะผ่านไป เรามักกล่าวกันว่า “ต้นสักออกดอก เป็นสัญญาณของการมาของไข้ป่าแล้วเรา”

ในขณะที่ผมอยู่ที่ ๑ ก็เป็นห่วงปัญหาไข้ป่าพอสมควร ในมมกลับ มันฝึกให้ผมกินยาง่าย และในที่สุด ผมรับยาควินินที่เบนเม็ดมาใส่มือ ไม่ต้องเรียกหานากลวดคอ ผมสามารถใส่ยาควินินเม็ด ๓ เม็ดเข้าไปบนแผ่นลิ้นในปาก แล้วก็ปลดจิตออกเสียจากการนึกถึงน้ำ กลืนมันลงไปในภาวะแห่ง ๆ ได้อย่างสบายและทบทวนความรู้สึกได้ว่า ขณะที่วางเม็ดยาลงไปแล้วหุบปาก จิตคิดทันทีว่า มันไม่ใช่ยาหรืออะไร คงมีเพียงการกลืนน้ำลายในปากซึ่งเป็นของธรรมดา ๆ

ชีวิตบนเตียงไข้ป่าในปีที่สองของการเรียน ผมได้เห็นเพื่อนที่นอนอยู่บนเตียงใกล้เคียง ๆ ถูกผูกขาไว้ด้วยผ้าขาวม้ายับขาเตียง เพราะความร้อนที่บนสูงมากจนคลุ้มคลั่ง และถูกนำน้ำที่ตักใส่ถังมาราดลงไปเพื่อให้อุณหภูมิของร่างกายลดลง แล้วอาการก็สงบลงไปด้วยเช่นกัน นอนยอมรับสภาพอยู่สัก ๔ หรือ ๕ วัน ก็ลุกขึ้นมาแล้วไปเรียนไปปฏิบัติงานได้ตามปกติ ส่วนจิตใจก็เริ่มรู้สึกว่ามันเป็นของธรรมดา ๆ สำหรับชีวิตคน หากเราไม่ปฏิเสธตนเองที่จะเรียนรู้ในเรื่องของมันจากสิ่งที่เป็นจริง

สถานที่ทดลองกสิกรรมนั้น มีอาณาบริเวณอยู่ทางด้านทิศเหนือของโรงเรียน แต่ก็อยู่บนถนนที่เข้ามาจากถนนหลัก เส้นเดียวกัน นอกจากนั้น บริเวณสถานที่ทดลองยังมีแนวต้นยางลงมาทางทิศตะวันออกของโรงเรียนด้วย และในบริเวณดังกล่าว ก็มีสวนไม้ผล และเป็นป่าอยู่มากพอสมควร

ส่วนด้านทิศตะวันออกของโรงเรียนส่วนหนึ่ง เป็นบริเวณสนามฟุตบอล ริมสนาม
ด้านทิศตะวันตกและเป็นที่ดินที่ถมผ่าน เป็นที่ตั้งของอาคารสโมสรนักเรียน ซึ่งเป็นอาคาร
ไม้ ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นห้องโถง ใช้ประกอบกิจกรรมร่วมต่าง ๆ ได้ ส่วนชั้นล่าง ซีกหนึ่ง
เป็นห้องและทำเป็นร้านค้า ขายของที่จำเป็นสำหรับนักเรียนเช่นจอบ เสียม เสื่อกางเกงทำงาน
โดยจ้างนักเรียนปี ๒ ที่ยากจนและต้องการทำงานไว้ประจำ ส่วนบริเวณที่เหลือจากนั้น
เป็นห้องกเป็นพนักกรวดหิน และฝาที่ติดด้วยระแนงโปร่ง ๆ ใช้เป็นที่จอดรถจักรยาน

โครงสร้างการเรียนการสอนของแม่โจ้ในสมัยนั้น

แบ่งออกเป็นสองภาคหลัก คือภาคการเรียนในห้อง และภาคการปฏิบัติงาน

ภาคการเรียนในห้องนั้น จำแนกออกได้เป็นสองส่วน ส่วนแรกคือความรู้ทั่วไป ซึ่ง
เน้นไปในด้านการเรียนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ สำหรับวิทยาศาสตร์ก็เน้นไปในด้าน
เคมี ฟิสิกส์

เช่นเดียวกันกับการเรียนวิชาในมัธยมปลาย แต่ก็มีบททบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้วใน
มัธยมตอนกลางด้วย นอกนั้นก็มวิชาภาษาอังกฤษซึ่งมีทั้งอังกฤษทั่วไปและอังกฤษที่เป็น
เทคนิคทางการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้ศัพท์ที่ได้จากการเรียนเกษตรในฟิลิปปินส์ ซึ่งเน้นไป
ในด้านการเกษตรเขตร้อน

ส่วนที่สองของการเรียนในห้องก็คือ การเรียนวิชาเกษตรเบื้องต้น แต่ก็มีคำแนะนำ
ไว้เป็นหลักการต่าง ๆ เช่น วิชาการที่ว่าด้วยดินและปุ๋ย วิชาการที่ว่าด้วยพฤกษศาสตร์
การเกษตร วิชาการที่ว่าด้วยการเลี้ยงสัตว์และโรคสัตว์ การปลูกผัก การปลูกพืชไร่ต่าง ๆ

ห้องเรียนก็มีสภาพต่าง ๆ กัน ห้องเรียนหนึ่งเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว จุได้ประมาณ
๑๕๐ คน ใช้เป็นห้องเรียนสำหรับวิชาทั่วไป และเป็นห้องประชุม ส่วนห้องเรียนในวิชา
เฉพาะ ก็มีเพียงเสา ๖ ต้นกับหลังคาที่มุงด้วยใบตองตึง ฝาไม้เพียงด้านเดียวคือด้านที่ติด
กระดานดำ ส่วนพนักกรวดหินก็เป็นดินธรรมดา ในเมื่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติทั่วไปของ
แม่โจ้ ยังเป็นป่าและต้นไม้ที่สวยงาม ห้องเรียนแบบเขตรับบรรยากาศภายนอกเช่นนั้น จึง
ทำให้เราเรียนกันด้วยความสบายใจ

การเรียนรู้ที่แม่โจ้ หนักไปในด้านปฏิบัติมาก ๆ รายการเรียนในชีวิตประจำวันนั้น
จึงได้แก่

ระฆังปลุกตั้งแต่ตี ๕ ยิ่งในฤดูที่อากาศค่อนข้างหนาว และสว่างช้า ตี ๕ ยังคง
มืดสนิททีเดียว แต่ระฆังที่มโหระทึกเป็นเอกลักษณ์ของแม่โจ้เอง คือใช้เสาไม้เก่า ๆ จาก
ป่ามาทำ และหลังคาทำด้วยตองตึง มีระฆังใบใหญ่คล้ายระฆังตามวัด ยิ่งหอรฆังนั้นอยู่
ใกล้อาคารอำนวยการ ห่างไปยังซีกตรงกันข้ามกับหอพักที่ผสมอยู่ เสียงระฆังจึงไม่ค่อยได้ยิน
ชัดเจน

ทันทีที่เราได้ยินสัญญาณจากเสียงระฆัง ต้องรีบลุกขึ้นทำกิจประจำวันอย่างรวดเร็ว
แล้วรีบวิ่งไปให้ทันการเรียกชื่อเพื่อลงปฏิบัติงานในตอน ๖ โมงเช้า

งานช่วงนี้ เราเรียกกันว่า “การลงแปลงขนาด” ทางโรงเรียนจัดที่ดินให้ เพื่อ
การทำแปลงปลูกพืชผักคนละ ๕ แปลง แต่ละแปลงกว้าง ๑ เมตร ยาว ๔ เมตร และ
กำหนดพืชผักให้ปลูก ซึ่งทำให้เกิดการกระจายชนิดของผักที่ปลูก และแต่ละคนที่ปลูก
คนละ ๕ แปลงนั้น แต่ละแปลงก็ต้องปลูกผักไม่ซ้ำชนิดกัน

ในระหว่าง ๖ ถึง ๗.๓๐ น. ทุกวัน หลังจากขานชื่อแล้ว แต่ละคนจะลง
พื้นดิน ปลูกพืช รดน้ำ พรุนดิน และบำรุงรักษาเป็นประจำ ครูจะเป็นผู้ตรวจให้คะแนน
แต่ผักที่เก็บผลผลิตนั้น นักเรียนนำไปขายได้ แต่ต้องขายให้กับโรงครัว โดยที่โรงครัว
จะเป็นฝ่ายกำหนดราคาและประกาศให้ทราบเมื่อถึงปลายเดือน พร้อมทั้งจ่ายค่าพืชให้
นักเรียน

เมื่อถึงเวลา ๗.๓๐ น. ก็เลิกงาน ผมจะวิ่งกลับไปหอพักที่อยู่ในอีกฟากหนึ่งของ
โรงเรียน รับอาบน้าแต่งตัวเตรียมหนังสือเรียน และกลับมามีหน้าที่อำนวยการให้ทันเวลา
๘.๐๐ น. ซึ่งเป็นเวลาเคารพธงชาติ เสร็จแล้วจึงเข้าโรงครัวรับประทานอาหารเช้า

อาหารจะถูกนำมาตั้งไว้บนโต๊ะ ชุดละ ๔ คน ใครมาถึงก่อน รวมวงได้ครบ
๔ คนก็รับประทานได้เลย แต่ทุกคนจะต้องพกช้อนส้อมของตัวเอง รับประทานแล้ว
ก็ต้องนำไปล้างและเก็บไว้เอง เสมือนอาวุธที่พกติดตัว ส่วนน้ำดื่มก็มีถังรองน้ำฝนจากหลังคา
ตั้งไว้ ๔ มุมของโรงอาหารให้ไปรองดื่มกันได้เอง

การเรียนจะเริ่มต้นเวลา ๙.๐๐ น. และสิ้นสุดเวลา ๑๒.๐๐ น. เสร็จแล้วต้อง
รับเข้าโรงอาหารรับประทานอาหารเช้าอย่างร้อนๆ ไร้มันได้เลย เพราะเสร็จอาหารมื้อกลางวัน
แล้ว ต้องรีบวิ่งกลับบ้านหรือหอพัก แล้วแต่งตัวชุดลงทำงานไว้ กลับมาให้ทันเรียกชื่อ
ทำงานเวลา ๑๓.๐๐ น.

ชุดการแต่งกายจะถูกกำหนดไว้ หากเป็นชุดเข้าห้องเรียน สวมเสื้อเชิ้ตสีขาว
นุ่งกางเกงสากลสีกรมท่า และสวมรองเท้าสีดำ ถ้าหากเป็นชุดลงทำงานไว้ ต้องสวมเสื้อ
และกางเกงผ้าพันเมืองสีกรมท่า และสวมหมวกใบลานแบบหมวกกะโล่กันแดด มีจอบ มีด
และขวานประจำตัวทุกคน

การทำงานช่วงบ่าย เป็นการทำงานแบบรวมกลุ่ม และมีการหมุนเวียนกลุ่มไปตาม
งานต่างๆ เช่นมีการจัดไว้เป็นหมวดนา หมวดพืชไร่ หมวดหมู หมวดไก่ และหมวดผัก
ประมาณ ๒ หรือ ๓ สัปดาห์ก็จะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนจากหมวดหนึ่งไปอีกหมวดหนึ่ง

ส่วนงานที่ทำกมตั้งแต่การล้างขุม ให้อาหารหมู ไปจนถึงการเลี้ยงดูและขยายพันธุ์
แต่งงานที่เป็นของตายและทุกคนต้องทำคือ งานกรรมกรในไร่นา ล้างขุมขั้วเอง แยก
กระสอบปุ๋ยกระสอบข้าวเอง และงานนี้ นักเรียนไม่มีส่วนได้ในด้านผลิตผลหรือเงินทอง
หากใช้อุปกรณ์ของโรงเรียน ผลิตผลก็ต้องเป็นของโรงเรียน หากใช้อุปกรณ์ของสถานที่
ลอง ผลิตผลก็เป็นเรื่องของสถานที่ลอง

งานหมวดเหล่านี้ เริ่มจาก ๑๓.๐๐ น. หลังจากขานชื่อแล้ว ต้องลงทำไปจนถึง
๑๗.๐๐ น. จึงเลิกได้ แต่หากครูผู้คุมเห็นว่า ๑๗.๐๐ น. แล้ว งานยังไม่เสร็จ อาจสั่ง
ให้ต่อเวลาไปอีกได้ตามแต่ผู้สั่งจะเห็นควร บางวันก็ถึงค่ำจึงเลิก

การทำนาปลูกข้าวนี้ นอกจากการไถนาด้วยควายเช่นปกติแล้ว หลายครั้งเราก็ถูก
ต้อนทิ้งกลุ่มงานให้ลงนาและเรียงแถวหน้ากระดาน แล้วถูกสั่งให้ใช้จอบพื้นดินแทนการใช้
ไถ เพื่อการทำนาได้ เพราะแรงงานนักเรียนมากมายในบางโอกาส

งานเรียนในภาคปฏิบัติยังมีอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือ งานที่เรียกกันว่า “การทำ
แปลงบ้าน” หมายถึงใกล้ๆ บริเวณหอพัก จะมีการแบ่งสรรที่ดินให้คนละไม่ต่ำกว่า
๒๐๐ ตารางเมตร หากใครต้องการมากกว่านี้ ก็อาจแบ่งให้อีก

หลังจากเลิกงานตอน ๑๗.๐๐ น. แล้ว หลังกลับถึงบ้านพัก ก็จะทำแปลงบ้านอีก และเลิกเอาเกือกค้ำไค่ สู้แล้วแต่จะพร้อม เพราะงานนี้เป็นงานที่รับผิดชอบตนเอง ใครจะปลูกอะไรในที่นี้ก็ได้ และปลูกได้ผลแล้ว ให้นำไปขายเอง แต่โรงเรียนก็ห้ามไว้ไม่ให้ นำไปขายในเมือง นั่นหมายถึงภาวะการถูกบังคับให้ขายแก่โรงครัวโรงเรียนโดยปริยาย

แม้ว่าขายได้แล้ว รายได้จะตกเป็นของส่วนตัว แต่การตีราคาโดยโรงเรียนก็ให้ราคาต่ำมาก เช่นผักและผักทอง จ่ายให้เพียงกิโลกรัมละ ๑ สตางค์ หากอาศัยการปลูกเป็นจำนวนมาก และนิยมทำกันแต่เพียงอย่างเดียว เช่นใครปลูกผักก็ปลูกผักทั้งหมด ก่อนถึงกำหนดเก็บ ครูประจำบ้านจะมาตรวจและให้คะแนนเป็นรายบุคคล

แม้ใจในสมัยนั้น พันดินธรรมชาติมีคุณภาพดีมาก อินทรีย์วัตถุในดินมีปริมาณต่ำ สีของดินเกือบจะเป็นสีขาว แม้จะเป็นดินทราย แต่ก็เป็นดินที่มนละเอียดมากและจับตัวเป็นดานแข็งได้ง่าย สอบถามไต่ความว่า ในสมัยที่คุณพระช่วงเกษตรศิลปการมาสำรวจที่ ลงความเห็นว่าเป็นดินเลน เป็นที่ขังมีดินเลน หากมาตั้งสถานทดลองและโรงเรียน ผลจากการทำงานน่าจะให้มีการฟื้นฟูคุณภาพของดินขึ้นได้เอง

นักเรียนในรุ่นผม รู้ว่า บริเวณที่เป็นจอมปลวกใหญ่ ๆ มีลักษณะเป็นโคกดินดินประเภทนี้มีคุณภาพดีมาก ปลูกอะไรก็แทบไม่ต้องใส่ปุ๋ย เพราะมีอินทรีย์วัตถุอยู่ในเนื้อดินเอง ทำให้พืชผลที่ปลูกลงไป เจริญงอกงามดีมากและให้ผลผลิตสูง

จึงมีพฤติกรรมเกิดขึ้นในหมู่นักเรียน หากใครอยู่บที่ ๒ และครองโคกปลวกไค่อยู่แล้ว ก่อนการจับจะมอบมรดกกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่พึงพอใจเป็นผู้รับไปทำต่อ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหลายคนเลือกปลูกผักปลูกผักทอง หรือไม้กินาเต้า ซึ่งเป็นพืชผักที่ปลูกง่าย ยิ่งปลูกบนโคกปลวก ก็ไม่ต้องใช้ค้ำไม้หรือใส่ปุ๋ยอะไรเลย ถึงเวลาก็นำรถสาลี่มา เก้เก็บใส่แล้วก็ลากไปโรงครัวเพื่อไปขาย พอถึงเดือนก็ได้รับเงินแม้ว่าได้รับเพียงกิโลกรัมละเพียง ๑ สตางค์

แต่เพื่อน ๆ ที่มองดู บางคนก็นึกตัวอยู่ในใจ บางคนถึงตะโกนตำหนิออกมา หรือแทบจะคว่ำหน้าหงายฮือฮาเลย เพราะอะไรหรือครับ เพราะเจ้ารถสาลี่ที่บรรทุกผักไป

เป็นร้อย ๆ กิโลกรัม ที่นำไปขายโรงควั่นเอง มันหมายถึงวันถัดไปจะต้องบริโภคสัตว์ปีก ต้มผัก แกงผัก อะไร ๆ เกี่ยวกับผักกันจนรู้สึกเอียนไปนาน

เจ้าแปงบ้าน คนละ ๒๐๐ ตารางเมตรขึ้นกัน บางคนก็ไม่ชอบทำ แต่เอาเวลาไปเที่ยวหาความสำราญ พอใกล้เวลาครูประกาศตรวจแปลงบ้านระดมพวก ๆ ที่ชอบกัน มาช่วยฟื้นดิน แม้กลางคืนยังจุดตะเกียงปั่น พอเช้าวันที่ครูมาตรวจ ก็ผสมดินพร้อมมูล แต่พอครูกลับไปแล้ว สายหน่อยผักก็เหี่ยวเฉาเพราะไปถอนเอาจากแปลงอื่นเข้ามา จนในระยะหลัง ๆ ครูจับได้ นอกจากมาตรวจแล้ว บางคนยังมาลองใช้มือตึง ๆ ตู่ว่า มันจะหลุดขึ้นมาจากดินได้ง่ายหรือไม่

ส่วนคนที่ชอบเที่ยวกลางคืน แม่แม่ใจจะห่างเมืองถึง ๑๘ กิโลเมตร ครึ่งทางเป็นฝุ่นและรอยเกวียน แต่รถจักรยานของเขาก็มีเพียงอันสำหรับรองรับกัน แขนเหล็กสำหรับบังคับทิศทาง ตัวรถ ลูกล้อ ๒ ล้อ กับระบบการใช้เท้าขับเคลื่อน เขาก็ไปได้ บางคนกลางคืนทางมั่งไว้อะไร หากครูมาตรวจก็คิดว่านอนหลับแล้ว แต่เปล่า มันมีแต่มั่งเปล่า ส่วนตัวบุคคลเข้าเมืองไปแล้ว (ภาษาทางเหนือเขาเรียกว่าเข้าเวียง)

คนเหล่านี้ก็อยู่บนปรัชญาอย่างหนึ่ง คือ ลงใต้สนใจอะไรแล้ว สู้ไม่ถอย เพราะกว่าจะกลับมาถึงโรงเรียนก็สว่างคาตา ฟังรถจักรยานไว้แล้วก็คว่ำจอบและเสียมวิ่งไปลงงานภาคเช้า ฟื้นดินได้เลย

หน้าหอพักแต่ละหอ นักเรียนมักทำลานตะกร้อข้ามตาข่ายไว้เล่นกันเอง วันดีคืนดี หัวหน้าหอก็มีการประชุมลูกหอ ระดมกำลังกันทำความสะอาดบริเวณที่พัก ถากหญ้า พรวนดิน พวกเราเรียกกันว่า “ผู้นำาญเพลงจอบ” เพราะไม่ว่าจะขุดดิน ถากหญ้า หรือทำอะไร ใช้จอบเล่มเดียวทำทุกอย่างอย่างคล่องตัว

ประการหนึ่งที่ใครจะขอตงเป็นข้อสังเกตไว้ ณ ที่นาคือ บรรยาการในการปฏิบัติทางวิชาการเกษตรที่แม่ใจในขณะนั้น ไม่มีการแนะนำให้นักเรียนใช้ปุ๋ยเคมี คงมีแต่การสนับสนุนให้ใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยอินทรีย์ ทั้งที่ครูอาจารย์แนะนำและรู้ ๆ ปฏิบัติสืบทอดกันมา แม้การปลูกพืชผลในหมู่บ้านในแถบนั้นก็เช่นกัน

ในการเรียนวิชาดินและปุ๋ยที่นั่น ซึ่งมีการสอนว่า แร่ธาตุที่เป็นอาหารพืชนั้นมีอะไรบ้างและในรูปของอะไรที่พืชนำไปใช้ได้สะดวก แต่ก็ไม่ได้เน้นให้นำไปใช้ในลักษณะที่เป็นสารเคมี ผมยังจำได้ตึงคำสอนของอาจารย์ อรุณ ทรงมณี ที่อ้างถึงคำกล่าวของ ม.จ. สิริพิรุณ กฤดากร ว่า “การเกษตรกรรม (หมายถึงการไถ การสับพรวนดินให้ร่วนโปร่ง) เป็นปุ๋ยของคนจน” นักเรียนจึงสนใจต่อการใช้วัสดุสลับกับปุ๋ยขี้วัว ขี้ควาย ขี้หมู และขี้ไก่ มาใส่ในแปลงปลูกผัก ปลูกถั่ว กันทั่ว ๆ ไป

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งในกิจกรรมนกอโค ในการทำแปลงปลูกผัก ซึ่งทางโรงเรียนกำหนดให้แต่ละคนทำเองในยามว่างในบริเวณใกล้บ้าน คนละอย่างน้อย ๒๐๐ ตารางเมตร และมีการตรวจให้คะแนนความสมบูรณ์ในการเรียน ก็มีวิธีการบนปุ๋ยด้วยหลักการของการลงแขก กล่าวคือร่วมแรงร่วมใจกัน นำวัสดุไปกองปุ๋ยตามคอกสัตว์ แล้วลากรถมาที่แปลงปลูกผักของแต่ละคนร่วมกัน เพราะงานแบบนี้ แต่ละคนจะกระทำคนเดียวอย่างเห็นแก่ตัวคงลำบาก จึงไม่เพียงแต่จะเสริมการประหยัดและความเป็นไปได้ หากยังสร้างบรรยากาศที่ปลูกฝังการร่วมมือร่วมใจกันในระหว่างกลุ่มอีกด้วย

ภายในบริเวณใต้ถุนหอพักซึ่งเป็นพื้นดิน ใช้เป็นที่เก็บจอบเก็บเสียม เก็บรถจักรยาน บางครั้งก็เป็นที่อาศัยประกอบกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ กับเพื่อน ๆ หลายคนนำเอาไหน้ำปลาใช้แล้วมาตั้งไว้ ใครปวดปัสสาวะก็ขอร้องให้ถ่ายใส่ลงไหที่ตั้งไว้ บางครั้งถึงกับแย่งกันในการปัสสาวะความเป็นกันเอง

ปัสสาวะที่หมักทิ้งไว้ในไหไม่น้อยกว่า ๑ วัน เมื่อนำไปผสมน้ำรดผัก ปรากฏว่าเจริญงอกงามดีมาก โดยใช้อัตราส่วนประมาณ ๑ ต่อ น้ำ ๒๐ ส่วนหลังจากพรวนดินโคนต้นหรือระหว่างแถวผักแล้ว ก็รดลงไปทีโคน ในขณะที่มีแสงแดดพอสมควร

บางคน ฝังโองี๋ปากกว้างไว้ริมแปลงผัก และนำเอาขี้หมูสด ๆ มาใส่ไว้ เพื่อได้ผสมกับน้ำแล้วรดโคนต้นผักหลังการพรวนดินเช่นเดียวกัน ส่วนขี้วัวขี้ควาย จะใช้ในสภาพที่ค่อนข้างแห้งและเก็บปุ๋ยเก่าจากกันคอกนำมาผสมลงในดินในขณะที่เตรียมแปลง เพื่อเป็นปุ๋ยรองพื้น บางคนก็มีการเลี้ยงหมูด้วยโดยทำเป็นคอกไว้ใกล้บริเวณหอพัก ได้อาศัยขี้หมูเป็นปุ๋ยผัก ส่วนตัวหมูเมื่อได้ขนาดก็จะจำหน่ายหารายได้พิเศษ

สิ่งที่ได้น่ามากล่าวนี้ เป็นทฤษฎีที่แพร่หลายในหมู่นักเรียนแม่โจ้ในสมัยนั้น ซึ่งจะพบได้ว่าการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในสภาพเช่นนั้น นอกจากเป็นความนิยมที่สืบทอดต่อกันมาแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหมาะสมก็คือ การที่นักเรียนแม่โจ้ มีทุนรอนน้อย ประกอบกันกับบรรยากาศที่นั่น ก็เป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเอง และหากสังเกตจากจากบรรยากาศในหมู่บ้านแม่โจ้ ชีวิตชาวบ้านก็สอดคล้องกันกับเรา

อนึ่งจะพบว่า การทำแปลงปลูกผักของนักเรียนแม่โจ้ มีความสนใจในการพรวนดินเป็นหลักสำคัญอีกด้านหนึ่ง อย่างที่ผมได้กล่าวไว้แล้วนั้นแหละว่า “การเบ็ดกรรมเป็นปุ๋ยของคนจน” เป็นหลักการที่เหมาะสมกับสภาพของบรรยากาศอย่างไม่ต้องมีการพูดการอธิบายในระหว่างกันและกัน

ความสดสวยที่สืบเนื่องมาจากการเจริญงอกงามของผักในแปลงปลูกของนักเรียน มีผลกระทบต่อจิตใจนักเรียนแม่โจ้อยู่ไม่น้อย จะเห็นได้เด่นชัดในกระแสของการสนทนาในชีวิตประจำวันถึงความชื่นชมยินดี

อนึ่ง ท่ามกลางภาวะแวดล้อมที่เป็นป่าของแม่โจ้ ย่อมมีชีวิตสัตว์ธรรมชาติจำแนกอยู่มากมายหลายรูปแบบพอสมควร เช่นนก หนู กระต่ายป่า แมลงต่าง ๆ แม้แต่สัตว์เลื้อยคลาน

ในเมื่อเราเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับระบบการเกษตรกรรม สัตว์จำพวกแมลงที่เป็นศัตรูพืชก็อยู่มากมาย นอกจากนั้นก็มีบางชนิดที่ถือว่าเป็นประโยชน์แก่การเกษตรกรรมโดยทางอ้อม เช่นต๊กแตนตำข้าว ที่กินแมลงที่เป็นศัตรูพืชเป็นอาหาร มันทำให้เรารู้ได้ว่า ภายในความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติ ก็มีการสร้างดุลระหว่างกันและกัน

นักเรียนแม่โจ้โดยทั่วไป แม้ว่าจะมีการปลูกพืชผักกันอย่างกว้างขวาง แต่ก็ได้มีการแสดงให้เห็นว่าต้องพึ่งพาอาศัยสารเคมีที่เรียกกันว่า ยารฆ่าแมลงที่เด่นชัด หากใช้วิธีการธรรมดา ๆ และอาจมีการใช้สารที่ได้จากธรรมชาติ เช่นการใช้รากโรติน การใช้ใบยาสูบแห้ง ๆ ที่หาได้จากผลิตผลในท้องถิ่น นำมาแช่น้ำแล้วผสมน้ำ

ในตอนกลางคืน จะใช้ตะเกียงร้อออกทำการจับแมลง เช่นในฤดูที่ลงกล้าผักใหม่ ๆ มักมีจิ้งหรีดตัวใหญ่ ๆ (ภาษาพื้นเมืองเรียกกันว่าจิ้งกุ่ง) มากัดทังต้นให้ขาดแล้วลากลงรูไป จิ้งหรีดชนิดนี้ คนในท้องถิ่นนิยมรับประทาน เวลาติดตลาดเช้า ๆ มักมีมาจำหน่ายเสมอ ๆ

เรานักเรียนแม่โจ้ก็รู้จักรับประทานด้วย

บางครั้งเรานำตะเกียงร้อไปจุดตั้งไว้กลางแปลงผัก ให้แมลงที่เป็นตัวศัตรูมาเล่นไฟ แล้วใช้อุปายตักจับไว้

เราเห็นว่า แรงงานเราก็มิใช่น้อย และด้วยพื้นฐานวัฒนธรรมชนบท มันทำให้เรารู้ได้ว่า การกำจัดศัตรูประเภทแมลงด้วยวิธีการชาวบ้าน ไม่ใช่สิ่งที่ทำไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น มันยังเป็นที่กล่าวได้ว่า มีรูปแบบที่ “สมเหตุสมผล” บนพื้นฐานของภาวะแวดล้อมของตนเอง

อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในเรื่องของปุ๋ยธรรมชาตินั้นแหละ การไม่มีเงิน กับการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย เป็นพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลทำให้เราสามารถรู้ได้ และปรับวิธีการได้ เพื่อความเหมาะสมบนพื้นฐานตนเองจนกลายเป็นกระแสวัฒนธรรม ที่ถ่ายทอดความรับผิดชอบ นึกคิด จากรุ่นสู่รุ่น บ่มเพาะพื้นฐานของชีวิตรุ่นน้องเองที่เป็นความจริง

แม้เกมการเล่นที่เกี่ยวข้อกับแมลงในท้องถิ่น ก็มีการเล่นกว้าง ตัวกว้างเป็นดวง ปีกแข็งที่มีลักษณะและขนาดคล้ายตัวงูควาย คือ ตัวค่อนข้างใหญ่ สีดำ ตัวผู้มีเขายาว และมีแขนง คล้ายเขากวาง คนในหมู่บ้านนำมาชนกันเป็นเกมการพนัน โดยใช้ลำดับ อ้อยปอกเอาผิวออก แล้วเจาะรู นำตัวเมียมาแล้วเอาก้นของตัวเมียใส่เข้าไปในอีกด้านหนึ่งของรู จนกระทั่งปลายก้นโผล่ออกมาที่ปากรูซึ่งใช้เป็นเวทีการต่อสู้ของตัวผู้

การต่อกว้างในป่าก็เช่นกัน เขาใช้ลำดับอ้อยตัดเป็นท่อนไม่ยาวนัก ปอกเอาเปลือกออก แล้วใช้ตัวเมียผูกไว้ล่อ พอถึงเวลากลางคืนก็ไปตักเป็นระยะ ๆ

เพื่อนผมคนหนึ่งสนใจบทบาทของกว้าง เขาไปซื้ออ้อยเป็นท่อน ๆ มาจากตลาดหน้าประตูโรงเรียน ซึ่งท่อนหนึ่งก็ไม่กี่สตางค์ แม้แต่กล้วยนาละวาก็ยังราคาเพียงหวัละสตางค์แดงเดียว

เขานำมาปอกเปลือกออกแล้ว พลบค่ำก็นำไปแขวนไว้ตามกิ่งต้นไม้ชายป่าเพื่อจับ
กว่างมาศึกษา แต่ก็มีบางครั้งเพื่อนบางคนนั้นก็นึก ไปแอบกินอ้อยของเขาจนเขาจับได้ว่า
เจ้ากว่างที่ใหญ่กว่ากว่างจริงก็คือน

อนึ่ง ชีวิตการศึกษาที่แม่โจ้ ก็อยู่บนหลักการเดียวกันกับการศึกษาในโรงเรียนที่จัด
การโดยรัฐทั่ว ๆ ไป คือ เราไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่ต้องเสียค่าอาหารที่กินเข้าไปใน
ชีวิตประจำวันซึ่งก็นำมาซื้อข้าวซื้อผัก และซื้อเนอสต์วช่อไข่ที่ทำขึ้นจากน้ำพริกนางพริก
เราเอง นอกจากนี้ก็ต้องเสียค่าบำรุงกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมกีฬา หอพัก
ห้องสมุด ดังเช่นทั่ว ๆ ไป

ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เป็นชีวิตประจำวันพื้นฐานที่ดำเนินอยู่ในกระแสการเรียน
และชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไป ส่วนการปฏิบัติจริงยังมีสิ่งปลีกย่อยที่ใคร่นำมาเขียน
อีกเพื่อเป็นข้อมูลและเป็นความรู้อีกชั้นต่อไป

โปรดอย่าได้คิดว่า ผมนำเอาสิ่งดีมาโอ้อวด หรือสิ่งไม่ดีมาประจาน เพราะผมเอง
เชื่อว่า ลงได้มองในแง่ของการศึกษาแล้ว ย่อมต้องทำให้เป็นกลาง ปราศจากอคติว่านั่น
นั่นไม่ดีในจิตตนเองให้ได้เสียก่อน แล้วจึงจะนำไปสู่ความสูงส่งขึ้นด้วยภูมิปัญญา

การเริ่มต้นชีวิตผมที่ในบรรยากาศแม่โจ้

ผมได้กล่าวไว้แล้วว่า ผมไปแม่โจ้โดยไม่ได้ผ่านการสอบคัดเลือกที่กรุงเทพ แต่ถูก
ส่งไปที่หลังเล็กน้อยแต่ก็ยังทันการไปสัมผัสกับชีวิตเริ่มต้นที่สำคัญ

การไปถึงช่วงแรก คงไม่มีการเรียนในห้องเรียนไม่มีการลงทำแปลงขนาดอย่าง
ที่ได้กล่าวมาแล้วเพราะพอไปถึง ก็มีแต่ชุดทำงานในไร่ที่สวมเสื้อกางเกงผ้าพันเมืองกับหมวก
ไบลานและมีจอบ ๑ เล่มที่พร้อมทุกขณะต่อการแบกขนบ่าและการฟันดินกับขวานอีก ๑ เล่ม
ที่เหน็บไว้กับผ้าขาวม้าที่คาดเอว และพร้อมที่จะเสริมการทำงานของคุณได้ทุกเวลา

ทุกวัน ตั้งแต่ช่วงเช้า จะถูกต้อนเข้าป่า ที่เหลืออยู่ภายในบริเวณโรงเรียน ในแปลง
ด้านทิศใต้ซึ่งมีถนนเส้นเล็ก ๆ เพียงพอรถผ่านได้ ผ่านออกสู่ถนนใหญ่ที่มุ่งเข้าเมือง

เราถูกสั่งให้ใช้เพียงมือ ๒ มือ กับจอบ ๑ เล่ม และขวานอีก ๑ เล่ม โคนล้ม
ต้นไม้ซึ่งส่วนใหญ่สูงคอดังว่า เพื่อการแผ้วถางป่าลงเป็นแปลงเกษตรกรรม

เรารวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ ต้นละ ๓ หรือ ๔ คน ลงมือขุดรากรอบ ๆ ต้น ฉีกแล้ว
ฉีกเล่า หลายครั้งทลุมและค่อย ๆ ล้มไปโดยสิ้นเชิงถึงหยาดเหงื่อที่ไหลไต่ลงมาตามใบหน้า
เป็นทาง ๆ ใหม ๆ เราใช้มือป้ายมันด้วยแขนเสื้อเพื่อเช็ด แต่ต่อไปมันก็เกิดความชินชา

หากพบรากโตมีขนาดใหญ่ แม้ฟันด้วยจอบที่คมและความแรง จอบยังกระเด็นกลับ
จนทำให้ฝ่ามือสะท้านและพองก็ยังไม่ระคายเคือง เราจึงดึงเอาขวานมาลงคมจนรากขาด

และทีละฉีกสองฉีกจากแรงคนละเล็กคนละน้อยของเราที่ร่วมกัน ในที่สุด สายตาจาก
กลุ่มอื่น ๆ ที่มองมาจากระยะไกลสามารถเห็นยอดไม้ ใต้ว่ามีกรไหวผิตปรกติ พอดันเอนและ
ล้มลงด้วยอาการลู่ลงไปกับต้นที่อยู่รอบด้านจนบังเกิดเสียงซู่ พลันเสียงไซโย เสียงเฮ ก็ดังรับ
กันมาจากทั่วทิศในป่านี้ เสมือนยักษ์ใหญ่ที่ถูกโค่นให้ล้มลงด้วยมดเล็ก ๆ หลาย ๆ ตัว

พอตกเย็น ก่อนอาทิตย์ลับขอบฟ้า เราก็เดินกลับหอพัก หวนกลับมาดูฝ่ามือของ
แต่ละคน ก็พบว่าฝ่ามือบ้างก็แตกจนน่าเหลือใจไหลเฟะ บ้างก็ผ่านข่วนไปแล้วจน
แปรสภาพไปเป็นแผ่นที่ด้านแข็ง

ผมมองดูฝ่ามือตนเองเพียงแวบเดียว แล้วก็ไม่ได้สนใจอะไรมัน ผมไม่สนใจแม้คำ
ปรามาสในอดีตและคำเตือนก่อนออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ในเชิงที่ทำให้เกิดความท้อถอยหรือ
หวนเกรง แต่กลับมุ่งความรู้สึกไกลออกไปอีกด้านหนึ่ง และรำพึงอยู่ในใจว่า ชีวิตมันค่า
จริง ๆ และยังมี乐趣กับความท้าทายคิดว่า ยังน่าจะมีส่วนนอกที่สนุกกว่า
ท้าทายยิ่งกว่า รออยู่เบื้องหน้าต่อ ๆ ไป

ในยามกลางคืน ผมก็ไม่ใช่คนที่เอาแต่มุดหัวเข่ามุงและเอาตัวรอดไปคนเดียว หาก
นิยมการเดินป่านั่งตามเตียงเพื่อน ๆ คนโน้นบ้าง คนนี้บ้าง มีเรื่องอะไรที่เป็นแนวคิดใหม่ ๆ
และมีเรื่องที่ฟังแล้วน่าจะช่วยให้เขาสบายใจก็ไปคุยไปเล่าให้กันฟัง

ชีวิตดังกล่าวแล้วได้ผ่านพ้นมาร่วม ๑ เดือน ก็มีประกาศรับสมัครสอบคัดเลือกเข้า
แม่โจ้เป็นรุ่นที่ ๒ ปรากฏออกมา ผมจึงทราบได้ในบรรดาจำนวน ๑๒๐ คนที่ผ่านการสอบ

คัดเลือกได้ในรุ่นแรกนั้นมาบัดนี้ เหลืออยู่เพียงไม่ถึง ๘๐ คน นอกนั้นได้ละจากโรงเรียนกลับบ้านไปแล้ว ผมจึงได้รับการแนะนำให้สมัครเข้าสอบคัดเลือกในรุ่นที่ ๒ นี้ด้วย ร่วมกับอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งรวม เข้มแข็ง สีตะธนี ซึ่งในขณะนั้นไม่ได้ขอเข็มแข็ง หากขอ แข็ง

เล่นเอาทำให้เกิดการสับสนขึ้นในช่วงเวลาไม่นานนักถัดจากนั้นมา เพราะ เจริญ ไชยจรัส ซึ่งเป็นหัวหน้าหอพักเรียกประชุมลูกหอ เห็นชื่อ “แข็ง” ก็มองหาวารูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ส่วนใจก็คงวาดภาพไว้ว่าคงจะมีรูปร่างหน้าตาแกร่งเอากการ บังเอิญพบหน้าลูกหอคนใหม่เพิ่มมาอีกคนหนึ่ง เห็นหน้าตาค่อนข้างแกมหนวตมีเครา จึงเข้าไปจับไหล่พร้อมชี้สั่งให้เขาเลิกน้อยว่า

“คุณใช้ไหมที่ชื่อแข็ง” พร้อมทั้งเขย่าไหล่แรง ๆ และตามมาด้วยคำพูดอีกประโยคหนึ่งว่า “ผมเรียกแข็ง ทำไมคุณถึงไม่บาน” คนที่ถูกเขย่า เลยรีบตอบไปว่า “เปล่าครับ ผมชื่อประคอง วงกาลสินธุ์ ไม่ใช่ชื่อแข็ง”

ยิ่งทำให้เรา ๆ ลูกหออยากรู้อย่างยิ่งไปกว่า คนที่ชื่อแข็ง รูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่ง เขาก็มาปรากฏตัวที่หอพักเป็นครั้งแรก เขามาจากโรงเรียนหลวงในกรุงเทพฯ เหตุที่มามีลาเพราะป่วย สุขภาพไม่แข็งแรง

ในที่สุด เขาก็จบอุดมศึกษาดีกว่าผมเล็กน้อย ไปเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นจนเกษียณอายุไปแล้ว

ทั้งผม แข็ง และประคอง ต่างก็เป็นคนที่ผ่านการสอบคัดเลือกระลอกที่ ๒ เข้าไป และเริ่มชีวิตบนแผ่นดินแม่ใจที่ยังมีสภาพเป็นป่า และมีชีวิตชีวา อย่างที่ผมคิดว่า ในประสบการณ์ชีวิตเช่นนี้กับภาวะแวดล้อมธรรมชาติดังกล่าว คงจะมีโอกาสมาพบกันได้ยากจนแทบจะมองไม่เห็นความหวังอีกต่อไป

นี่แหละ ชีวิตที่แหวกว้างไปสู่ศาสตร์ต่าง ๆ อันเป็นวิชาการที่อาศัยเรื่องราวของวัตถุซึ่งใครก็ตามผู้เป็นมนุษย์ และมีจิตใจ หากได้รับการสั่งไว้ในส่วนลึกก็ย่อมมุ่งวิถึความคิดและชีวิตไปสู่วัตถุโดยปริยาย แต่ชีวิตที่แสวงหาได้ถึงจุดพบระหว่างวัตถุกับธรรมชาติ ย่อมพบได้ซึ่งส่วนเชื่อมโยงระหว่างวัตถุธรรมชาติภายในจิตตนเอง

หลังจากช่วงเวลาเริ่มต้นชีวิตที่แม่โจ้ได้ผ่านพ้นไปแล้วด้วยความประทับใจพอสมควร และนำไปสู่ความคิดหลายแง่หลายมุม ชีวิตเรา นักเรียนแม่โจ้ก็เริ่มเข้ารูปเข้ารอยตาม โครงสร้างพื้นฐานที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ผมนั้น ๕ ทุกวัน จากเสียงระฆังที่อยู่ไกลร่วม ๒ กิโลเมตรที่ตึงกังวาลขึ้น แม่ฉัน จะแผ่วเบาเพราะความอ่อนแล้วด้วยแรงคลื่นเสียงก็ตาม และวิ่งมาลงงาน ทำแปลงขนาด ให้ได้ตามกำหนดเวลา ๖.๐๐ น. ซึ่งมีการตรวจรายชื่อทุกวัน

ครั้นถึงฤดูหนาว ปรากฏว่า หมอกลงหนักมาก ขนาด ๖.๐๐ น. เข้า หากยืนอยู่ ห่างกันเกิน ๑ เมตรไป แล้วก็แทบจะมองไม่เห็นหน้ากัน ครูไปที่แปลงผักตามเวลาและ เรียกชื่อ ก็ปรากฏว่า มีคนวิ่งอยู่เบื้องหลังของหมอก ขานชื่อแทนกันได้

สิ่งหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ในชีวิตการเรียนที่แม่โจ้คือ “การมีอำนาจมืดที่เบ็ดเสร็จ แฝงอยู่ในระบบการเรียน การปกครอง” นั่นคือ แต่ละคนที่ก้าวเข้าไปเรียนที่แม่โจ้ จะถูกกำหนดไว้ให้มี “คะแนนความประพฤติประจำตัว” คนละ ๑๐๐ คะแนนในแต่ละปี

ครูอาจารย์แต่ละคน มีสิทธิ์เต็มที่ ที่จะตัดคะแนนความประพฤตินักเรียนได้โดยไม่ต้องประกาศและแสดงเหตุและผล จนกระทั่งถึงใกล้วันสอบไล่ประจำปี จึงประกาศให้ ทราบว่า ใครคนไหนถูกตัดคะแนนความประพฤติไปคนละเท่าใด หากถูกตัดคะแนนถึง ๑๕ คะแนน จะถูกพิจารณาให้พ้นสภาพการเรียน หากถึง ๓๐ คะแนน จะถูกให้พักการสอบ

ยิ่งไปกว่านั้น หากผ่านการสอบไล่ปีที่ ๒ แล้ว แม้การเรียนจะอยู่ในระดับดี แต่ คะแนนความประพฤติถูกตัดมากกว่า ๕ คะแนนจะไม่ได้รับการพิจารณาให้เรียนต่อที่วิทยาลัย เกษตรศาสตร์บางเขนด้วย

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ที่ทำให้นักเรียนแม่โจ้ในสมัยนั้น ภายใต้ภาวะ ที่ผิว ที่สวยพอสมควร ภายใต้ภาวะบรรยากาศธรรมชาติที่สงบเงียบ แต่ภายใต้ภาวะ หัวใจและวิญญาณที่ตกอยู่ในความหวาดผวอย่างเจ็บ ๆ แต่ในส่วนของครูอาจารย์ สมัยนั้นก็คือ ยังมีจิตที่หวงยศยศและมีลักษณะที่เรียกกันว่า “ปากร้ายใจดี” ซึ่ง ตรงกันข้ามกับสิ่งที่กล่าวกันว่า “ปากปราศรัย น้ำใจเบ้อผล” นี่เองที่ทำให้ แม่โจ้ในสมัยนั้น มีบรรยากาศที่อบอุ่นดวงคลาให้บังเกิดผลสืบไปได้

แม่ผมจะเป็นคนที่เรียนเก่งในด้านวิทยาศาสตร์ และขอบคณิตศาสตร์ ฟิสิกส์และเคมี เป็นชีวิตจิตใจ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผมก็มีจิตวิญญาณที่รักงานศิลปะอย่างฝังจิตฝังใจเช่นกัน และด้วยเหตุนี้แหละครับที่ทำให้ความคิดความเชื่อของผม มองเห็นว่า ศิลปศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ เป็นสิ่งที่อยู่ในคน ๆ เดียวกัน หากศิลปศาสตร์เป็นสิ่งที่ครองใจและวิญญาณ ส่วนวิทยาศาสตร์นั้น หากอยู่บนพื้นฐานของศิลปศาสตร์ ย่อมนำไปสู่การสร้างสรรค์ที่ส่งด้วยคุณภาพและประสิทธิภาพที่แท้จริง

ชีวิตการเรียนของผมที่แม่ ใจ จึงมีไข่มุกหม่นอยู่แต่ในห้องเรียน หากแสงกิจกรรมต่าง ๆ ทำ และทำอย่างฝังจิตฝังใจ ผมรักงานถ่ายภาพ และงานดนตรี้มมากที่สุด

ในการทำงานถ่ายภาพ แม่ผมจะไม่มีทุนรอน ทางบ้านก็ส่งเงินไปให้น้อยกว่าคนอื่น แต่ก็มีลักษณะอะไรผมไม่ทราบ เพราะมันเป็นเรื่องที่คนอื่นเขามองมาที่เรา เพียงแต่ทราบได้ว่าไม่มีใครที่รู้สึกเกลียดผม ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนหรือครูอาจารย์ อาจเป็นเพราะว่า ผมไม่เคยคิดว่าเกลียดใครก็น่าจะเป็นได้ ดังนั้นผมจึงมีแต่คนให้ความร่วมมือ

ในด้านการถ่ายภาพ ผมโชคดีที่ อาจารย์ประเทือง ประทีปเสน ท่านมีกล้องถ่ายรูปอยู่กล้องหนึ่ง ซึ่งน่าจะเป็นกล้องที่ดีที่สุดในยุคนั้น นั่นก็คือ กล้องไฮสปีดคอนของเยอรมันนี่ เลนส์ ๒.๘ ท่านให้ผมยืมใช้ แล้วก็ไม่เคยทวงถาม ผมก็เอามาใช้อยู่ตลอดเวลาจนจบการศึกษาจึงได้ส่งคืนท่าน

วันว่างจากการเรียนและการทำงานที่ต้องรับผิดชอบ ผมจะใช้ชีวิตบู้บี้ ลุยห้องรูทห้องนา หามุมธรรมชาติงาม ๆ เพื่อการถ่ายภาพอันเป็นงานอดิเรกสิ่งหนึ่งที่ผมรัก

ผมมีเพื่อนอีกคนหนึ่ง มาเข้าศึกษาหลังผม ๑ ปี ผมอยู่บต ๒ เขาอยู่บต ๑ เขามีพื้นฐานอยู่อำเภอสนับทึบ ตัวเขาชื่อ ไพศาล มุสิกโกโปฏก ชอบถ่ายรูปเป็นชีวิตจิตใจ เขาใช้กล้องรอลไลเฟล็ค แบบเลนส์คู่ มีภาพผลงานของเขา เขาก็นำมาอวดผมเสมอ ยังทำให้ผมรู้สึกสนใจงานถ่ายภาพมากยิ่งขึ้น

ในงานฤดูหนาวของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นงานประจำปีที่ใหญ่ที่สุดในสมัยนั้น ผมส่งภาพเข้าไปแสดงเสมอ ยิ่งไปกว่านั้น ในสมัยนั้นการถ่ายภาพก็ใช้ฟิล์มสีขาวดำ ไม่ใช่ฟิล์มสีเช่นปัจจุบันนี้ โอกาสที่จะใช้ศิลปะที่อยู่ในจิตวิญญาณตนเองก็ยิ่งกว้างมาก

เพราะสิ่งใดที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตคน หากเป็นสิ่งที่สำเร็จรูปมากเท่าใด โอกาสที่คนจะแสดงพลังภายในจิตตนเองก็น้อยลง เพราะวัตถุนั้นเข้ามายึดครองพื้นที่ และกันไว้ก่อน

ในด้านการดนตรีก็เช่นกัน ตั้งแต่ช่วงที่ผมเข้าไปปีที่ ๑ แม่ใจได้ไม่นาน ก็ทราบว่า มีนักเรียนที่มช.สายและสัมพันธ์อยู่กับดนตรีกลุ่มหนึ่ง เช่น ประเทือง สายะพันธุ์ ๒๒ เด็กของกลุ่มคนที่เป็นหลักของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ และกลุ่มวงดนตรีของ “แก้วฟ้า” และ ระดม เศรษฐีธร ซึ่งเป็นนักไวโอลิน จากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เราจึงเริ่มต้นปรึกษาหารือกันตั้งวงดนตรี ยังมีเพื่อนอีกหลายคน เช่น ประเสริฐ ศักดิ์พิเศษ นักกีตาร์ยานตัวจากโรงเรียนประจำจังหวัดลำปาง และสนใจเล่นไวโอลิน นครินทร์ จาติกกรัต และคนอื่น ๆ ที่ไม่อาจเอ่ยนามได้หมด

ในช่วงนั้น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ก็เพิ่งกลับจากการไปศึกษาปริญญาตรีจากฟิลิปปินส์ใหม่ ๆ ท่านชอบดนตรีมาก เราเป็นนักเรียน ไปขอมัดเงินแถวเพื่อการกีฬา ท่านมาขึ้นตึกลองให้จังหวะ นุ่งกางเกงขาสั้นตัวเดียว พอตัดสินใจก็ถูกเราวิจารณ์โดยที่ไม่รู้ว่าใครว่า เจตนาไหน ดันมาตักลองให้พวกเราเดินกัน

ในที่สุด ท่านก็มาเป็นผู้ให้การสนับสนุนวงดนตรีที่เราร่วมกันสร้างขึ้นมา จนมีชื่อเสียงเป็นที่ทราบกันอย่างกว้างขวางในเมืองเชียงใหม่ และเรานำวงไปเล่นให้ควมสำราญทั้งตามบ้านและตามงานสาธารณะ โดยไม่มีสินจ้างรางวัลอะไร เป็นประจำ

มีเพลงที่รุ่นเราแต่งไว้ให้แม่ใจในสมัยนั้น และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปหลายเพลง เช่น เพลงวิหคไพบีร์ เพลงมาร์ชแม่ใจ และอื่น ๆ อีก

ในส่วนของการปฏิบัติงานในสนาม เราก็คงทำหน้าที่เช่นเดียวกัน ยังมีงานสนามอีกแบบหนึ่งที่ผมได้กล่าวไว้ในที่นี้ นั่นก็คือ สิ่งที่เราเรียกกันว่า “งานระดม”

งานระดม หมายถึงงานที่มีการประกาศเป็นพิเศษ ให้เป็นการเรียนในห้องโดย
 สันเข่ง เพื่อระดมงานในไรรู้ว่า คิดว่าเป็นงานรับด่วน เพื่อให้เสร็จสิ้นไปตามฤดูกาล
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานประเภทนี้จะมีย่าน้อยปลั๊ ๒ ช่วง คือช่วงเริ่มต้นการทำงาน กับ
 ช่วงปลายของฤดูทำนา

งานระดมในช่วงต้นของฤดูทำนาคือ “งานดำนา” ซึ่งเราจะถูกปลุกให้ตื่นแต่
 เช้ามืด แล้วกลิ้งท้องนาถอนกล้า และปักดำ เพียงหยุดพักรับประทานอาหารเช้า อาหาร
 กลางวันเป็นช่วง ๆ เท่าที่จำเป็น

ในช่วงสองสามวันแรก เจยหลังแทบไม่ขึ้น แม้ว่าจะอายุยังน้อยอยู่ก็ตาม เพราะ
 การก้มหลังนาน ๆ เพื่อการปักดำกล้าข้าว ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันมาก่อน แต่พอนาน
 ไปก็เคยชิน

ส่วนในช่วงท้ายของฤดูทำนา ก็คือ การระดมกำลังเพื่อเกี่ยวข้าว สภาพคล้ายการ
 ดำนา หากต้องมีเคียวเป็นเครื่องมือเหน็บไว้ที่บนเอดตลอดเวลาทำงาน และต้องมีการลับ
 คมเคียวอยู่เสมอ เพื่อความคล่องตัว

เย็นวันหนึ่ง นึกครมขึ้นมา ผมจับควายของโรงเรียนได้ตัวหนึ่ง กระโดดขึ้นหลัง
 แล้วปลั๊กลับหอ ควายก็เดินเรื่อย ๆ ไปตามถนนโรยกรวด ร่วมกันไปกับจิตและอารมณ์ผมเอง
 ที่ปล่อยไปตามกระแสนธรรมชาติ ในขณะที่ดวงอาทิตย์กำลังเปลี่ยนสีเป็นสีแดง และใกล้จะ
 ลับสันเขาตอยสุเทพไปในอีกไม่นาน

ฉับพลันทันใด ผมก็ร้องขึ้นมาด้วยเสียงดังว่า “เพลินดีจังโว้ย” แต่หูได้ยินเสียง
 หัวเราะดังตามหลังมาติด ๆ แม้จะเป็นเสียงที่เบา ๆ แต่จากความเงียบก็ทำให้ได้ยินชัดเจน

ผมหันหลังไปดูจึงพบว่า ท่านอาจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร กำลังขี่รถจักรยาน
 ตามมาติด ๆ ผมก็เลยยิ้มอวย ๆ ไป ส่วนท่านก็ไม่พูดอะไร คงขี่รถเลี้ยวขวา เข้าซอยแยก
 กลับบ้านพักซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ไปเอง

เพลง “ตอนกระบอ” ที่เข้ามาสู่บรรยากาศของการเกษตร ก็ผ่านเข้ามาในช่วง
นั้นเอง และในวงดนตรีที่เราเล่นกัน ก่อนการผ่านไปสู่ตอน

อีกสิ่งหนึ่งที่ผมใคร่จะกล่าวไว้ก็คือ บรรยากาศในสังคมยุคนั้น เริ่มต้นด้วยการเกษตร
มากพอสมควร แม้ในชนสังคมทั่วไป ประจักษ์พยานสิ่งหนึ่งก็คือ ภาพยนตร์เรื่อง “บ้านไร
นาเรา” ซึ่ง พลอากาศเอก ทวี จุลละทรัพย์ ในขณะนั้น ยังเป็นเรืออากาศเอก เป็นพระเอก
และคุณหญิง อารี ยังเป็น น.ส. อารี ปิ่นแสง นางงามไทย ได้มีการผูกเรื่องและถ่ายทำ
ในบรรยากาศของแม่โจ้และวิทยาลัยเกษตรที่บางเขนด้วย ซึ่งในฉากที่ถ่ายทำเราได้โอกาส
ซ้อมเสธ. ๆ ทวี กันคนละดับคนละดับ พอออกมานอกฉาก ท่านก็กล่าวในเชิงกันเองว่า
“ดีเหมือนกัน นาน ๆ ได้ยัดเส้นยัดสายกันที”

ชีวิตนักเรียนแม่โจ้ในขณะนั้น นาน ๆ ก็จะมีการนำเอาระเบียบออกมาซ้อมกันเสีย
ครั้งหนึ่ง วันใดคนใดก็บอกว่า วันนั้น ในการเรียกชื่อเพื่อลงทำงาน จะมีการตรวจเครื่องแต่ง
กายและเครื่องมือประจำตัว ทุกคนจะต้องมีหมวกกะโล่ใบลาน มีเสื้อกางเกงพื้นเมือง มีจอบ
มีขวานครบมือ

อย่างไรว่าแหละครับ ชีวิตที่นั่น บรรยากาศทั่วไปมันแยกตัวออกจากเมืองกรุง อะไร ๆ
แม้แต่การเงินการทอง ในสังคมไทยมันก็มีแหล่งรวมพลังอยู่ในเมืองกรุงปัญหาในชีวิต
ประจำวันที่เราต้องเผชิญ แม้แต่การขาดเงินขาดทอง ในมุมกลับมันก็สอนเราให้ตระหนัก
ได้เองว่า มันเกิดจากอิทธิพลของเมืองกรุงที่รวบเอาทุกสิ่งทุกอย่างเข้าไปไว้ภายใต้
อิทธิพลแทนที่มันจะกระจาย ทุกคนจึงทราบดีและยอมรับสภาพร่วมกัน แต่มันก็ไม่
ใช่การยอมรับด้วยภาวะที่เพิกเฉยสำหรับผม หากสร้างให้มากขึ้นด้วยจิตสำนึกรับผิดชอบ
ที่เป็นความหวังว่า เราจะต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไขสังคมที่เราอยู่ต่อไปในอนาคตโดย
หน้าที่ ที่แต่ละคนพึงมี

การอดมอकिनมือในสภาพชีวิตที่แม่โจ้ แม้แต่การขาดเงินที่จะต้องใช้ในการจ่าเป็น
บางครั้งหันไปหาเพื่อนก็ได้พบกับหัวอกอันเดียวกัน คือความไม่มี เลยต้องร่ำฝงอยู่ในใจ
ว่า “เอว๊ะ กอดคอกันไว้ เป็นใจก็เบ็นกัน”

ชีวิตแต่ละคนที่แม่ใจ ในยามต้องการเงิน ต่างก็รอ “เรย์” (หมายถึงจดหมายลง ทะเบียนที่ส่งเงินมาจากทางบ้าน) และหลายคนก็รอแล้วรอเล่า ทำให้สิ้นความหวังที่จะนำ เงินไปใช้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปทุกที หน้าตาก็คิดเซียวลงในยามที่ทางโรงเรียนหันมากวาด ขันเอา ทำให้เกิดภาวะ “ใครช่วยเพื่อนได้ก็ช่วยกันไป” หากเข้าตาจนจริงๆ ค็นรน ไปทางไหนไม่ได้ “เก็บอะไรตกได้ก็ต้องเก็บมันมาใช้” แบบขอไปที

หันมาหาเสื้อในสภาพปกติก็ไม่มี หาหมวกที่พอใช้ได้ตามหน้าที่และประโยชน์ของ หมวกจริงๆ ก็ไม่พบ อย่างกระนั้นเลย ต้องหาวิธีทางใหม่ นั่นคือการเอาตัวรอดซึ่งจะได้มา ด้วยการเรียนรู

มองไปมองมา เห็นเสื้อพันเมืองที่เพื่อนร่วมหอพักคนใดคนหนึ่ง เคยโยนมันทิ้งไว้ เป็นผ้าเช็ดเท้าที่เช้งบันได จึงเก็บมาสลัดๆ แล้วดูว่ามันใช้ได้หรือเปล่า ได้พบว่ามันเหลือ แต่แขนกับคอที่พอจำได้ว่าเสื้อ ส่วนพื้นที่บนตัวเสื้อนั้น ขาดหายไปแล้วอย่างไม่เป็นชนดิ

มองไปสู่พื้นดินในบริเวณใกล้ๆ กับหอพัก เห็นปีกหมวกใบลานมันไพล่ขึ้นมาจาก ดิน จึงใช้จอบขุดลงไปและงัดมันขึ้นมาดู ได้พบว่า มันเหลืออยู่แต่เพียงส่วนที่เป็นปีกหมวก ที่ไพล่ขึ้นมาให้เห็นได้ส่วนหนึ่ง แต่ส่วนบนของหมวกที่มีไว้สวมหัว มันโหว่หายไปแล้ว

ส่วนกางเกงผ้าพันเมืองก็เช่นกัน ภายในกองผ้าที่โยนไว้สำหรับเช็ดเท่านั้นแหละ อาจเลือกเอาได้ด้วยความคิดหวัง เลือกไปเลือกมา ได้ตัวที่ดีที่สุดก็เพียงเป้าล่างมันไม่มี เห็น จะไม่เป็นไร คงไม่มีใครอุทริก้มลงไปมอง หากมกคงเป็นเพื่อนกันเอง

ต้องรำพึงอยู่ในใจว่า “เราได้แล้ว สำเร็จแล้ว เห็นจะเอาตัวรอดได้ในครั้ งนี้โดยไม่ต้องถูกตัดคะแนนความประพฤติเป็นแน่” เพราะทุกอย่างถูกต้องตามระเบียบ หมด แต่มันจะถูกต้องตามประโยชน์ที่แท้จริงหรือไม่ ไม่เกี่ยวกับ

และแล้วก็เป็นความจริง เพราะพอไปเข้าแถวเรียกชื่อเพื่อลงทำงานในไร่ในสวน ครูก็มองดูการแต่งกายของแต่ละคน ทีละคนๆ ว่าครบครันถูกต้องหรือไม่ พอมาถึงเรา ครู ดูแล้วดูอีก ดูอยู่พักใหญ่ แล้วก็หัวเราะออกมาเบาๆ

ใช่แล้วครับ ครูทำอะไรไม่ได้ และยอมรับว่า มันเอาตัวรอดไปได้โดยมันไม่ผิดระเบียบการแต่งกาย นี่แหละครับคือการเรียนรู้เรื่องการใช้กฎระเบียบที่ไม่ถึงสิ่งที่เป้นเป้าหมายจริง ยิ่งไปกว่านั้นมันยังสะท้อนภาพให้แต่ละคนได้เห็นกันว่า พฤติกรรมของการใช้กฎระเบียบเพื่อแก้ปัญหาแต่เพียงอย่างเดียวมันได้อะไรแม้อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งถูกผลกระทบจะไม่มีเจตนาที่จะใช้วิธีการแบบ “หนามยอกหนามบ่ง” แต่โดยสัญชาตญาณการเอาตัวรอดของมนุษย์ มันก็เกิดเป็นความจำเป็นที่จะต้องกระทำ หากใช้ไปนาน ๆ โดยปราศจากปฏิกิริยาโต้กลับ มันก็จะเลยกลาย เป็นนิสัย สันดานที่ได้จาก การเรียนในโรงเรียน บรรยากาศในชีวิตประจำวันจึงมีผลต่อการศึกษา และมีความละเอียดอ่อนต่อความคิดและจิตใจ

ยังมั่งงานในภาคสนามอีกรูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่แม่โจ้ ที่ใครจะขอกล่าวถึงแต่พี่มได้กล่าวไว้ในส่วนที่๘เป็นหลักการก็เพราะมันเป็นเรื่องที่ผมเห็นว่า มีความเป็นพิเศษอยู่ในตัวของมันเอง นั่นก็คือสิ่งที่นักเรียนเรียกกันว่า “การทำงานใช้หนี้” หรือที่ทางโรงเรียนเรียกสั้น ๆ ว่า “ทำงานใช้” ซึ่งหมายถึงใช้ให้แก่วัฒนธรรมาภรณ์ของโรงเรียนนั่นเอง

ชีวิตความเป็นอยู่ของนักเรียนแต่ละคนในสมัยนั้น ไม่มีการเจ็บป่วย ลาภิจ หรือขาดไปจากการทำงานในไร่ในนา ในช่วงเวลาที่ให้กับโรงเรียนและในช่วงว่างงานภาคสนามระหว่างเวลาบ่ายโมงถึง ๔ โมงเย็นของแต่ละวัน ครูผู้ดูแลควบคุม จะรวมจำนวนชั่วโมงที่ขาดไปไว้เรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปลายภาคการศึกษา จะมีการประชุมและประกาศว่าใครคนใด มีชั่วโมงที่จะต้องทำงานใช้หนี้มากน้อยเพียงใด

หากใคร คนใด ไม่ทำงานใช้หนี้ให้ครบตามชั่วโมงที่โรงเรียนได้ประกาศไว้ จะไม่มีสิทธิในการเข้าสอบทุกวิชา

การทำงานใช้หนี้ของแต่ละคน จะต้องมาทำนอกเวลาเรียน นอกเวลางานที่ทำประจำ อาจเป็นวันหยุดเสาร์อาทิตย์ หรือเวลาค่ำคืน ส่วนจะมาทำเมื่อใด และทำงานอะไร สุดแล้วแต่ครูจะจัดให้ และครูแต่ละคนก็มีสิทธิอำนาจที่จะให้ความเมตตาลดหย่อนผ่อนปรนได้ตามความเหมาะสมด้วยเช่นกัน

ก่อนการสอบภาคปลายของปีแรกที่ผมเข้าศึกษาที่แม่โจ้ โรงเรียนก็ประกาศจำนวน ชั่วโมงของนักเรียนแต่ละคนที่จะต้องทำงานใช้ ซึ่งปรากฏแตกต่างกันไปอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ ๓ ชั่วโมงขึ้นไปจนถึงกว่า ๕๐ ชั่วโมง สำหรับผมนั้นโดนเข้าไป ๓๖ ชั่วโมง

ข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ บางรายได้รับการผ่อนปรนให้นำเพื่อนไปร่วมทำงานใช้ หนี้ได้ โดยคิดให้เป็นการใช้จำนวนชั่วโมงเช่นเดียวกันกับการทำด้วยตนเอง ซึ่งหากสิ่งที่ ปรากฏออกมาเป็นหลักการ ก็น่าจะทำให้วินิจัยได้ว่า การทำงานใช้มิได้อยู่บนหลักการ ของการฝึกปฏิบัติของนักเรียน หากอยู่บนฐานผลประโยชน์ของโรงเรียนเป็นสำคัญ

เนื่องจากช่วงก่อนสอบไล่ในภาคปลาย ตรงกับฤดูหนาวหลังการเก็บเกี่ยว ผมจึง ได้รับมอบหมายให้ทำการนวดข้าวเปลือกออกจากรวงที่เกี่ยวข้องมาจากท้องนาแล้ว และใส่ กระสอบ ขนเข้ายังรวมกันกับเพื่อนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งต้องทำงานใช้หนี้เช่นเดียวกัน และเรา ต้องทำงานตอนค่ำ ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า จะต้องทำนอกเวลาของงานประจำ เป็นการ เพิ่มเติม

หลังอาหารเย็นเสร็จแล้ว ประมาณ ๑ ทุ่ม เราก็จุดตะเกียงเจ้าพายุ แบกจอบคุ่มอ ไปหาที่ทำลานนวดข้าว ซึ่งเลือกได้ในบริเวณใกล้ ๆ สนามฟุตบอล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใกล้ยุงฉางสำหรับเก็บข้าวเปลือกของโรงเรียน

ขณะนั้น บรรดาภาคในยามค่ำคืนยังคงเย็นพอสมควร เพราะเป็นช่วงต้นเดือน กุมภาพันธ์ของปี แต่ฝนตกหนักแล้ว หญ้าและพืชพันธุ์บนพินด็นก็เริ่มเปราะตัว ทำให้การ ถากการดายสามารถกระทำได้ไม่ยาก เราได้ใช้จอบถากเอาต้นหญ้าและพืชบนเป็นธรรมชาติ รวมทั้งผืนดินที่ไม่เรียบออก ปรับผืนผืนดินจนเรียบและกวาดเศษพืชที่ถูกถากทิ้งออกไป นอกบริเวณ แล้วก็นอนอาบควายในคอกใกล้ ๆ ที่ยังอยู่ในสภาพเปียกโชกใสลล ลากไปยังลาน ผสมขควายลงไปด้วยน้ำออกเล็กน้อย แล้วกละเลงลงบนผิวของลานดิน เพื่อให้พื้น ผืนของดินจับตัวประสานกันจนเนียน และตากไว้ให้แห้งสนิทอีก ๑ วัน

ข้าวถูกแบกมาเป็นพ่อน ๆ โดยเสียบแต่ละพ่อนเข้าไว้สองข้างของคันไม้รวก ข้าง ละแฉว บ้างก็ใส่ธสาลีลาก แต่การลากก็ต้องออกแรงขึ้นเพื่อข้ามคันน่านำมาที่ลานและ กองไว้เป็นระเบียบ หนัสด้านที่เป็นโคนฟางไว้ด้านเดียวกัน เรียงไว้เป็นกองยาวริม ๆ ลาน เพื่อหยิบใช้ ได้สะดวกและคล่องตัว

เราใช้แผ่นสังกะสีผูกฟูกที่ใช้มุงหลังคา นำมาประกอบเป็น ๓ ด้าน ตั้งขึ้นในทาง
สูง ตีลงบนกรอบไม้หน้า ๑.๑/๒ คูณ ๓ นิ้ว โดยเปิดด้านหนึ่งให้ว่างเป็นช่องไว้ แต่มี
คานขวางอยู่ เพื่อใช้เป็นที่ยึดรับการฟาดตรงข้างลงไป และสังกะสีที่ตีไว้ ๓ ด้านก็เพื่อ
ป้องกันการกระเด็นกระจายของเมล็ดข้าวเปลือกในขณะที่ฟาด เมื่อประกอบกันเข้าแล้ว
จึงมีลักษณะเหมือนห้องเล็ก ๆ แต่สูงขึ้นไปสู่ด้านบน และเว้นช่องไว้ด้านหนึ่งเพื่อใช้ฟาด
รวงข้าวที่มัดเป็นพ่อน แล้วเมล็ดข้าวเปลือกก็จะตกลงไปกองรวมกันอยู่บนพื้นล่าง

เราทำงานใช้หนักกันทุกคืน ตั้งแต่ประมาณ ๑ ทุ่มกว่า ๆ บางวันทำไปจนถึง ๒ ยาม
แต่ก่อนกลับบ้านพัก ต้องกวาดเมล็ดข้าวเปลือกใส่กระสอบ มัดปากให้เรียบร้อย แล้วแบก
เข้าเก็บในยุ้งจนหมด กระสอบหนึ่ง ๆ ในระหว่างการบรรจุเมล็ดข้าวลงไป ต้องขังให้ได้
น้ำหนักประมาณ ๖๐ กิโลกรัม

แม้ว่าผมจะเป็นเด็กตัวเล็กกว่าเพื่อน ๆ แต่การที่มีใจสู้และชอบทดลองด้วยใจที่หา
หาย ผมขึ้นอาสาเพื่อนเป็นคนแบกกระสอบข้าวด้วยบ่าแล้ววิ่งเข้ายุ้ง โดยต้องวิ่งบนสะพาน
ไม้แผ่นเดียวที่ทอดไว้จากข้างล่างขึ้นไปข้างบน

ผมพบว่า การแบกกระสอบข้าวไม่ยากนัก ความรู้สึกหนักมากก็จะลดลง หาก
รู้จักวางกระสอบลงบนบ่าในลักษณะที่สมดุล ดังนั้นจึงขอให้เพื่อนยกกระสอบขึ้น ซึ่งมันจะ
หนักมากก็ตอนนั้น แต่ถ้าทิ้งลงไปได้เหมาะด้วยน้ำหนักที่สมดุลพอดี แรงแบบนี้ให้ข้าววิ่ง
ยังเป็นแรงผลักดันให้อีกด้านหนึ่ง และเมื่อถึงที่ ก็จะหวั่นและน้ำหนักเบาให้ดี โยนหลังนิต
เดียวพร้อมทั้งพลิกอกเล็กนอย กระสอบข้าวจะลงไ้วางซ้อนกันได้อย่างได้มที่ที่ต้องการ

งานใช้หนักกรูปแบบหนึ่งก็คือ การดำข้าวด้วยครกกระเดื่อง ซึ่งมีไว้ตามจุดบางจุด
ใกล้ ๆ กับยุ้งเก็บข้าว ซึ่งต้องใช้ครกละ ๒ คน คือ คนดำคนหนึ่ง ซึ่งต้องใช้ขาข้างหนึ่ง
เหยียบลงไปในกระเดื่องเพื่อให้สากที่ตรงปลายกระเดื่องยกขึ้น แล้วก็ปล่อยขาให้สากต่ำลงไป
ตรงจุดยืนของคนดำจะมีราวไว้สำหรับให้มือเกาะ ดำไป ๆ เสมือนว่า มันจะทำให้ห้องและ
ขาโตเพียงข้างเดียว แต่เราไม่มีการผลัดเวรกันดำระหว่างอีกคนหนึ่งที่อยู่ด้วย และในขณะที่
คนหนึ่งดำ อีกคนหนึ่งก็จะนั่งเฝ้าตรงใกล้ ๆ สาก เพื่อคอยเกลี่ยข้าวและป้องกันมิให้ข้าว
กระเด็นออกมานอกครก เราอยู่แม่โจ้ เรากินข้าวที่ดำโดยแรงนักเรียนเพื่อน ๆ กันด้วย

แต่ละครก เมื่อเห็นได้ทีแล้ว เราจะถ่ายออกใส่กระตังเพื่อการคัด แยกเอาปลายข้าว และรำออก ส่วนรำก็นำไปผสมอาหารเลี้ยงหม^๕เลี้ยงไก่ ไปสู่การปฏิบัติโดยนักเรียนด้วยกันเองที่ถูกส่งไปหมวดการเลี้ยงสัตว์อีกเช่นกัน งานตำข้าว^{๕๕}นี้^{๕๖}เป็นส่วนหนึ่งของงานที่ใช้หน^{๕๗}ด้วย สุดแล้วแต่ครูอาจารย์จะตกลงกับเราแต่ละคน

การประดิษฐ์คิดค้นครกกระตังที่ใช้พลังน้ำตำข้าว^{๕๘}ขึ้นในสมัยนั้น ก็เป็นสิ่งที่ผมได้พบเห็นมันมากับตาตนเอง เพราะบุคคลผู้ประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือชนิดนี้^{๕๙}คือ “ครูเขิด มุนิกานนท์” ^{๖๐}ซึ่งเป็นครูสอนวิชาฟิสิกส์ของเราในขณะนั้น และพักอยู่ที่บ้านพักครู ซึ่งอยู่ถัดจากหอพักที่ผมอยู่ ไม่ไกลนัก

ผมได้มีโอกาสเห็นตั้งแต่ ท่านเริ่มทดลอง ต้นแบบขนาดเล็กซึ่งติดตั้งไว้ใน ลำเหมืองเล็ก ๆ ^{๖๑}ที่เป็นเพียงรางน้ำไหลข้างถนน ที่มีนักเรียนเรา ๆ เดินผ่านไปผ่านมามากน้อยทุกวัน

ครูเขิด มุนิกานนท์ เป็นคนโสดที่ทำงานด้วยสมาธิคนหนึ่ง อายุอานามท่านก็^{๖๒}ยังอยู่ในระดับกลาง ๆ คน ผมได้เคยมีโอกาสปรับใช้ท่านที่บ้านด้วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ และพบสิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งด้วยสายตาตนเองว่า แม้แต่ในห้องนอน และบนเตียงนอนที่ท่านนอน ก็เต็มไปด้วยหนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องราวของวิชาฟิสิกส์และสังคมในโลกกว้างวางอยู่ทั่ว ๆ ไป เพียงมีช่องพอที่ตัวจะนอนลงไปได้เท่านั้นเอง

ครกตำข้าวด้วยพลังน้ำ^{๖๓} มีลักษณะเป็นวงล้อที่ตัดไว้เป็นระยะ ๆ ^{๖๔}ที่ขอบล้อด้วยกระบอกไม้ ๕ เพื่อการตักน้ำให้เกิดพেনาหนัก ^{๖๕}จุ่มริมล้อด้านหนึ่งลงในน้ำที่กลางไหลเพื่อการใช้น้ำหนักของน้ำที่เข้าไปอยู่ในกระบอก ^{๖๖}เป็นแรงถ่วงทำให้ล้อหมุน แล้วมีแกนต่อจากแกนล้อเพื่อจ่ายพลังไปสู่แกนที่กดคันกระตัง ^{๖๗}ซึ่งสามารถแจกพลังไปสู่ได้หลายกระตัง จึงทำงานตำข้าวได้พร้อม ๆ กันหลายครก

ภาษาทางเหนือเรียกกระตังตำข้าวด้วยแรงน้ำว่า “ม็องนา” ^{๖๘}เนื่องจากในระยะถัดมา ได้มีการสร้างเขื่อนเป็นของสำหรับใช้งานจริงจนเป็นที่แพร่หลายออกไปสู่หม^{๖๙}กว่าง

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เมื่อผมนำมาพิจารณาถึงภาวะสังคมปัจจุบัน มันทำให้ได้เห็นสัจธรรมอีกประการหนึ่ง นั่นคือ มันทำให้บังเกิดความม^{๗๐}รู้สึก ว่า ผลงานเช่นนี้ มีคุณค่าที่เด่นชัดเหนือผลงาน ของอีกหลาย ต่อหลายคน ^{๗๑}ผู้ได้รับปริญญา ดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์กันอยู่ทั่ว ๆ ไปในมหาวิทยาลัยไทย หรือมหาวิทยาลัยในต่างประเทศคนไทยไปได้รับมา

แต่เนื่องจากขณะนั้น มหาวิทยาลัยยังมีย่อย และยังมีได้มีการนำเอาการยกย่องเกียรติคุณโดยให้ปริญญาคุณูปการบัณฑิตกิตติมศักดิ์กันเป็นจุดเด่นเช่นปัจจุบัน จึงพบได้ว่า ผลงานที่ได้กล่าวถึงนี้ มิได้รับการเผยแพร่ออกไปสู่ความกว้างขวางมากเท่าใด

อนึ่ง ยังทำให้พบได้ว่า จากจุดนั้นถึงจุดนี้ มันทำให้ได้เห็นภาพที่อยู่ในความลุ่มลึกกว่า ปริญญาที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้คุณภาพที่แท้จริงนั้น ก็คือความรู้คุณภาพจิต และความคิดของแต่ละคนบนพื้นฐานตนเอง และภาพที่แต่ละคนเห็นได้ด้วยตนเองนั่นแหละ คือภาพจริง คุณครูผู้มีความหมายเช่นนี้ แม้บุคคลใดได้เป็นศิษย์ ยิ่งไปกว่านั้น หากศิษย์เป็นบุคคลผู้ถึงซึ่งคุณภาพแท้ ย่อมสามารถถ่ายทอดสิ่งดีจากครูได้ด้วย “ความมีสิ่งแท้ในตนเอง” และผลงานของครูย่อมไม่มีวันจางไปจากหัวใจ

จึงใคร่จะขอฝากไว้เป็นข้อคิดที่ว่า สิ่งใดก็ตาม ที่สาระสำคัญนั้นมีได้มีการหยั่งรากฝังโคนลงถึงแก่นแท้ แต่ถูกอุปโลกน์ให้เป็นข่าวและเชื่อว่าจะสร้างมันขึ้นให้เป็นจริง มันอาจเป็นข่าวให้คนทั้งหลายตื่นตื่นกันได้ แต่แล้วก็ค่อย ๆ เสื่อมสภาพไปเอง เช่นเดียวกันกับสภาพของสื่อครูและใบปริญญาที่เป็นแผ่นกระดาษ ซึ่งไม่ช้าไม่นาน ก็จะเสื่อมสภาพไปเอง ตั้งจะเห็นตัวอย่างได้ทั่ว ๆ ไปว่ามีใครบ้างที่ได้รับไปแล้วในอดีต ที่ยังได้รับการตื่นตื่นยินดีจนถึงปัจจุบัน หากตนเองมิได้สร้างความดีไว้ให้ประจักษ์ชัดอย่างถึงส่วนลึกของจิตใจคน

วันเสาร์จสอบไล่ประจำปีก่อนปีสถาปนาแรกของผม ก็มีการเลี้ยงกันตามหอพัก เพื่อการลาลาและสั่งทำบรรยากาศของการเรียน และการใช้ชีวิตที่คาดว่าจะคงอยู่ในความทรงจำของแต่ละคนไปนาน มีการเลี้ยงก็มีเหล้าลวกทุ่งสำหรับบรรยากาศเช่นนี้ มันเป็นธรรมดาของพื้นฐานชนบทไทยในขณะนั้น

จากความรู้สึกร่วมผสมผสานกับบรรยากาศ ทำให้แต่ละคนต้องดื่ม แม้คนที่ไม่เคยและถูกเพื่อน ๆ ปรามาสหน้าว่า “ไอ้หน้าตัวเมีย” บางครั้งในตอนค่ำคืน อยู่ในหอพักก็มีการดื่บตะเกียงแล้วรุ่มจูบ บางคนอุทริ จูบแล้วยังไม่พอ แล่หมบ้วนน้ำลายใส่ไว้บนแก้มให้คนถัดไปรับทอดต่อไปอีก จนเป็นที่ครั่นเคร่ง

แต่บรรยากาศในวันเลี้ยงลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันที่ผ่านบท ๒ ซึ่งกำลังจะพ้นหลักสูตรแม่โจ้ไป มักจะกล่าวท่ามกลางเพื่อน ๆ ว่า “แม่กูเบนิก กูก็จะไม่ขอยินผ่านมาที่แม่โจ้อีก”

ยิ่งไปกว่านั้น ในลมหายใจของแต่ละคนที่กำลังจบ จะมีคำถามต่อไปว่า เราถูกตัดคะแนนความประพฤติไปแล้วเท่าไรก็ไม่ทราบ เราจะสอบผ่านหรือไม่ ผ่านแล้วจะได้คะแนนเท่าไร และคำถามสุดท้ายก็คือ เราจะเข้าเรียนต่อที่บางเขนได้หรือเปล่า เพราะคำถามแรก ๆ นั้น ภายใต้อะไรของการระบายออกมา มันมุ่งไปสู่การเรียนต่อที่บางเขนด้วยกันแทบทุกคน

นี่คือผลของวัฏจักรชีวิตการเรียนที่แม่โจ้แต่ละปีและแต่ละช่วงของบุคคล
ชีวิตในช่วงปิดภาคการศึกษาปลายปีที่แม่โจ้ของผม

อีกสิ่งหนึ่งของบรรยากาศที่แม่โจ้ ที่เสมือนเป็นเอกลักษณ์และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของจิตใจก็คือ พอเริ่มเข้าต้นเดือนกุมภาพันธ์ของแต่ละปี ภาพทิวทัศน์ของภูเขาที่รายล้อมอยู่โดยรอบ แม้บางทีอาจจะอยู่ค่อนข้างห่างไกลออกไปมากสักหน่อย ก็ค่อย ๆ เริ่มสะท้อนภาพของเปลวไฟให้ปรากฏเด่นชัดในช่วงเวลาค่าคืน

นั่นคือ แนวของเปลวจากไฟฟ้า ที่เกิดจากความร้อน ความแห้งแล้งของธรรมชาติ และอาจมีใครจุดและทิ้งกองไฟที่ก่อไว้ระหว่งการเดินป่า หรือไม่ก็กันบูหร กนขโย (บูหร มวนโต ๆ ของคนพนบ้านในภาคเหนือ)

แนวของเปลวไฟเหล่านี้ เมื่อเวลาผ่านไปเพียงเล็กน้อย ก็จะแปรรูปร่างไปต่าง ๆ นานา มีการเล่าขานกันต่อ ๆ มาว่า ในอดีตเมื่อแม่โจ้มาตั้งใหม่ ๆ นักเรียนรุ่นพี่บอกรุ่นน้องว่า “นั่นแหละ ชาวเขากำลังมีงานฉลองกัน” และแสงที่เห็นนั่นคือคบเพลิง ปรากฏว่าน้อง ๆ บางคนชวนเพื่อนไปเป็นกลุ่ม อดสูห์เดินไปหลายกิโลเมตร เพราะอยากไปชมงาน และชมสาวชาวตอย พอกลับมาถึงในเช้าวันรุ่งขึ้นก็สวดรุ่นพี่เสียแหกไปเลย

อย่างไรก็ตาม ภาพทิวไฟจากเปลวเพลิงธรรมชาติ ที่ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นทางการในฤดูกาลเข็นนี้ ที่ทำให้นักเรียนแม่โจ้ทุกคนว่า “วันสอบไล่ใกล้เข้ามาแล้ว และวันกลับบ้านก็กำลังจะมาถึงในไม่ช้า” ยิ่งไปกว่านั้น หากเป็นผู้ที่รู้สึกตนเองได้สักหน่อย

คงจะพบกับความรู้สึกที่เป็นสัจธรรมประเด็นหนึ่งได้เองว่า ทุกชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นวัฏจักรอยู่ภายในกระแสธรรมชาติด้วยกันทั้งสิ้น หากผู้ใดรู้ได้แจ่มแจ้งย่อมนำมาซึ่ง การรู้สติ เพราะแต่ละบิกจะได้อพบกับภาวะเช่นนี้ทวนเวียนไปมาอย่าง บิแล้วบิเล่า ที่เป็นผลจากจักรกลธรรมชาติซึ่งมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์ระหว่างกันและกันอยู่อย่างเป็นวงจร และแต่ละสิ่งปรากฏ ก็มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นวัฏจักรบนพื้นฐานตนเองเป็นสำคัญ แม้การโคจรและการเปลี่ยนแปลงของโลก และของดวงอาทิตย์ ตลอดจนของดาวทุกดวงที่ปรากฏอยู่ในสากลจักรวาลก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน

จากหลักความจริงดังกล่าวแล้ว หากเราทวนกลับมามองสู่แต่ละสิ่ง แต่ละชีวิต แม้แต่ตัวเราเอง และแต่ละขนาดที่ปรากฏ แม้แต่เพียงเท่าผงธุลีที่ปรากฏอยู่ในปฐพี หากสามารถสืบสาวกลับไปสู่สิ่งอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมพบได้ว่า ต่างก็เป็นส่วนสำคัญและมีส่วนร่วมอยู่ด้วยกับอิทธิพลที่เป็นศูนย์รวมของสากลจักรวาล

การปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุดของแต่ละคนด้วยจิตสำนึกรับผิดชอบ ย่อมมีอิทธิพลถึงได้กับทุกสิ่งทุกอย่าง โดยไม่ต้องพิสูจน์กันอีกว่า นี่คือนิหลักความจริง

อนึ่ง ในกรณีของไฟฟ้าที่ปรากฏเห็นได้เป็นภาพโดยเฉพาะเจาะจงด้วยฤดูกาล เนื่องจากเข็มนาฬิกาไม่มีสภาพภูมิประเทศที่ล้อมรอบไปด้วยทิวเขา ทำให้บรรยากาศรอบตัวสามารถส่งกระแสเข้ามาได้ ดังนั้นจึงไม่เพียงแต่ปรากฏเห็นภาพจากแนวของเปลวไฟ หากยังได้รับกระแสของความร้อนและกลิ่นไอบรรยากาศที่อาศัยกระแสที่ผ่านมา

ชีวิตแม่โจ้หลายคนกล่าวว่า เราได้สัญญาแล้วว่า จะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนได้กลับไปพบกับความอบอุ่นของพ่อแม่และครอบครัว เพราะได้จากมาแล้วเป็นเวลานาน

มีเพื่อนคนหนึ่งซึ่งมาจากครอบครัวแบกซึ่งไม่กินหมู หลังจากมาอยู่แม่โจ้ได้ไม่นาน บรรยายว่าแม่โจ้เข้าไปเปลี่ยนแปลงถึงจิตใจ ทำให้เขาชอบการกินหมูเอามาก ๆ พอใกล้กลับบ้าน ถึงกับบ่นว่า “อ้ออยากร้องไห้วะ เพราะรู้ว่าเมื่อกลับไปถึงบ้านก็อดหมูแน่นอน”

เมื่อถึงช่วงนี้ โดยทั่ว ๆ ไป แต่ละคนต่างก็หมกมุ่นดูหนังสือเพื่อการสอบไล่ แต่ผมกลับไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเป็นพิเศษ คงกระทำตัวเป็นปกติ ใครอาจมองว่า ผมอวดดีหรือประมาทก็ได้ เพราะการเรียนที่ไปได้ดี แต่ในใจผมเองนั้น ผมรู้สึกว่าคุณเองไม่เคยสนใจที่จะตะเกียกตะกายเอาทหนึ่ง หรือความเป็นยอดเยี่ยมของคุณเพื่อน ๆ หรือใคร ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเรียนหรือการอื่นใด

ผมจำได้ว่า ในระหว่างการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน ผมมักหวนกลับมาทบทวนความคิด โดยถามตนเองอยู่ในใจเป็นครั้งคราวว่า “เราหนอเรา ตะเกียกตะกายเรียนไปเพื่ออะไรกัน เพียงเพื่อการได้อยู่เหนือคนอื่น ๆ ซึ่งมันเป็นเรื่องเฉพาะหน้าเท่านั้นหรือ หรือว่าเพื่อชีวิตจะได้พบอะไรที่ดีไปกว่านั้น”

จะว่าผมไม่สนใจฝึกฝนตนเองในด้านการเรียนเอาเสียเลย หากมองได้ถึงระดับลึกก็จะพบว่า มันไม่น่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะผมมีวิธีการเรียนที่เป็นตัวของตัวเอง ที่คิดว่าไม่ทำให้เพื่อนมนุษย์ต้องได้รับความเดือดร้อนหรือกังวลใจ เพราะพื้นฐานจิตใจที่ไม่นิยมการเอาผลประโยชน์เหนือผู้อื่นมาใส่ตน

วิธีการฝึกฝนตนเองในการเรียนของผม มันเป็นวิธีการที่มุ่งสู่ผมกลับ นั่นก็คือเมื่อใกล้ถึงช่วงเวลาของการสอบ ในขณะที่คนอื่น ๆ เขาเริ่มจะหมกมุ่นดูหนังสือเพื่อการสอบกันหนัก ผมจะทำใจสบาย ๆ และจะเดินไปเยี่ยมเพื่อน ๆ ตามโต๊ะตามเตียงที่แต่ละคนกำลังดูหนังสือกัน

ด้วยความเป็นกันเองที่เพื่อน ๆ มีอยู่กับผม และเพื่อน ๆ ก็มักยอมรับกันว่า ผมเป็นคนที่มีไหวในการเรียนที่เขายอมรับกันทั่วไป เขาจะได้โอกาสถามปัญหา ข้อสงสัยต่าง ๆ เกี่ยวกับในห้องในตำรากันอย่างกว้าง ทำให้ผมได้มีโอกาสในการใช้คำถามเหล่านั้นเป็นสนามฝึกคิด ฝึกหาคำตอบมาตอบเพื่อน ๆ มันทำให้ผมได้รับบทเรียนที่ลึกซึ้งและแน่นอนหายั่งยืนทุกที

ในอีกด้านหนึ่ง ผมใช้การเรียนประจำวัน ปูพื้นฐานการศึกษาไว้ให้แก่ตนเอง โดยคิดว่ามันแน่นอนหนาพอสมควรอยู่แล้ว เพราะการเรียนในระหว่างภาคการสอบปกติ ผมมีสมาธิและความสนใจค่อนข้างสม่ำเสมอ โดยมีสมาธิในการรับฟังจากการสอนปกติ แต่จะ

จดลงสมุดบันทึกการเรียนที่ถาวร ก็ต่อเมื่อได้คิดและเข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว และจะไม่จดตามคำบอกเล่าของครู หากจดลงไปในลักษณะที่เป็นความคิดเห็นและความเข้าใจที่อยู่บนฐานตนเอง

ผมได้ใช้วิธีการในการเรียนหนังสือ ที่เป็นตัวของตัวเองดังกล่าวนั้น มาโดยตลอด และพบว่าสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ จิตวิญญาณของตนเองจะต้องมีสมาธิทำให้เข้าถึงความสนใจจริงเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ถ้าหากขณะใด เรารู้สึกว่า มีภาวะการผันควมรู้สึกจริงเกิดขึ้น ผมจะวางทันทีอย่างไม่สนใจว่าจะเกิดสิ่งใดขึ้นในอนาคตที่เป็นผลกระทบแก่ตนเอง

สิ่งหนึ่งซึ่งมักได้ยินเป็นครั้งเป็นคราวจากปากเพื่อน ๆ ท่ามกลาง บรรยากาศ ที่แม่โจ้ก็คือ “หากอ๊อบไปจากแม่โจ้แล้ว แม่เป็นนกกก็จะไม่บอบินผ่านม๊อก” ฟังแล้วก็รู้สึกว่ามันคงเป็นผลทรมเหตุสืบเนื่องมาจากความลำบากยากเข็ญของชีวิตในขณะที่เรียนอยู่แม่โจ้ เป็นสำคัญ

แต่หากคิดได้บนพื้นฐานของสัจธรรมได้ว่า มันเป็นภาพเพียงจากมุมหนึ่งที่เห็นได้ พื้นฐานของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการเห็นโดยบุคคลเดียวหรือหลายคน หากใครผู้ใดที่มีระดับความลุ่มลึกของจิตที่เหนือกว่า คงสามารถรับฟังได้ด้วยใจที่เข้าใจ แต่ไม่นำมาสู่การยึดติด ทำให้เกิดการเอาเป็นแบบอย่าง หากมันคงอยู่บนฐานตนเอง

บางครั้ง ผมไปเยี่ยมตามเตียงนอนเพื่อน ๆ ที่กำลังหมกมุ่นดูหนังสือ เพื่อเตรียมตัวสอบในยามค่ำคืนโดยใช้เทียนไขเล่มหนึ่ง จุดให้แสงสว่างไว้นอกมุ้ง แต่นั่งดูหนังสืออยู่ในมุ้งเพราะเกรงยุงมาลาเรีย จะเป็นตัวการนั่งเือง หรือการนำหนังสือเข้าไปใกล้ขีดแสงสว่างโดยปราศจากการรู้ตัว มุ้งคนอยู่ระหว่างกลาง ทำให้ไฟลุกไหม้มุ้งบนทงหลัง ต้องช่วยกันดับไฟเป็นโกลาหลกันไปทั้งหอकि

ในที่สุด การสอบไล่ก็ผ่านพ้นไป เสมือนบรรยากาศชีวิตที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองได้ผ่านพ้นไปแล้ว ๑ ปี แม้ว่าข้างหน้าหรือบโน้นจะมีอีกต่อ ๆ กันไป แต่ผมก็เชื่อว่ารูปแบบของบรรยากาศของแต่ละครั้งมันมีลักษณะ ที่อยู่บนพื้นฐานตนเอง หรือ ไม่ซ้ำรูป

แบบกัน รูปแบบที่ผ่านเข้ามากระทบชีวิตและผ่านพ้นไปแล้ว จึงไม่มีวันที่จะหวนกลับมาสู่อีก หากใครคนใดลุ่มหลงมัวเมา หรือ ติดอยู่ด้วยความรังเกียจเกลียดชัง มันจะเป็นสิ่งที่ตรงความคิดตนเองไว้มิให้เจริญยิ่งขึ้นด้วยปัญญา

วันปีติภาคแรกของชีวิตสมที่แม่โจ้มาถึง ผมมองดูเพื่อน ๆ ที่ต่างก็ทยอยกันกลับบ้านทีละคนสองคนในช่วงนั้น ซึ่งแต่ละคนดูเหมือนจะแสดงการปฏิเสธด้วยรูปแบบความรู้สึกที่ต่างกัน ครูอาจารย์ส่วนใหญ่ก็ละจากบ้านพักของทางราชการที่แต่ละคนอาศัยอยู่ในโรงเรียนกลับไปสู่เมือง สู่นันทพรซึ่งพร้อมด้วยความสะดวกสบาย หรือที่ถิ่นฐานของตนเอง

ส่งผลทำให้บรรยากาศของแม่โจ้ แปรสภาพไปจนแทบจะเป็นหมู่บ้านร้าง มันเงียบจนแทบจะไม่ได้ยินหรือได้สัมผัสกับการเคลื่อนไหวของสิ่งมีชีวิตในบรรยากาศประจำวัน ไม่ว่าหอพักหรือบ้านพักครูอาจารย์ต่างก็ตึงเครียดถึงขีดสุด แม่สุนัขที่เคยเดินขวกไขว่ไปมาในบริเวณโรงอาหาร ก็อพยพไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างออกไป

มันเป็นสิ่งแปลก และเป็นภาพที่ฉงนธรรมชาติดของแม่โจ้ในยามนั้นเป็นอย่างมาก แต่ มันก็เป็นความจริงนั่นคือ อย่างน้อยก็ ๒ ชีวิตคนหนุ่มพบแผ่นดินฐานของกำเนิดอยู่ในเมืองกรุงที่ไม่ยอมไปไหน แต่ใช้ชีวิตอยู่ที่แม่โจ้ท่ามกลางสภาพเช่นนี้อย่างท้าทาย นั่นคือเพื่อนผม ระดม เศรษฐีธร และตัวผมเอง ระดมมาจากลพบุรี แต่จะมาเรียนจบที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนที่กรุงเทพฯ ส่วนผมเองเป็นเด็กเกิดกรุงเทพฯ และใช้ชีวิตอยู่กรุงเทพฯ แทบจะเต็มตัว เรา มาพบกันที่แม่โจ้ได้เพียง ๑ ปี แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือ เราเป็นนักไวโอลินด้วยกัน นอกจากนั้นชีวิตส่วนตัวที่ผ่านมา หลังจากมาเล่าสู่กันฟัง พิจารณาแล้ว อยู่บนหลักของวิถีชีวิตที่คล้ายกัน

บรรยากาศที่สัมผัสได้ด้วยสวักายมันเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่ร้อนระอุด้วยไอไฟจากความแห้งแล้งของป่าเขานทุกที่ นอกจากนั้นบรรยากาศธรรมชาติที่สัมผัสได้ด้วยสายตา ก็แปรสภาพไปสู่ทิวไม้ที่ค่อย ๆ เปิดเผยถึงงานอันเป็นสิ่งที่เคยซ่อนเร้นอยู่กลายเป็นความโกรันด้วยใบที่ถ่วงวาระของอายุไขเมื่อได้รับผลกระทบจากภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปของฤดูกาล ก็มานับด้วยการร่วงหล่นลงดิน

อย่างไรก็ตาม หากไม่ด่วนตำหนิความรุ่มร้อนในยามหัวค่ำ แต่สามารถ รู้เข้าใจได้ และยอมรับสภาพของการเปลี่ยนแปลง พอตกดึกสักหน่อยบรรยากาศก็ค่อย ๆ เย็นลงและเย็นลงจนจับเข้าถึงหัวใจในยามดึกจนต้องห่มผ้าไว้เหนือกาย

สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของชีวิตมนุษย์ในท้องถิ่นที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติในแถบนี้ ที่ใครจะขอหยิบยกมาเล่าสู่กันฟังก็คือ ในช่วงของเวลาที่ไม่ตึกนัก ประมาณ ๓ ถึง ๔ โมง เรามักได้พบกับแสงไฟฉายที่กวาดไปบนพื้นดินและเสียงกระดิ่งกรู้งกริ่ง ๆ ที่เคลื่อนไหวไปบน ฝนอันร่าเริงแถบชายไม้ของป่า นั่นคือวิธีการล่ากระต่ายป่าของชาวบ้าน เพราะทันทีที่แสง ไฟฟ้าส่องเห็นกระต่ายป่า ประกอบกับเสียงกระดิ่งที่ตรงเจ้าชีวิตที่เคราะห์ร้ายไว้ตุ่มมันต์สะกด เสียงบันแกปก๊กลนเปรียงขนพ่นที่

หากมันเป็นจริงตามปรารถนาของคน ก็คงหนึ่งชีวิตเป็นอย่างน้อยที่ต้องสูญสิ้นไป มัน เตือนสติให้หยุดคิดและเห็นได้ว่า การหลงตนลุ่มตัว ย่อมตกเป็นเหยื่อของชีวิตที่เหนือกว่า ด้วยการเอาจัดเอาเปรียบกันและกันไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เป็นเตุจรจมานมันอยู่บนหลักการเดียวกัน

บางคืนที่ตนขมท่ามกลางความเย็นในยามดึก ท่ามกลางเสียงวิญญานธรรมชาติที่ เงียบ และเงียบซึ่งเกิดจากจิตตนเอง เสียงนกไพรแว่วมา เสมือนสัญญาณที่เตือนชีวิตให้รู้สึก ตนเองว่า แก่นแท้ของเราแต่ละคนนั้น คือใคร มันคงไม่ใช่สังขารที่ล่วงไปทุกชั่วโง่ ทุกนาที

บางครั้งก็ได้ยินเสียงการเดินของล้อเกวียนที่มเสียงซึ่งเกิดจากธรรมชาติของส่วนต่าง ๆ และเสียงที่เกิดจากการกระทบกับหินที่ฝังอยู่ในพ่นฝุ่น ประกอบกันกับเสียงกระดิ่งที่ผูกคอวัว แต่อกเสียงหนึ่งมันเป็นเสียงที่เกิดจากคน นั่นคือเสียงขึงและเสียงขอ (การร้องพ่นเมือง) ที่ แว่วมาแต่ไกล ฝ่าความมืดมากระทบจิตเรา มันเตือนให้รู้สึกว่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นพฤติกรรมอยู่ในธรรมชาติ มันเป็นสิ่งที่มีเหตุสืบเนื่องมาจากคนด้วยกันเอง

ขณะนั้น ผมยังอ่อนต่อการทวนกลับมาพิจารณาและถามตนเองว่า เหตุใดหนอ ความรู้สึกนึกคิดของตนเองมันจึงทวนกระแสดความรู้สึกนึกคิดของคนทั่ว ๆ ไป ในขณะที่ ใคร ๆ เขาละทิ้งบรรยากาศแม้จักกันแทบทั้งสน ดังจะเห็นได้ว่า พอปลอดจากพลัง

ของผลประโยชน์ที่บังคับไว้ให้คงอยู่ เขาก็ละทิ้งกันไปหมด แต่ผมกลับชวนเพื่อนอีกคนหนึ่งให้อยู่ที่นั่น ทั้ง ๆ ที่รู้ว่ามันจะต้องแปรสภาพไปสู่ความร้างจากผู้คน

ผมเองก็ไม่ใช่คนที่มั่งเงินติดกระเป๋า ตามที่ตกลงโดยทางบ้านกันว่า จะส่งเงินมาให้ใช้ประมาณเดือนละ ๒๐ บาท บางครั้งคุณพ่อก็บอกว่า ค่าอาหารก็เสียแล้ว คงไม่ต้องใช้อะไร การส่งธนาณัติไปให้ นับว่าเป็นปัญหาของนักเรียนแม่โจ้ทั่ว ๆ ไปตั้งได้เล้ามาแล้วว่า ได้บ้างไม่ได้บ้าง หลายครั้งหลายหนเข้าตากจนก็ต้องตกรนเอาตัวรอดกันไป

ยังคิดว่าของที่ไหน ซึ่งหาซื้อได้ในตลาดชาวบ้านที่ติดตอนเข้า ๆ หน้าประตูโรงเรียน แม้กล้วยน้ำอ้อยว่า ในขณะที่นั้นกล้วยละ ๑ สตางค์

แต่ก่อน ๒ หวี ๑ สตางค์ ด้วยซ้ำไป นาน ๆ มา แม่ค้าบอกว่า “เอ็นดูบัวเจ้าเตอะ” นักเรียนก็ใจอ่อน ให้ ๑ สตางค์ แล้วคว่ำมาหวีเดียว

ดังนั้น ระหว่างที่เราอยู่กันสองคน เข้าบันทึกใช้ชีวิตเข้าป่า ชมนกชมไม้กันไปตามเรื่อง เพราะฝั่งตรงกันข้ามถนนกับที่ตั้งโรงเรียน หลายตอนก็ยังเป็นป่าแพะ (ป่าโปร่ง และแห้ง) และหนานนเป็นหน้าแล้งใบไม้แห้งร่วงหล่นลงเกลื่อนดิน เดินไปทางไหนเสียงมันก็ดัง “กรอบแกรบ ๆ” เราสนุกสนานกับการเล่นเอาเถิดไล่จับกับแมลงซึ่งเบนสัตว์เลื้อยคลานที่มีชุกชุมในป่าแถบนั้น

ยังมีลักษณะคล้ายกิ่งก่า แต่บุตรอยู่ในพินดิน ตัวผสมแถบข้าง ๆ ตัวสีสวยมาก แต่สีพ่นของลำตัวก็เหมือนสีของกิ่งก่า มันวิ่งรวดเร็วมากทีเดียว ยังรู้สึกว่ามันชีวิตขนาดใหญ่ที่ไม่ใช่พวกมันกำลังเข้ามาใกล้ มันจะรีบวิ่งลงรูอย่างรวดเร็ว ผ่านไปบนใบไม้แห้งทำให้เกิดเสียงดัง รูแยกเป็นโพรงอยู่ในพินดิน มีการติดต่อถึงกัน พอลงรูนี้ อาจไปโผล่หัวขึ้นที่ปากรูโน้นได้

ชาวบ้านชอบดักแย้มมาบริโภคเป็นอาหาร เราเองก็เคยลองรับประทาน การดักของชาวบ้าน เขาใช้แร้วดัก ซึ่งทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ มีตักแตนล่อเป็นเหยื่อผูกไว้ และมีคันคล้ายคันเบ็ดตกปลาที่โก่งไว้ข้างบน ส่วนโคนเป็นกระบอกและมีรากแหลม ๆ บักลงไปในพินดิน โดยปักคร่อมลงไปที่ปากรู พอแย้มโผล่ขึ้นมาจะกินเหยื่อเชือกก็จะรัดคอเพราะคันที่โก่งไว้มันหลุดจากสลักที่ขัดไว้

ที่เราสนุกสนานกับการเล่นไล่แย่ง เพราะว่ามันมีสียอย่างหนึ่งคือ ไม่ว่าจะกำลังวิ่งเร็วเพียงใด พอไต่ยีนผิวปากหวี ๆ มันจะหยุดทันที แล้วก็จะเด้งคอบนฟุ้ง ทำให้เราสามารถเดินเข้าไปใกล้ ๆ ได้เรื่อย ๆ จนกระทั่งใกล้มากทีเดียว กว่ามันจะรู้สึกตกใจและวิ่งหนีลงรู

ความซุกซนตามประสาเด็ก ๆ บางครั้งเราก็จับมาใส่กรงไว้ดูเล่น บางครั้งกล่ามันด้วยหนังสือเอามาทำกิน ถลกหนังมันออก เอาเนื้อทำอาหาร ส่วนหนังก็นำมาขายตุนแล้วเย็บกลับเข้าไปเป็นตุ๊กตาแก้มหาเอาไว้ดู

ไม่นานวันนักก็เกิดเรื่องขึ้น คือ ในการทำอาหารกินกันเอง เราทำกันง่าย ๆ ไม่ได้คิดอะไรมาก เอาเนื้อแย้สับเป็นท่อน ล้างน้ำให้สะอาด แล้วก็ใส่ลงในไข่เจียว หลังจากที่เราเห็นว่าไข่สุกดีแล้ว ก็นำมารับประทานกับข้าวกันสองคน ปรากฏว่าไข่สุก แต่เนื้อแย้ไม่สุก ทำเอาอาเจียนออกมา ตั้งแต่นั้นก็เลยเลิกล่าแย้กันเด็ดขาด นี่แหละคือหลักที่ได้พบว่า “เมื่อมีคำ—มันก็มีขาว” พอได้พบทั้งคำทั้งขาว แล้วก็เลยหวนกลับมาสู่ภาวะที่ปราศจากสีกันได้

อาหารประจำวันของชีวิตเรานั้นทั่ว ๆ ไปก็คือ การเก็บผักธรรมชาติ ที่ศึกษาได้ว่าชาวบ้านเขาเก็บกินกัน เราก็เก็บมากิน ข้าวสารที่เก็บไว้มันก็มีอยู่บ้างไม่มากนัก คำ ๆ เราทำด้วยกันสองคน บางครั้งก็แต่งเพลง ลงโน้ต กับแสงตะเกียงรวดวงเล็ก ๆ ซึ่งในยามค่ำคืนในขณะนั้น มันก็โดดเด่นท่ามกลางความมืดที่เป็นฉากที่มันอยู่ทั่วไป

ผมพิจารณาเห็นว่า ความมืดทกลาวถึง แม้มันจะเป็นบรรยากาศทั่วไป มันก็ไม่ได้แค่เพียงสายตา แต่มันไม่อาจที่จะกั้นวิญญาณของเราที่รักที่จะอยู่ที่นี่ได้เลย เพราะในมุนั้น สายตาเราคงจะเห็นอะไรสักอย่างหนึ่งที่ไม่เหมือนใคร

ผมเพลินอยู่กับชีวิตที่นี่ เพราะสิ่งที่ผมนั้นมันคือความอิสระเสรี ผมไม่เคยคิดเลยว่าจะกลับบ้านและก็ไม่เคยคิดด้วยว่า มันนานถึง ๒ เดือนกว่าโรงเรียนจะเปิดเทอม แต่พออยู่มาได้เพียง ๒ สัปดาห์กว่า ๆ เท่านั้นเอง ผมก็ได้รับโทรเลขจากทางบ้านให้กลับบ้านด่วน เพราะทางบ้านไม่มีใคร คุณพ่อท่านเข้ารับราชการอีก ในตำแหน่งพาณิชย์จังหวัดสงขลา และไปปฏิบัติราชการที่นั่น ผมจึงจำต้องเดินทางกลับบ้าน และ ระดม เศรษฐีศรีศรีก็กลับจังหวัดลพบุรีเช่นเดียวกัน

การรับน้องใหม่ที่แม่โจ้เมื่อเริ่มต้นปีการศึกษาใหม่

การที่ผมไม่ได้นำเอาเรื่องของการรับน้องใหม่ที่แม่โจ้มากกล่าวไว้แต่แรก ทั้ง ๆ ที่ปีการศึกษาของชีวิตผมที่สถาบันการศึกษาเกษตรแห่งนี้ผ่านมาแล้วถึง ๑ ปี ก็โดยเหตุที่ว่าผมเป็นนักศึกษาที่ซ่อมล่วนที่หนองไผ่และต้องออกไปตั้งแต่ช่วงแรก

ผมเป็นคนเกิดที่กรุงเทพฯ ใช้ชีวิตอยู่กรุงเทพฯ มาตลอด แต่ก็ไม่เคยได้ยินได้ฟังเรื่องการรับน้องใหม่ในสถาบันการศึกษามาก่อนเลย ในสมัยนั้นยังไม่มีมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด และในกรุงเทพฯ เองก็มีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง เท่าที่ได้ยินได้ฟัง ก็คงมีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ชื่อในสมัยนั้น) แพทยศาสตร์ก็ยังเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายใต้สังกัดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทั้งจุฬาลงกรณ์ ฯ และธรรมศาสตร์ ฯ โดยทั่วไปก็เป็นสถาบันที่นักศึกษาอยู่ในประเภทเดินเรียน ไม่ได้อยู่ประจำ แม้ในค่านแพทยศาสตร์จะมี ก็เป็นการศึกษาระดับสูงมากแล้ว แต่ประสบการณ์ที่ผมมีจากแม่โจ้นั้นจะเป็นการเล่นกันในบรรยากาศของหอพัก และชีวิตของนักเรียนประจำ

ผมได้รับทราบจากบรรยากาศที่แม่โจ้ ที่กล่าวกันว่า พิธีรับน้องใหม่ได้ถูกนำมาจากมหาวิทยาลัยเกษตรที่ลอสแอนเจลิส ประเทศฟิลิปปินส์ซึ่งก็เป็นสิ่งที่น่าเชื่อมาก เพราะครูที่เรียกว่ามีอิทธิพลนำในการศึกษาและการบริหารงานที่นั่น อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นแหละว่า ในบรรยากาศของการนิยมนครจากต่างประเทศถึงกับแบ่งแยกเรียกว่า อาจารย์นั้น จบปริญญาตรีมาจากฟิลิปปินส์ทั้งหมดรวมทั้งตัวผู้บริหารที่มาจากสูงสุดที่นั่นด้วย

การรับน้องใหม่ที่แม่โจ้ในขณะนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วงอย่างเด่นชัด ช่วงแรกได้แก่ระหว่างการเดินทางโดยรถไฟจากกรุงเทพถึงเชียงใหม่หลังจากสอบคัดเลือกผ่านแล้ว จะมีนักเรียนรุ่นพี่จำนวนหนึ่งไปรับและร่วมเดินทางมาด้วย ระหว่างนั้นก็มีเกมการแพร่กระจายข่าวทำให้เกิดความรู้สึกว่า ไปถึงแม่โจ้แล้วจะพบกับสภาพป่า และความมอดอยาก

นักเรียนใหม่ที่จากบ้านไป ส่วนมากทางบ้านจะมีอาหารการกินให้ไปด้วย พอไปถึงเชียงใหม่ลงรถไฟก็จะมีนักเรียนรุ่นพี่ไปรับที่สถานีรถไฟและพาเพื่อนไปหาซื้ออาหารการกินกันอีก โดยเฉพาะพวกอาหารแห้งบ้างขนมบ้าง รุ่นน้องซึ่งกำลังไปถึงใหม่ ๆ มีเงินพกกันไปพอสมควร ก็จะซื้อของกันเป็นการใหญ่

พอเข้าถึงแม่โจ้ รุ่นพี่ก็จะพาเข้าหอพัก ในขณะที่เดียวกันก็สอดส่องสายตาดูว่าใครเอาอาหารการกินไปเก็บไว้ที่ไหน โดยจะใช้รุ่นพี่ที่ประจำตามหอพักอยู่แล้ว หอใครหอมันคอยดูแล เพราะเจนนต่อสถานที่อยู่แล้ว และเป็นการกระจายงานกันเป็นระบบด้วย

พอทุกสิ่งทุกอย่างเข้าที่เรียบร้อย ก็มีเสียงระฆังโรงเรียนดังขึ้น ซึ่งมันก็เป็นเวลาใกล้ค่ำ รุ่นพี่ก็จะประกาศว่า ครูอาจารย์เรียกประชุมเพื่อข้แจงการปฏิบัติตนในระหว่างอยู่ที่นี้ เนื่องจากโรคร้ายไข้เจ็บมันชุกชุม ต้องมีการระมัดระวังตัว และมีการข้แจงกฎระเบียบต่าง ๆ ด้วย แล้วรุ่นพี่ก็มีการอุปโลกน์เพื่อนเข้าคนหนึ่งที่เห็นว่ามีบุคลิกท่าทางภูมิฐาน เป็นอาจารย์บ้าง เป็นหมอบ้าง พอรุ่นน้องมาชุมนุมกันก็จะเป็นผู้บรรยายเรื่องราวต่าง ๆ พอให้เวลาผ่านไป แต่ก็นำเอาสาระที่รุ่นน้องควรจะทราบมาบรรยาย บางครั้งมีการนำเข้าห้องแก้ผ้าเป็นรายตัวให้หมอตรวจสอบสุขภาพอีกด้วย

ส่วนรุ่นพี่ที่อยู่ประจำหอพักก็จะใช้ช่วงเวลานั่นเอง ขนอาหารขนขนมใส่รถสาลี่ไปรวมไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งเมื่อเสร็จสรรพพิธีก็เลิกพอดี รุ่นน้องกลับมาถึงหอหลายคนโวยวายในที่สุกกรว่า เป็นการถูกลอกกันอย่างที่เป็นพวกเป็นหมู่ บางคนร้องไห้ไปฟ้องครู ครูก็ยม ๆ แล้วตอบว่า ต้องหนักแน่นซิเชอ บัณฑิตทดสอบรุ่นน้องกันต่อไปแล้วกัน เรื่องก็จบลงเพียงนั้น แต่การกล่าวขานมันคงสืบต่อไปอีกหลายวัน

ก่อนจะถึงการรับน้องในช่วงที่ ๒ ก็ประมาณอีก ๒ เดือน แต่ระหว่างนี้ก็หาใช่จะไม่ทำอะไรเลย หากมันมีอย่างเจี๊ยบ ๆ นั่นก็คือ การที่บที่ ๑ เข้ามาใหม่มีบางคนมีนิสัยไม่ดี ชอบดูถูกคนอื่น บ่มขู่คนอื่น รุ่นพี่จะทำตัวแบบคนรับใช้ตลอดเวลา หากรุ่นน้องคนใดทำตัวเป็นคนชอบบ่มขู่ ชอบเอาเปรียบเพื่อน ดูถูกเพื่อน ก็จะไม่มีการปริปาก แต่จดจำไว้ แม้ด้วยการบันทึก

พอถึงวันไหว้ครู วันนเองการรับน้องในช่วงที่ ๒ ก็มาถึงอย่างจริงจัง และทำกันเสร็จสิ้นไปในวันเดียวกล่าวคือ ประมาณเวลาตี ๒ ของวันนั้นจะมีการจุดประทัด ส่งเสียงร้องโวยวายเป็นการปลุกให้ตกใจตื่น

คืนก่อนถึงวันไหว้ครู รุ่นพี่ตามหอ จะใช้กลอุบายให้รุ่นน้องนอนหลับแต่หัวค่ำ พร้อมทั้งเก็บรวบรวมสิ่งของที่อาจถูกใช้เป็นอาวุธ เช่น มีด ขวาน ออกไปให้หมด เพื่อป้องกันการเกิดอันตราย

พอถึงตี ๒ ของวันรุ่งขึ้น ท่ามกลางความเงียบสงัดและความมืด ก็จะมีสัญญาณที่สามารถได้ยินกันทั่ว แล้วตามหอพักก็จะมีการจุดประทัด ส่งเสียงโห่ร้อง จุดคบเพลิงขึ้นพร้อมกัน ทำเสมือนมีโจรเข้าปล้นตามหอพัก ทำให้เกิดการตกใจ ส่วนรุ่นพี่ก็จะแต่งกายโปกผ้าขาวม้า ถือไม้ คนที่ตื่นขึ้นมาอย่างงัวเงียก็ตกตกใจกัน แต่ในช่วงเวลาไม่นาน รุ่นพี่ทุกคนก็จะแสดงตัวว่าเป็นใคร ให้บรรยายากกลับคืนเข้าสู่ปกติ หัวหน้าที่ก็จะสั่งว่าจะไปขอพรอาจารย์ตามบ้านพัก ขอให้ทุกคนแต่งกายให้เรียบร้อย หลายคนเตาะถ่วงน้องรองเท้าอย่างดี ๆ บางคนก็สวมเสื้อนอกเข้าไปด้วย

แล้วจะมีการตักลองต้มองแห่ไปรวมกันที่กลางสนามฟุตบอล หากใครสังเกตเห็นได้คงพบว่า รุ่นพี่ได้แปรลักษณะการเดินไปเป็นการเดินกระหนาบสองข้าง เพื่อป้องกันการหลบหนีของรุ่นน้องนั่นเอง

เมื่อถึงสนามฟุตบอลแล้ว ก็ถูกจัดให้ยืนเรียงแถว แยกกันเป็นหอ โดยมีรุ่นน้องยืนแถวหน้า รุ่นพี่ยืนแถวหลัง แล้วหัวหน้านักเรียนก็ชูคบเพลิงประกาศว่า ต่อไปจะมีการอ่านกฎระเบียบของการปกครองภายในโรงเรียนที่ถอรุ่นพี่ปกครองรุ่นน้องเป็นหลัก สรุปแล้วมีลักษณะคล้ายกับการลงประชามติ หากใครกระทำผิดต่อกฎระเบียบ จะได้รับโทษในลักษณะการประจานต่อชุมชน อย่างไม่มีการละเว้นว่าจะป็นรุ่นน้องหรือรุ่นพี่ แต่ตู่จะรู้สึก ว่า หากรุ่นพี่กระทำผิด จะได้รับโทษแรงกว่ารุ่นน้องด้วยซ้ำไป

คงจะขอยกตัวอย่าง เช่น โฆษการแห่งประเทศไทย โดยนำผู้กระทำผิดมาประกาศ โฆษต่อหน้าที่ชุมนุม แล้วนำชั้นรถสาลี ซึ่งมีไม้กางเขนติดไว้ แล้วผูกตรึงบุคคลผู้กระทำผิดไว้กับไม้กางเขน แห่งประจานไปทั่วบริเวณโรงเรียน แล้วหยุดลง ณ จุดหนึ่งบริเวณ ชายป่า ไล่เข้าป่าไป

กับอีกรูปแบบหนึ่งคือ นำขึ้นไปยืนบนไม้กระโถด ที่บนหอคระโถดน้ำ ของสระ วายน้ำ “เกษตรสถาน” โดยที่มีการชุมนุมกันรอบสระน้ำ แล้วอ่านประกาศความผิด เสร็จ แล้วให้กระโถดลงสระน้ำเพื่อการชำระล้างมลทิน

โทษที่ประกาศไว้ในกฎระเบียบ หรือที่เรียกกันว่า “ธรรมเนียมแม่โจ้” โดยทั่ว ๆ ไป อยู่บนหลักการของการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เช่นความร่วมมือในการประกอบ กิจกรรมต่าง ๆ การเคารพครูอาจารย์ การรักษาความสะอาดของสถานที่ การป้องกัน การรบกวนการ เคารพเอาเปรียบระหว่างกันและกัน

หลังจากประกาศแล้ว ก็จะมีการต้อนนักเรียนรุ่นน้องไปยังสระน้ำเกษตรสถานซึ่ง อยู่ในบริเวณศูนย์บริหารงานหรืออยู่ใกล้อาคารอำนวยการ ใกล้โรงครัวโรงอาหาร และ ใกล้ห้องเรียน ดังได้กล่าวไว้แล้วตอนต้นว่าผังโรงเรียนที่นั่นมันเอียงไปข้างหนึ่ง ศูนย์กลาง ตั้งอยู่ริมสุดด้านทิศเหนือของบริเวณโรงเรียน

ได้มีการบอกเล่ากันว่า สระวายน้ำเกษตรสถานรุ่นพี่ ๆ ได้ระดมกำลังกันขุดขึ้นเอง บนพื้นฐานของดินแม่โจ้ซึ่งเป็นลูกรังแข็งมาก มีลักษณะเป็นสระสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างพอที่จะวายน้ำเรียงแถวกันได้สัก ๖ คน ส่วนดินลูกรังที่ขุดได้ก็นำขึ้นมากองเป็นคันไว้โดยรอบ และด้านหนึ่งของความกว้าง ได้ทำเป็นหอคระโถดน้ำที่สูงพอสมควรและมีไม้คานสำหรับยืน กระโถดน้ำด้วย อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางพื้นดินลูกรังที่ปล่อยผิวไว้ตามธรรมชาติ ก็มีต้นไม้ยราพขึ้นเป็นดงปกคลุมอยู่หนาแน่นทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะบนคันดินลงไปถึงชายน้ำ

และโดยเจตนาธรรมเนียมของการบริหารในด้านเทคนิค ก็ปล่อยต้นไมราพที่มีลักษณะ เป็นเถาเลื้อยบนผิวดินไว้เป็นตงหนาที่บ เพราะมีลักษณะเป็นพืชปกคลุมผิว ป้องกันการพัง ทะลายของดินได้เป็นอย่างดี แถมยังเป็นพืชตระกูลถั่ว จึงมีประโยชน์ในด้านการบำรุง ไนโตรเจน และอินทรีย์วัตถุให้แก่ดินอีกด้วย

พอถึงริมสระน้ำ รุ่งฟ้าก็รายล้อม เอา รุ่งน่องเข้าไปไว้วงในซึ่งเป็นวงที่อยู่ริมสระ สระ ส่วนรุ่งฟ้าจะยืนอยู่วงนอก หัวหน้าจะประกาศว่า เมื่อเข้ามาอยู่ในหมู่คณะ ก็จะต้อง ขำระลางมลทินที่ติดมาจากภายนอกและเห็นว่าไม่ดี แล้วก็ประกาศให้รุ่งน่องทุกคนกระโดด ลงไปในน้ำ ห้ามถอดเสื้อผ้า อุ้งเท้ารองเท้าที่สวมใส่ติดตัวมาด้วย หากใครถอดจะนำไป เผาไฟ แต่ก็มีรุ่งฟ้าบางคนที่ถูกมอบหมายให้คอยช่วยเหลือผู้ทว่ายน้ำไม่แข็ง ส่วนผู้ที่ว่ายน้ำ ไม่เป็นก็ให้ลงไปจุ่มอยู่ริมฝั่ง ซึ่งน้ำไม่ลึก แล้วฟังการประกาศโทษของผู้กระทำผิดต่อไป

จากนั้นกรรมการประกาศโทษบุคคลผู้กระทำผิดในระดับที่เห็นควร ให้ประจานด้วยการ ขึ้นไปกระโดดน้ำบนไม้คานกระโดดที่ละคนจนเสร็จกิจ

ได้ทราบว่ บางปีไม่มีบุคคลกระทำผิด ก็จะอุปโลกน์รุ่งฟ้าคนใดคนหนึ่งขึ้นมาเป็น ตัวอย่าง บางครั้งก็มีการอาสาสมัครขึ้นไปรับการผูกไว้กับหลักไม้กางเขนแล้วลากรถล้อสี่ล้อ ประจาน เหมือนการเชือดไก่ให้ลิงดู แต่เป็นการเชือดไก่ที่อาสาสมัครในทำนองแกลมสนุก แกลมเอจจริง เพื่อหวังผลในการปรามกันเอง

พิธีเสร็จสิ้นไปก็สว่างพอดี ต่างก็แยกย้ายกันกลับหอพัก ไม่มีการกดขี่รังแกอะไร กันด้วยการผูกพญาบาท กันอีกต่อไป ชีวิตในหอพักอยู่ด้วยกันอย่างเอื้ออารี เกื้อหนุนด้วย บรรยาการศรัทธาที่ล้าปากด้วยกัน เรื่องในวันรุ่งขึ้นใหม่ก็สิ้นไปในวันเดียว พอตกลาย ก็เข้าห้องกระทำพิธีไหว้ครูและฟังธรรม

การเรียนรู้ในปีที่สองนี้ สำหรับบทชีวิตผมได้สัมผัส มีสิ่งที่ปรากฏเป็นพิเศษ เพราะ มันใหม่สำหรับแม่ใจด้วยการเปลี่ยนแปลงคือ ต้นบับแบบแรก ที่แม่ใจได้บุคคลผู้เป็นศิษย์ เก่าแม่ใจเอง ที่จบมาจากบางเขน ซึ่งในสมัยนั้นบางเขนก็มีระดับสูงสุดเพียงอนุปริญญาแต่มัน ก็เป็นสิ่งที่ใหม่ที่อยู่บนฐานความรู้ที่ยังฝังไว้ด้วยค่านิยมราชการ เพราะเป็นผลทำให้ได้รับ

อัคราบรรจุ ค้วยขันตรี หรือที่มักเรียกกันว่า ชั้นสัญญาบัตร ที่ส่งไปจากกรุงเทพ ๔ คน และเป็นผู้ที่ยังมีการนิยมเครื่องแบบข้าราชการ จึงส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนแม่โจ้ในขณะนั้นพอสมควร

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ผมได้กลับมาแล้วไม่กี่ปี ก็ได้ทราบว่าบุคคลทั้ง ๔ ที่ไปเป็นครูอาจารย์ดังกล่าว ต่างก็กลับมาทำงานกรุงเทพกันหมด โดยแยกย้ายกันไปอยู่ตามกรมบ้าง มหาวิทยาลัยบ้าง บริษัทเอกชนบ้าง

บรรยากาศในการทำงานนางานไร่คงไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก แม้งานนา ในสมัยอยู่ที่ ๑ การไถนาก็ใช้คน คือใช้นักเรียนชั้นปีที่ ๑ เรียงแถวหน้ากระดาน ขุดพินนาด้วยจอบ ถ้าหากเป็นงานเหมา ที่ถือเอางานแทนการเอาเวลา ครูอาจารย์ไม่คุมใกล้ชิด คนทำก็ต้องการ “อู้งาน” คือต้องการทำน้อยแต่ให้ไต่งานมาก หรือให้เวลามันผ่าน ๆ ไป จะใช้จอบขุดด้วยหน้าจอบหนึ่ง จัดผิวดินมากลบอีกด้านหนึ่ง แล้วข้ามการขุดไปหน้าจอบหนึ่ง แทนที่จะขุดอย่างต่อเนื่องกัน ถ้าหากครูผู้คุมรู้ทัน ก็จะมาเอาเมี่ยงตูด หากพบว่าเล่นสกรปรกและขาดความรับผิดชอบก็จะถูกทำโทษ ไม่ให้มาทำใหม่ก็ลดชั่วโมงงาน

พอชั้นปีที่ ๒ แทนที่จะถูกใช้แทนควาย ก็จะได้รับภาระระดับให้ขึ้นมาเป็นคนผู้ใส่ควายไถนา ควายที่ใช้กับระบบคันไถในภาคเหนือนั้น มีเชือกสนตะพายที่โยงมาจากจุมูก มาสู่มือคนไถอยู่เพียงด้านซ้ายเพียงด้านเดียว คนไถนาจึงต้องร้องตะโกน “บวา” ๆ ๆ เพื่อให้ควายเบนทิศทางการไถมาขวายอยู่ตลอดเวลา

ควายแม่โจ้มีเขายาวและเรียวแหลมทุกตัว แต่ปลายเขาจะถูกตัดไว้หมด เพื่อป้องกันอันตราย อย่างไรก็ตาม ควายก็เป็นสิ่งมีชีวิตและมีจิตใจ ชีวิตควายที่เกิดในบรรยากาศแม่โจ้ และถูกใช้งานมาแล้วเป็นระยะนาน ก็มีความเคยชินกับเสียงระฆัง พอได้ยินเสียงระฆังบอกเวลาเลิกงาน ๕ โมงเย็น มันจะหยุดยืนนิ่งเอาเลย บางตัวขอต่ออีกหน่อยก็ไม่ยอมให้ หากขึ้นบังคับใจ ก็ไม่ตื้อถูกเอาต่าย

เพื่อนผมคนหนึ่งเจอเข้าให้แล้ว คือ ประทีน พลชาติ บ้านอยู่บางกอกน้อย ธนบุรี ที่ไปเป็นนักเรียนอยู่นั้น วันนั้นเผลอเขาไถนา เขาไถด้วยความเอาจริงเอาจัง จนกระทั่งระฆัง

تبوكเวลา ๕ โมงเย็น เจ้าทยตัวที่เขาไถอยู่ มันก็หยุดทันที ขวาท่าไรมันก็ไม่ยอมวิ่ง
เลยลงไม่เร็ว ลงท่าไรมันก็ไม่ยอมเดิน ประทินรำพึงว่า “เหลืออีกนิดเดียวเท่านั้น
แหละเพื่อน ขอลั่นอีกหน่อยเถอะ” ทำอย่างไรๆ ควายก็ยืนกระต่ายขาเดียว

ตัดสินใจขันสุดท้าย ประทินกระโดดออกไปข้างหน้าควายพร้อมด้วยมือข้างหนึ่งจูง
สนตะพาย หันหน้าไปเบื้องหน้าเพื่อลากควายให้เดินโดยไม่ทันระมัดระวังตัว เจ้าควายตัว
นั้นก็ตัดสินใจขันสุดท้ายด้วยเช่นกัน คือ วิ่งเข้าใส่ เอาเขาข้างหนึ่ง ตักเข้าที่ท้องประทิน
แล้วตัวก็เหวี่ยงไปสู่ข้างหลัง ทำให้ประทินไล่แตกต้องนำส่งโรงพยาบาลด่วน แต่กระไร
ที่ปลอดภัย และได้ประสบการณ์เรื่องสัตว์ที่มันคิดว่ามันเป็นบทเรียนว่ามันไม่ใช่เครื่องจักรที่เรา
คิด และเราก็ไม่ควรคิดว่า มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่มันอาจเหนือสิ่งอื่นใดเพียงด้านเดียว

ในด้านวิชาเคมี เราเรียนมากขึ้น มีห้องปฏิบัติการอยู่เพียงห้องเดียว ส่วนวิชาฟิสิกส์-
ศาสตร์นั้น เราได้เรียนวิชาพื้นฐาน ตั้งแต่พื้นฐานต่ำ พหุนามกลาง ที่ไม่มีการสับพจน์ด้วย
เมล็ด ไม่มีดอกมีผลเช่นพืชธรรมดา และมีการออกฝึกภาคสนาม ซึ่งขณะนั้นมีการขนภูเขา
ตอยสุเทพ และเลยขึ้นไปตอยปุย แม่ทางขนตอยสุเทพจะมีทางรถยนต์แล้ว แต่ทางโรงเรียน
ก็ให้เราเดินขึ้นทางลัด ตัดตรงขึ้นไปจากถนนสุเทพไปค้ำแรมบนลานวัด ซึ่งในสมัยนั้น
ยังเป็นโรงมุงหลังคาสังกะสี วันรุ่งขึ้นจึงเดินเท้าต่อไปที่ตอยบวกห้า และสู่ตอยปุย

ในขณะที่นั้น เป็นช่วงฤดูฝน เพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาพืชพันธุ์นานาชนิด ทั้ง
ประเภทเฟิร์น และดอกลมธรรมชาติในช่วงนั้นยังอุดมสมบูรณ์ ยังหาบริเวณที่เป็นป่าหญ้า
คาไม้ได้มากนัก และหากที่ขอบตลิ่งเลื้อยคนก็ชุมมาก เราอาศัยกันและกันในการเดิน โดย
สวมใส่กางเกงจีสีขาวรัดขาด้วยยาง ใส่เสื้อแขนยาวสีขาวรัดแขนรัดคอด้วยยาง เพราะการ
แต่งกายสีขาวทำให้สามารถเห็นตัวหากได้สะดวก และต่างก็ช่วยกันดูให้กันและกัน

มีเพื่อนคนหนึ่ง ปรากฏว่าจ่าจะรู้สึกตัว หากตัวเล็กๆ ก็เข้าไปทางรูของปลาย
อวยวะบัสสวาระแล้ว ทำให้เขาตกใจจนหน้าซีด ต่อมาภายหลังพอบัสสวาระ เบ่งเต็มที่
มันก็หลุดออกมาปรากฏว่าตัวอ้วนป้อมไปเลย เขานั่งกางเกงผ้าพันเมืองสีกรมท่าดำ ทำให้
มองเห็นตัวหากได้ยาก แถมเป็นผ้าทอไว้นอหยาบ มันจึงผ่านเข้าไปทางรูระหว่างเส้นใย
ได้สะดวก

หลายคนพูดกันว่า การเดินทางขยันขันแข็งนั้น แสบลำบากและเหน็ดเหนื่อยมากจนแทบจะขาดใจ ใครที่ไปมาแล้ว ก็ไม่ต้องการที่จะไปอีก บางคนยังมาระบายความรู้สึกที่ขัดหลาบสู่เพื่อน ๆ ด้วยซ้ำไป แต่ทางโรงเรียนก็กำหนดไว้ในความต้องการของการเรียนวิชาพฤกษศาสตร์ทั่วไป ให้ทุกคนต้องไป ๑ ครั้งเพื่อความสำเร็จของการเรียนวิชานี้ และยังมีมอบงานให้ไปเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้ส่งครูอย่างน้อย ๓๐ ชนิดอีกด้วย แต่เมื่อผมอยู่ชั้นปีที่ ๒ ในขณะที่นักเรียนปีที่ ๑ เขาไปกัน ผมก็ไปหาครู ขอไปด้วยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งครูก็อนุญาต

ผมมีความรู้สึกว้า ธรรมชาติบนเนินมันทำให้ผมมีความสดชื่นและมีชีวิตชีวา ขณะที่อยู่ท่ามกลางบรรยากาศบนเนิน ภาพที่เห็น มันเหมือนสิ่งที่อยู่ในความฝัน เพราะหลายสิ่งหลายอย่างเป็นอย่างที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน ด้วยความจริงในชีวิตประจำวันทัศนียภาพบนเนินมันเหมือนสิ่งที่มหัศจรรย์มาก มันทำให้ผมลืมโลกในรูปแบบที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ด้วยรูปวัตถุไปได้โดยสิ้นเชิง

นอกจากนั้น ผมยังเพลินอยู่กับการถ่ายภาพ เขียนภาพ จากการมองสิ่งต่าง ๆ ด้วยจินตนาการที่อยู่บนฐานตนเอง ที่อยู่บนพื้นฐานของความต้องการอิสรภาพ และความมีเสรีภาพของชีวิตอย่างเป็นหัวใจหัวใจ

ผมมีความรู้สึกว้า ชีวิตครูที่แม่ใจในสมัยนั้น โดยเฉพะอย่างยิ่ง ครูในระดับประถมถึงมัธยม และครูที่อยู่ท่ามกลางความนิยมต่างประเทศ แต่ตนเองจบการศึกษาจากท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นฐานในประเทศตนเอง เป็นครูที่มหัศจรรย์ของความเป็นครูที่เด่นชัด มีสมาธิสูงด้วยการทำงานที่ได้รับมอบหมาย โดยไม่หวั่นสะเทือนต่อสิ่งอื่นใด ท่านใช้ชีวิตอยู่กับศิษย์ แม้ในยามค่ำคืนดึกดื่น และเป็นผู้ตรงต่อเวลา พาหนะที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันก็มีรถจักรยานที่อยู่ในสภาพพอใช้ได้คนละคัน ขี่ตากแดดตากฝนกันอยู่ตลอดเวลา

เมื่อมีการจุสศุขมาก ๆ บางทีก็ได้รับการตั้งสมญา เป็นธรรมชาติของศิษย์ที่อยู่ในบรรยากาศที่ความเป็นกันเอง หากมีการดูตัวว่ากล่าว ก็เพียงโดยหน้าที่ แต่ในใจจริงใจนั้น “สั่งแล้ว แล้วไป”

เท่า ๆ ที่ผมพอจำได้ก็คือ ครูเริ่ม เนตรศิริ ครูเลื่อน เมฆบงวัน ครูดี บัวสี
ครูสุรัตน์ มงคลชัยสิทธิ์ ครูสมุ วงศ์จินตารักษ์ ครูริบ ขาววิจิตร ครูดี ธรรมวงศ์
ครูแทน วรพันธุ์ ครูตาคำ บุญแปง ครูหยุย พงภาพ ครูเชิด มุนิกานนท์ นอกจากนี้
ยังมีครูอาจารย์ระดับปริญญาจากฟิลิปปินส์ และมีอนุปริญญาจากแม่โจ้ที่ไปจบบางแขนแล้ว
ถูกส่งมาตั้งกล่าวแล้ว ต้องขอยกยที่ไม่ได้กล่าวชื่อไว้ ณ ที่นด้วย

ในช่วงเริ่มต้นของการเรียนปีที่ ๒ ที่แม่โจ้ของผม ก็มีผู้จบปริญญาตรีจากฟิลิปปินส์
มาใหม่ ๆ มาอยู่แม่โจ้อีก ๑ คนคือ อาจารย์บุญศรี วงษ์ชัย ซึ่งเมื่อแม่โจ้ได้รับการ
เปลี่ยนฐานะมาเป็นมหาวิทยาลัย ท่านผุ้คนก็ตำแหน่งเป็นอธิการบดีและเป็นมาด้วยช่วงเวลา
ยาวนานพอสมควร

วิกฤตการณ์ครั้งสำคัญของแม่โจ้ในปีนั้น

ผมไม่มีเจตนาจะนำเรื่องนั้นมากล่าวให้เกิดความเสียหายหรือกระทบกระเทือน
แก่ใคร แต่อย่างน้อยในด้านของประวัติและบทเรียน ก็เป็นสิ่งที่น่าจะรับทราบกันไว้

อนึ่งเรื่องนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบกระเทือนจากการเริ่มต้นสงครามมหาเอเชียบูรพา
ซึ่งเป็นเรื่องทสับเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วย

ญี่ปุ่นได้เตรียม การเพื่ สงคราม ครึ่งนี้มานานมากพอสมควร ดังจะเห็น ได้ว่า
นายทานาคะ ผู้เป็นเจ้าของร้านถ่ายรูป ทานาคา เชียงสะพานเนาวรัตน์ด้านฝั่งทิศตะวันออก
ซึ่งเป็นร้านถ่ายรูปที่เก่าแก่มาก และเป็นธุรกิจการอย่างกว้างขวางของคนเชียงใหม่ ทั้งนี้ที่
ทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย ก็แต่งกายเป็นนายพลของกองทัพ และปรากฏตัวว่าเป็นโฆษก
ของกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย

ในขณะที่แม่โจ้กำลังเตรียมตัว ไปออกร้านในงาน ถิ่นหนาว ซึ่งเป็นงานประจำปีของ
จังหวัดที่สนามโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ผมเองก็นำรูปถ่ายโดยฝีมือตนเองหลายภาพที่ถ่าย
ที่วัดสันติธรรมชาติจากบริเวณโรงเรียนหลายแห่งหลายมุม เพื่อส่งเข้าประกวด และยังมี
ร่วมกันเตรียมวงดนตรีสากลของเราไปแสดงในงานด้วย

คืนวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๔ กองทัพญี่ปุ่นก็บุกเข้าสู่ประเทศไทย กับอีกส่วนหนึ่ง คือ สายของกองทัพญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศนั้นแล้ว ด้วยรูปแบบต่าง ๆ ของงานอาชีพ และนักเรียน ก็แสดงตัวเป็นการสมทบ ทำให้หลายสิ่งหลายอย่างมีการเปลี่ยนแปลง

คุณพ่อของผมกำลังรับตำแหน่งหน้าที่เป็นพาณิชย์จังหวัดอยู่ที่สงขลา และมีสำนักงานหันหลังลงทะเลสาบสงขลาด้วย ปรากฏว่าทหารญี่ปุ่นบุกขึ้นฝั่งทางด้านหลังบ้าน เข้าครัวค้นอาหารการกินกัน และคุณพ่อผมก็กำลังนอนป่วยเป็นไขอยู่คนเดียว ได้จังหวะที่มีชายญี่ปุ่นคนหนึ่ง ซึ่งถูกส่งมาเป็นทางการ มาเรียนภาษาไทยในกรุงเทพฯ และทางโรงเรียนที่รับมอบหมายได้ฝากมาไว้ที่บ้านนานพอสมควร ซึ่งขณะที่ทหารญี่ปุ่นบุกขึ้นมา เขาแต่งตัวนายทหารมารับ และมาพบคุณพ่อเข้า เลยสั่งให้ทหารเสนารักษ์ของเขามาดูแลรักษาให้

ถัดมาเพียงไม่กี่วัน แม่โจ้ก็ได้ประกาศออกมาเป็นการภายในแก่บรรดานักเรียนและครูอาจารย์ว่าในสถานการณ์เช่นนี้ แต่ละคนคงกลับบ้านไม่ได้ เพราะอาจเกิดอันตรายยิ่งไปกว่านั้น ในสถานการณ์เช่นเดียวกัน ก็ยังไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร แม่โจ้จึงควรเตรียมพร้อมไว้โดยไม่ประมาท คือต้องมีการส่งสมสະเบียงอาหารไว้เพื่อตนเอง จึงเห็นควรให้หยุดการเรียนโดยสิ้นเชิง และระดมแรงกันทำไร่นาไว้เพื่อการกินการใช้ในอนาคตของตนเอง

จากนั้นเบนตันมา เราถูกปลูกให้ลุกขึ้นตั้งแต่ตี ๕ ลงนาเกี่ยวข้าวที่ได้ปลูกไว้แล้วอย่างกว้างขวาง เพียงหยุดพักรับประทานอาหารเช้า กลางวัน ด้วยช่วงเวลาสั้น ๆ แล้วก็ต้องลงเกี่ยวข้าวกันต่อไป ไปเลิกเอาที่พักผ่อน มองอะไรแทบไม่เห็นแล้ว กระทำกันเช่นนั้นอยู่ประมาณ ๑ สัปดาห์โดยที่ไม่มีความหวังว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร

ในที่สุดคืนวันหนึ่ง หลังจากอ่อนเพลียมากและหลับไปได้สักหน่อย ประมาณเวลา ๑ นาฬิกาของวันรุ่งขึ้น ก็ได้รับการปลูกให้ตื่นนอนอย่างเงียบ ๆ พอไต่ล่อออกมามุงก็ได้พบกับเพื่อนรุ่นเดียวกัน ซึ่งขณะนั้นก็เป็นนักศึกษาปีที่ ๒ กำลังจบการศึกษาอยู่แล้ว ในมือถือ

ตาบเล่มยาว ๒ เล่ม รวม ๓ คน กับเพื่อนร่วมหอที่ตนขึ้นมาเพราะการถูกปลุก มาล้อมวงกันเพื่อการปรึกษาหารือ เนื่องจาก ๓ คนที่มาปลุกไม่ใช่สมาชิกหอพักเรา แต่อยู่หออื่นที่ไกลออกไปสักหน่อย

สรุปการหารือกันก็คือ หากสถานการณ์เป็นจริงอย่างที่โรงเรียนประกาศแจ้งไว้ แล้วเราจะมานั่งกระทำการอย่างเห็นแก่ตัว เพียงการเอาตัวรอดไปวันหนึ่ง ๆ มันจะเหมาะหรือเห็นสมควรที่จะไปแสดงเจตจำนงในการอาสาสมัครรับใช้ประเทศชาติ จะเหมาะสมกว่า

หลังจากที่ได้มีการเข้าใจกันและกัน และให้ความเห็นชอบในความคิดที่นำมาเสนอแล้ว ก็ตกลงกันไว้ว่า พรุ่งนี้เช้า เมื่อถึงเวลาลงทำงานตอน ๖ โมงเช้าก็ให้ลงตามปกติ จนถึงเวลาเข้าแถวเคารพธงชาติเวลา ๘.๐๐ น. หลังการเคารพธงชาติแล้ว ขอให้คอยดูผู้นำที่จะให้สัญญาณ เพื่อเดินทางเข้าเมือง ไปหาผู้บังคับการทหารและสมัครออกไปทำหน้าที่ป้องกันประเทศ

ครั้นถึงวันรุ่งขึ้น ทุกอย่างก็เดินไปตามที่ได้ตกลงกันไว้ กล่าวคือ เราตื่นนอนเวลา ๕.๐๐ น. ตามสัญญาณของระฆังปลุก ทำกิจประจำวันแล้วก็วิ่งไปลงแถวขั้วในนาตามปกติ จนถึง ๗.๐๐ น. เข้าโรงครัวรับประทานอาหารเช้า เสร็จแล้วก็ไปเข้าแถวเคารพธงชาติเวลา ๘.๐๐ น.

หลังจากแต่ที่เข้าทำความเคารพธงชาติได้สิ้นเสียงลง ผู้อำนวยการโรงเรียนก็ร้องสั่งว่า “นักเรียน ลงไปปฏิบัติงานในนาต่อไป”

ทันทีที่นักเรียนคนหนึ่งก้าวออกมาจากแถว ร้องตะโกนขึ้นว่า “ทุกคน ตามข้าพเจ้า” พร้อมทั้งชักดาบที่ซ่อนไว้เบื้องหลัง ๒ เล่มออกมาชู ปรากฏว่าแถวที่ตรงเคารพธงชาติเมื่อครั้น หันพร้อมกันและเดินตามผู้นำไปอย่างเบินแถวเป็นแนว

หากสังเกตให้ดีจะพบว่า มีอยู่จำนวนหนึ่ง ประมาณ ๑ ใน ๓ ส่วน หลบเอาตัวรอดโดยวิ่งขึ้นไปอยู่บนอาคารอำนวยการ

ผมเดินตามไปในแถว และแถวได้ถูกนำออกประตูใหญ่ เดินไปตามถนนฝุ่นมุ้งหน้ำเข้าเมืองเป็นเป้าหมายสำคัญ

ในกระเป๋าทางเกงผมเอง ไม่มีเงินติดตัวไปเลยแม้แต่สตางค์แดงเดียว เท่าที่ไม่มี
 รองเท้าสวม คงเดินไปด้วยสภาพเท้าเปล่า ทางเกงก็เป็นทางเกงลงทำนา ถนนที่เดินเข้าสู่
 ตัวเมืองก็เป็นถนนที่มีสภาพเป็นฝุ่นกึ่ง ๆ ทางเกวียน ยิ่งสายอากาศก็ยิ่งร้อนและทำให้ฝุ่น
 กลายสภาพไปสู่ความร้อนจัดยิ่งขึ้น และรู้ตัวว่า เราจะต้องเดินไปด้วยระยะทางประมาณ ๑๘
 กิโลเมตรจึงจะถึงตัวเมือง

ผู้อำนวยการนำรถยนต์ออกจากโรงเรียนวิ่งไปดักที่หน้าว่าการอำเภอสันทราย ซึ่ง
 เป็นระยะครึ่งทาง หรือประมาณ ๙ กิโลเมตร คงจะมีคนบางคนออกความคิดให้หน้าเอาเกวียน
 เล่มหนึ่ง มาวางขวางทางไว้กลางถนน

พอเราเดินจนถึง ก็มีคนบนที่ว่าการอำเภอร้องตะโกนมาว่า “หยุดก่อน หยุดก่อน”
 แต่แถวของเราก็หยุดไม่ได้แล้ว ไหน ๆ ก้าวหน้ามาแล้ว คงต้องก้าวต่อไปเรื่อย ๆ ไม่ว่า
 สิ่งใดจะขวางหน้า เราก็จะต้องก้าวผ่านมันไป ดังนั้น พอถึงจุดที่ล้อเกวียนเล่มหนึ่ง ถูกนำ
 มากั้นไว้กลางถนน นักเรียนก็ช่วยกันคนละมือเพียงเบา ๆ ก็จับมันพุ่งลงคลองข้ามถนนไป
 แล้วเราก็เดินต่อไป

จนเกือบถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. แถวเราก็ถึงเชิงสะพานเนวรัตน์ และเลี้ยวซ้ายเลาะ
 ไปตามถนนริมแม่น้ำ โดยไม่ข้ามสะพาน และไปหยุดที่หน้ากองบังคับการทหารจังหวัด
 ผู้บังคับการทหารออกมาต้อนรับ เราก็เล่าสิ่งต่าง ๆ ให้ฟังอย่างละเอียดพอสมควร พอติดกับ
 การที่พวกเราคนหนึ่ง เป็นหลานชายของผู้บังคับการทหารด้วย ก็เลยพูดกันรู้เรื่องเร็ว ทาง
 ทหารก็แจ้งว่า ได้รับทราบเรื่องแล้ว จะขนนำไปพิจารณา แล้วจะแจ้งผ่านทางหลานชายไป
 ให้ทราบ ในชั้นขอให้กลับไปโรงเรียนก่อน หากมีการกลั่นแกล้งกันขอให้บอกมาโดยเร็ว
 พวกเราจึงเดินกลับ

ขากลับรู้สึกว่ามันอ่อนระโหยพอสมควร เนื่องจากเดินด้วยเท้าเปล่า ลุยฝุ่นมาแล้ว
 ถึง ๑๘ กิโลเมตร โดยไม่มีน้ำผ่านลงคอเลยแม้แต่หยดเดียว เงินติดกระเป๋าก็ไม่มี และเชื่
 ใจว่าเพื่อน ๆ อีกหลายคนก็อยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน มีเพื่อนคนหนึ่งหาน้ำดื่มมาให้รับประทาน
 ถ้วยหนึ่ง พอค่อยมีกำลังวังชาขึ้นมาบ้างเล็กน้อย

ผมนั่งพักเหนื่อยที่ริมถนนหน้ากรมทหารอากาศครึ่งหนึ่ง พอใกล้จะบ้ายโมงก็เดินทางกลับ มันเหมือนการเดินทางที่ท้อทายต่อความรู้สึกหัวโนและสั่นคลอน แต่ใจผมยังมั่นคง แต่เที่ยวกลับ มีการกระจัดกระจายกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มละ ๒, ๓ หรือ ๔ คน พอแก่เหงา แต่ไม่อาจรวมกันเป็นแถวได้เช่นขามา เพราะมีความอ่อนเพลียเป็นอย่างมาก ทำให้ลำบากแก่การคุมตนเอง

เราเดินเข้าโรงเรียนผ่านประตูวัดด้านทิศใต้ ซึ่งในช่วงต้น ๆ ยังเหลือเป็นป่าอยู่ แล้วก็เดินมุ่งหน้าไปสู่โรงอาหาร ถึงเอามีตมมากแล้ว คณะเวลาได้ร่วม ๒ ห่ม อาคารอำนวยการอยู่ถัดโรงอาหารไปอีกไม่กี่สิบเมตร มีคนวิ่งมาบอกว่า ให้ไปที่อาคารอำนวยการก่อน ทางโรงเรียนไม่เอาผิดแก่คนที่ไปแต่อย่างใด แต่ขอให้ไปเซ็นชื่อรับทราบไว้เป็นทางการ

ผมเดินไปที่อาคารอำนวยการ พบว่า ไม่มีการจุดตะเกียงที่สว่างพอ เช่นตะเกียงเจ้าพายุ หากมีการใช้ตะเกียงน้ำมันก็atribหรี ๆ วางไว้ดวงหนึ่งที่ระเบียบ และมีคนบอกว่า ให้ไปเซ็นชื่อในแผ่นกระดาษที่วางไว้ แล้วก็ขโมยไปที่กองแผ่นกระดาษซึ่งวางไว้ใกล้ ๆ ตะเกียง แต่ก็ไม่ได้ใกล้มากนัก

เพื่อนผมคนหนึ่งหัวทิ่ม วิ่งไปหยิบแล้ววิ่งกลับมาดูที่แสงไฟฉาย จึงเห็นว่า ข้อความในแผ่นกระดาษนั้นได้ร่างขึ้นไว้ในเชิงสารภาพผิด และยอมรับโทษตามกฎหมายด้วยความเต็มใจ เรื่องจริงแต่งขึ้น และเราก็ได้กระจายข่าวกันไปสู่เพื่อน ๆ ที่เดินทยอยตามกันมาเป็นกลุ่ม ๆ อีก ในที่สุดนอกจากไม่มีใครยอมเซ็นแล้ว ยังมอบให้หลานชายของผู้บังคับการทหารนำไปให้ผู้บังคับการดูอีกด้วย

ปรากฏว่าผู้บังคับการทหารไม่พอใจ ประการว่า ให้สืบดูว่าใครเป็นผู้ทำเรื่อง เช่นนั้นขึ้นมาเพื่อเล่นงานลูกศิษย์ตนเอง

วันถัด ๆ มา เราก็ลงทำงานกันตามปกติ สถานการณ์ภายในเริ่มคลี่คลายในส่วนที่เป็นงานประจำวัน เพราะแทนที่จะให้มีการระดมทำนากันจนไม่ได้ร่ำได้เรียน ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนมาทำตามชั่วโมงประจำ แต่ก็มีการแซ่ขาวปล่อยออกมาเป็นละลอกว่า ใครที่มีส่วน

ร่วมในการก่อเรื่องขึ้น จะถูกตัดสิทธิ์ไม่ให้เข้าเรียนต่อที่บางเขน แม้ว่าจะมีผลการสอบที่
แม่โจ้สูงก็ไม่ได้รับการพิจารณา ยิ่งไปกว่านั้น บางครั้งก็มีข่าวว่าจะพิจารณาตัดคะแนน
ความประพฤติจนไม่มีโอกาสได้สอบไล่ประจำปีอีกด้วย เราหลายต่อหลายคนจึงอยู่กันด้วยความ
หวาดผวาระวังตัวไม่ตักันมาเรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่เหลือเวลาอีกเพียง ๒ เดือนก็จะผ่านการ
ศึกษาแล้ว แต่ผมเองดูจะค่อนข้างใจเย็น กล่าวคือ ไม่วิตกกังวลอะไร มั่นเป็นนิสัย
ส่วนตัวมานานแล้วที่ว่างได้ตัดสินใจทำอะไรไปแล้ว ก็ยอมรับสภาพทุกสภาพที่เกิดขึ้นเพราะ
รู้ว่า ไม่มีใครเลยที่จะย้อนหลังกลับไปแก้เงื่อนไขแก้ปมที่มันผ่านพ้นมาแล้วได้

หลังจากการเข้าเรียนตามปกติไม่นานนัก ทางทหารก็แจ้งมาว่า ยินดีรับนักเรียนที่
อาสาสมัครไปรับใช้ประเทศชาติไว้แล้วเพื่อการดำเนินการต่อไป และต่อจากนั้นมาอีกไม่
กี่วัน ก็ส่งเจ้าหน้าที่มาติดต่อที่โรงเรียน แต่ทางโรงเรียนก็ได้เข้ามาเป็นฝ่ายจัดการรับสมัคร
เพราะมีจำนวนในความต้องการที่จำกัด ผมเป็นคนหนึ่งที่ได้สมัครไว้แล้ว แต่เมื่อถึงวันคัด
เลือกจริง ๆ ปรากฏว่า ขนาดตัวผมเล็กเกินไปกว่าทั่ว ๆ ไปจึงถูกคัดออก เขาต้องการตัว
ไปเพียง ๔๐ กว่าคน

ได้ทราบภายหลังว่า ถูกนำไปฝึกและส่งไปรักษาการในแถบอำเภอต่างซึ่งเป็นเขต
ติดต่อกับพม่า แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มนักเรียนที่ถูกคัดไปใช้งานก็จากไปเพียงประมาณ ๑
เดือน พอใกล้สอบไล่ปลายปี ก็ถูกส่งกลับมาเตรียมตัวสอบตามปกติ

อย่างไรก็ตาม ข่าวลือที่มีกระแสมาเข้าหูว่า นักเรียนที่เดินขบวนเข้าไปในเมืองเมื่อ
ครั้งที่แล้ว จะถูกพิจารณาความประพฤติและไม่ให้เข้าเรียนต่อที่บางเขนก็มีมาอยู่เรื่อย ๆ
จนทำให้มีการรายงานไปยังฝ่ายทหารและผู้บังคับบัญชาฝ่ายทหารผู้รับผิดชอบ ได้ให้ความ
มั่นใจกลับมาว่า เรื่องนี้ไม่ต้องเป็นห่วง ทำให้หลาย ๆ คนสบายใจขึ้น

ในที่สุดวันสอบไล่ในต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ก็มาถึง ผมคิดว่าผมสามารถผ่าน
การสอบได้ดีพอสมควร หลังจากนั้นก็เตรียมตัวกลับกรุงเทพ เพื่อรอสมัครเข้าเรียนต่อที่บางเขน
ต่อไป ซึ่งปกติแล้วผู้ที่ผ่านการสอบได้จากแม่โจ้ได้หมายความว่า จะเข้าบางเขนได้ทุกคน

เนื่องจากทางบางเขนเป็นฝ่ายรับผลการเรียนจากแม่โจ้มาพิจารณาและคัดเลือกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อการรับไว้ตามจำนวนที่ต้องการ และรับเฉพาะบุคคลผู้มผลการศึกษาจากแม่โจ้เป็นทาง พอใจ ส่วนที่เหลือก็คงจะต้องไปสมัครเข้าทำงาน ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง

วันที่ผมจะออกเดินทางจากแม่โจ้กลับกรุงเทพ คำวณันท์หอพักอุดมศิลป์ซึ่งเป็นหอพักที่ผมอยู่ ได้มีการเลี้ยงอำลากันและกันตามสมควร

อนึ่ง ผลจากสงครามมหาเอเชียบูรพาที่เกิดขึ้น ได้ทำให้รถยนต์สาธารณะระหว่างแม่โจ้กับในเมืองซึ่งโดยปกติก็แทบจะนับเที่ยวได้อยู่แล้วต้องเลิกกิจการไป เราไม่มีทางที่จะเลือกอื่นใดที่ดีไปกว่าการยึดเอาล้อเกวียนที่เทียมด้วยวัวคู่เป็นพาหนะเดินทางจากแม่โจ้เข้าสู่เมืองเชียงใหม่ซึ่งมีระยะทางถึง ๑๘ กิโลเมตร และถนนในช่วงครึ่งทางแรกก็ยังคงเป็นฝุ่นกับรอยเดินของล้อเกวียน

ผมและเพื่อนอีกคนหนึ่ง ที่ร่วมเช่าล้อเกวียนและเดินทางร่วมกันได้ตกลงไว้กับเจ้าของล้อเกวียนว่าเราจะออกเดินทางจากแม่โจ้เอาเวลาเที่ยงคืน โดยที่เจ้าของล้อเกวียนบอกเราว่าจะไปถึงตัวเมืองเอาสว่างพอดี

พอได้เวลาประมาณ ๒ ยาม เราก็เริ่มออกเดินทางโดยมีกระเป๋เดินทางคนละใบ ใส่มาบนล้อเกวียนแล้วเราก็เฝ้าเป็นทรงศีรชะนอนมาตลอดทาง

ในใจก็นึกอยู่ว่า “ลาก่อนแม่โจ้ที่รัก หากฉันได้มีโอกาส คงจะกลับมาใหม่ ฉันยังมีความรู้สึกท้อทายต่อการเรียนรู้อะไร ๆ จากเจ้าอีกมากมาย และในช่วงที่ผ่านมาแล้วก็ยังหาคำตอบไม่ได้ในสิ่งที่ฉันต้องการรู้เรื่องของมัน” ในขณะที่เพื่อน ๆ ของผมเป็นจำนวนมากมายที่เดียวก็กล่าวให้ผมได้ยินครั่งแล้วครั่งเล่าว่า “ลาก่อนแม่โจ้ ครั่งนี้คงเป็นครั้งสุดท้ายสำหรับชีวิตฉัน แม้ฉันเกิดเป็นนกก็จะไม่บินผ่านม้ออีก”

ฉันเอนตัวลงนอนท่ามกลางกระแสของความกระเทือน และแรงเหวี่ยงไปมาของล้อเกวียนที่มเจ้าวสองตัวคู่ยาเทาเดินเตะฝุ่นกระจุยจนคลุ้งไปทั่วบริเวณ ดูเหมือนเสียงกระดิ่งที่

ผูกคอซึ่งส่งเสียงอยู่ท่ามกลางความมืด จะเป็นเสียงดนตรีธรรมชาติที่กล่อมให้ผมและเพื่อนจับหลับไปจนใกล้สว่าง และรู้สึกว่ามันใกล้ตัวเมืองเข้ามามากแล้ว กับความรู้สึกกระบมไปแทบจะทั้งศีรษะ ที่ถูกพัดไปมาจากความกระเทือนของล้อเกวียน ส่วนเจ้าของก็คงเดินคุ่มอยู่ที่พื้นดินตลอดทาง

ผมนึกถึงบรรยากาศเก่า ๆ ที่แม่โจ้ แต่อีกด้านหนึ่ง สิ่งที่เป็นสัจธรรมและเป็นสิ่งซึ่งผมได้มันไว้โดยการรู้ด้วยจิตใจ แม้ว่ามันจะเก่าหรือเป็นอดีตหากมันเป็นสัจธรรมที่แท้ มันคงเก่าก็แต่รูปแบบ แต่กระแสน้ำที่รู้ได้คงไม่มีความเก่าความใหม่เป็นแน่เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่ถือได้ว่าเป็นหลักความจริง ย่อมเป็นสิ่งที่ปลอดภัยแล้วด้วยเงื่อนไขทั้งหลายอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไป ด้วยกาลเวลา

มันจึงขึ้นอยู่กับเหตุผลว่า พื้นฐานในจิต ใครมีความลุ่มลึกกว่าย่อมรู้ได้เห็นได้กระจ่างชัดกว่า และในมุมกลับย่อมได้รับสิ่งที่มีความค่าไปเป็นประโยชน์แก่ตนเอง

และในมุมกลับ บรรยากาศที่แม่โจ้เองก็หาใช่จะเป็นสิ่งที่ยั่งยืนไม่ ในเมื่อมีคนเป็นเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลง คนผู้รู้ ได้ถึงสิ่งอันทรงคุณค่าแก่ชีวิตและจิตใจ ย่อมไม่ทำลายสิ่งที่ให้ความมีคุณค่าแก่คนอย่างแท้จริง

ความในเนื้อเพลงประจำแม่โจ้เพลงหนึ่งซึ่งประพันธ์ไว้ในอดีต ความว่า “แม่โจ้ของเราเก่าก่อนเป็นป่าดงดอน ไร่ความงามตา” เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งสะท้อนแนวคิดของคนแม่โจ้ อันเป็นที่มาและเป็นผู้ให้ความนิยมนิยมชมชอบของเนื้อเพลงซึ่งเป็นวรรณกรรมในสมัยนั้น ที่แฝงไว้ด้วย “ความนิยมในรูปวัตถุ” ซึ่งในมุมกลับก็คือแนวคิดที่เห็นว่า “ความเป็นป่าดง เป็นสิ่งที่ไร่ความงามตา”

หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ แนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานเดียวกันกับคำปรารภที่ได้ยินเสมอ ๆ ว่า หากพื้นที่แม่โจ้ไปแล้ว แม้เป็นนกก็จะไม่ขอบินผ่านมามาก ซึ่งเป็นการกล่าวในยุคนั้นที่ภาวะแวดล้อมที่แม่โจ้ยังมีสภาพเป็นป่าอยู่โดยทั่วไป

การที่ผมได้แสดงความรักส่วนตัว ที่สนใจบรรยากาศของแม่โจ้ จนกระทั่งแม่โจ้
 ในระหว่างปีภาคการศึกษา จะทำให้สภาพทั่ว ๆ ไปของแม่โจ้แทบจะเป็นหมู่บ้านร้างด้วย
 ชีวิตคนแต่ผมก็รักที่จะใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น หากมองโดยยึดเอาจำนวนคนแทบทั้งหมดที่นั่นเป็น
 หลักก็เปรียบเสมือนว่า ผมเดินทวนกระแสของคนส่วนใหญ่ แต่ถ้าหากไม่มองอย่างถือเอา
 ปริมาณคนส่วนใหญ่เป็นความถูกต้องเสมอไป หากถือเอาหลักสัจธรรมของธรรมชาติหรือหลัก
 ความมีเหตุผลที่แท้จริงซึ่งมิใช่เป็นของคนส่วนใหญ่หรือส่วนน้อยมาเป็นเกณฑ์ ก็น่าจะทำให้
 เห็นแนวทางว่า แม่โจ้ควรได้รับการพัฒนาไปสู่ทิศทางใด ที่จะนำความจริงที่แท้จริงมาสู่
 ได้ในระยะยาว

แต่หลังจากยุคที่ผมกล่าวถึงซึ่งผ่านมาแล้วกว่า ๔๕ ปี ผลที่ปรากฏเห็นได้ในปัจจุบัน
 ย่อมสะท้อนภาพที่สามารถยืนยันแนวคิดในสมัยนั้นของบุคคลส่วนใหญ่ที่แม่โจ้ได้ชัดเจน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณค่าที่ทำให้บังเกิดความประทับใจที่แท้จริง ซึ่งบุคคลผู้มั่ง
 ใจลุ่มลึกพอสมควรพึงเห็นได้ และใช้ประโยชน์ได้ด้วยสิ่งที่เรียกกันว่า ความรู้ความสามารถ
 แท้ที่อยู๋ในพื้นฐานตนเอง

มองสู่การศึกษาเกษตรไทย

..... ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก

เมื่อกล่าวถึง “การมองสู่การศึกษาเกษตรไทย” หากเป็นการมองด้วยเชิงของการวิเคราะห์ และวิเคราะห์เพื่อการรู้งานที่เป็นเหตุและผลที่แท้จริง ก็คงจะต้องมองสู่สิ่งที่ประสบผลสำเร็จรูปแล้ว และวิเคราะห์สืบสาวกลับไปสู่เหตุอันเป็นสิ่งที่อยู่ในความมูลลึกของกระบวนการเปลี่ยนแปลง

เป้าหมายของการศึกษาน่าจะได้แก่ผลที่ก่อให้เกิดความมีคุณภาพด้วยความรู้สึกนึกคิดของคน และผลที่ปรากฏให้รู้ได้เห็นได้ในปัจจุบันนี้ หากมองสู่คน คงมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงบัณฑิตที่จบการศึกษาแต่ละรุ่นแต่ละปี หากยังมองออกไปสู่บัณฑิตผู้จบการศึกษามาแล้วนาน ๆ ที่ได้มีการพิสูจน์ตนเองด้วยการแสดงผลงานในการรับใช้สังคมไทยจนเป็นที่ปรากฏเด่นชัดแล้ว ยิ่งทำให้ได้เห็นภาพของผลชัดเจนนี้นับเป็นอันอย่างมาก

เรากล่าวกันมาเป็นเวลานานแล้วว่า “ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม” ในมุมกลับ การที่บุคคลทั้งหลายในสังคมไทยนิยมกล่าวเช่นนั้น ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากแรงสะท้อนของพลังในอดีต ที่ทำให้เกิดผลยึดเยียดฝังไว้ในเจตคติ จนเกิดการยึดมั่นลุ่มอนอยู่ด้วยรูปแบบ ซึ่งเบียดเบียนกดทับถกกันความคิดคนในการพัฒนา

ผลอีกประการหนึ่ง ซึ่งหากสามารถมองได้ถึงระดับลึก จะพบว่า บุคคลผู้ที่เป็นผลผลิตของการศึกษาเกษตรไทยในยุคปัจจุบัน ส่วนใหญ่สะท้อนภาพให้เห็นได้ชัดเจนว่า ตกอยู่ในภาวะยึดมั่นลุ่มอนอยู่ด้วยรูปแบบของเทคโนโลยี ทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงการรู้เหตุที่แท้จริง จึงหย่อนด้วยความสามารถในการพัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง และปราศจากความสามารถในการคิดริเริ่ม แต่มุ่งอยู่กับการเดินตามผลสำเร็จรูปที่มีฐานการผลิตอยู่ในต่างถิ่นต่างแดน

เทคโนโลยี มีใช้เป็นเพียงสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเป็นรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการใช้เป็นเครื่องมือ ที่มนุษย์นำไปใช้ในการ แสวงหา ผลประโยชน์ให้แก่ความ ต้องการ ของตนเองเท่านั้น หากยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีการลงทุนซื้อหามาด้วยระดับราคาที่สูงกว่าระดับพื้นฐานของการเกษตรกรรมเอง และหลังจากการผลิตรายแรกเริ่มขึ้นใช้งานในมุกกลับก็คือ การเริ่มต้นเวลาของการเสื่อมสลายอยู่ในตัวของมันเองภายใต้อำนาจที่เป็นสัจธรรม

ดังนั้น ประเทศซึ่งตกอยู่ภายใต้ภาวะ “ความด้อยพัฒนา” หรืออาจเรียกให้เหม่อหลวมขึ้นอีกสักหน่อยว่า “กำลังพัฒนา” เพราะต่างกันเล็กน้อยด้วยรูปวัตถุ แต่หากมองสู่ภาวะพื้นฐานก็พบได้ว่า อยู่บนฐานเดียวกัน ซึ่งประเทศเหล่านั้น ถูกครอบงำไว้ด้วยอิทธิพลของเทคโนโลยีที่มีพื้นฐานการผลิตอยู่ในต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม และมีการก้าวไกลไปกว่าด้วยโอกาส ทำให้สามารถมีอิทธิพลอยู่เหนือด้วยรูปแบบของเทคโนโลยี เพราะถูกกลยุทธ์ที่ปล่อยให้หลงอยู่ด้วยรูปแบบ ซึ่งฐานการผลิตได้มีการกำหนดให้มีรูปแบบที่ใหม่กว่าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้แก่ วัฏจักรของความทันสมัย – ถ้ามัย

ทั้งจะได้พบได้ในชีวิตประจำวันอยู่เสมอถึงคำโฆษณาที่ขำแล้วขำแล้วว่า “เทคโนโลยีที่ทันสมัย” และการขานรับจากนักวิชาการที่แสดงออกอย่างเด่นชัดว่า “หากเราไม่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เราจะตามเขาไม่ทัน” ก็คือคำสารภาพที่แสดงถึงผลสำเร็จในการขายยัดครองอย่างถึงจิตใจด้วยเทคโนโลยี ของประเทศที่อยู่ในฐานะที่เหนือกว่าด้วยโอกาสนั่นเอง

ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศที่ตกอยู่ในภาวะด้อยพัฒนา ต้องประสบกับปัญหาความยากจน เพราะตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบด้วยโอกาสของการมีสิทธิเสรีภาพภายในโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม ที่เป็นผลเสียเนื่องมาจากการถูกยัดครองทางจิตและความคิดด้วยอิทธิพลและวัฒนธรรมและการศึกษา จากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างเป็นขั้นตอน

แม้กลุ่มบุคคลผู้มั่งคั่งซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในประเทศด้อยพัฒนา ก็อย่าคิดว่าตนเองจะเป็นบุคคลผู้มั่งคั่งสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มตัว เพราะหากมองสู่โครงสร้างและระบบของเศรษฐกิจและการเมืองของโลกด้วยภาพรวม ย่อมพบได้ว่า แท้จริงแล้วกลุ่มบุคคลดังกล่าว ก็ตกอยู่ในฐานะที่เป็นเพียงเครื่องมือให้แก่ชาติทั้งหลายที่ทำการเอาเปรียบ ชีวิตคนทั้งชาติในประเทศนั่นเอง

หากรู้สึกว่าคุณเองมีสิทธิเสรีภาพเต็มทีก็เป็นเพราะความลืมนำทำให้มองเห็นภาพของสถานภาพตนเองได้แต่เพียงส่วนผิวเท่านั้น ซึ่งแท้จริงแล้ว ก็เป็นเพียงการตกอยู่ในระดับหนึ่งของความหึงพ้อใจด้วยรูปวัตถุ ภายใต้ระดับของภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม ในชีวิตประจำวันเท่านั้นเอง

สิ่งที่รู้สึกได้ในปัจจุบันนี้คือ กระแสวัฒนธรรมที่รุนแรงยิ่งขึ้นด้วย “วัตถุนิยม” ที่แทรกซึมอยู่ภายในรูปแบบของเทคโนโลยีจากอดีต ได้แพร่ผลพิษออกสู่สังคมไทย ส่งผลทำลายภูมิปัญญาที่น่าจะมุ่งพัฒนาสู่ภาวะ “การรู้ตนเอง” ด้วยลักษณะอาการที่เปรียบเสมือน สิ่งที่ถูกกัดกินว่า “เงินต่อเงิน” หรือ “ภาวะของการท้อถอย” ทำให้เกิดความลำบากยิ่งขึ้นทุกขณะ ที่จะพลิกตัวกลับมาสู่ทิศทางที่เรียกได้ว่า “ภูมิปัญญาต่อภูมิปัญญา” อันเป็นพื้นฐานที่แท้จริง

การสะท้อนความคิดออกมาจากการจัดการ ที่ว่า “หากเราไม่ใช่เทคโนโลยีที่ทันสมัย เราจะเจริญตามเขาไม่ทัน” นั้น เป็นภาพของผลจากการมองที่ติดติดอยู่ด้วยพื้นฐานของด้านที่เป็นรูปวัตถุเพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นผลจากการตกอยู่ภายใต้อำนาจของผิววัฒนธรรมที่เรียกกันว่า “สมัยนิยม”

ด้วยภาวะของจิตที่ถูกหล่อด้วยรูปแบบทันสมัยของเทคโนโลยี ให้มุ่งทิศทางออกจากตนเองไปสู่เหยื่อ ซึ่งมีมนุษย์ต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมเป็นผู้คิดและทำขึ้นมา ทำให้วิถีการคิดของคนในท้องถิ่นไม่สามารถหยดลงได้เพียงเท่านั้น แต่ก้าวสืบทอดไปถึงความรู้สึกที่ว่า เราจะต้องส่งคนไปเรียน จากประเทศที่เชื่อว่า เจริญแล้วในด้านนี้ อย่างปราศจาก การเฉลียวใจถึงมมกลับ ที่จะสะท้อนมาทำให้เราต้องสูญเสียส่วนที่ลุ่มลึก และเป็นรากเง้าสำคัญยิ่งกว่าการได้มาเพียงสิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือ

หากมองสู่ระบบและกระแสของเงินทุนที่ควรจะได้มีการหมุนเวียนอย่างเหมาะสมด้วยเหตุและผลบนพื้นฐานตนเองเป็นหลักสำคัญ การกระทำที่ทำการแหวกออกไปนอกวงจรธรรมชาติในระดับพื้นฐานของประเทศ และนำไปสู่สิ่งที่เบี่ยงเบนไปทางจิตและความคิดที่มีพื้นฐานอยู่ในท้องถิ่น ย่อมเป็นการทำลายวงจรของสังคมชีวิตและชุมชนที่ควรมีสักยภาพมั่นคงอยู่ด้วยพื้นฐานตนเอง

เราน่าจะถือได้ว่า ประเทศใดก็ตาม ที่พื้นฐานของจิตและความคิดคน ตกอยู่ภายใต้ภาวะการถูกแทรกแซงด้วยพลังของรูปแบบที่มาจากต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม ทำให้แนวคิดของคนในท้องถิ่นหรือในประเทศต้องสูญเสียความเป็นไทย เป็นประเทศที่ตกอยู่ในภาวะของการค่อยพัฒนา

ปัญหาที่เป็นหัวใจสำคัญ ไม่ว่าจะมองสู่การเกษตรหรือการอื่นใด และไม่ว่าจะมองสู่การศึกษาหรือการวิจัย คือปัญหาที่เกี่ยวกับความมีคุณภาพของคน ซึ่งใครจะบอกได้ว่า มิได้หมายถึงคุณภาพวัตถุที่นำมาบุงร่งบ่าเรอความสะดวกสบายให้แก่การศึกษาและวิจัย หากหมายถึงคุณภาพในด้านภูมิปัญญา ซึ่งสามารถทำให้สัมผัสสิ่งที่อยู่ภายนอกได้อย่างรู้เท่าทันและทำให้เป็นผู้รู้จริง

ภาวะของการตะเกียกตะกายเข้าสู่ระบบการศึกษา ที่ปรากฏอยู่ในสังคมเช่นนี้มีผลทำให้มีการกำหนดเป้าหมายการศึกษาอย่างมุ่งมั่นไปที่ “ความอยากรเรียนอยากรู้เทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลสำเร็จรูปแล้วของวิทยาศาสตร์” ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีที่มีภาวะเป็นรูปวัตถุหรือเทคโนโลยีที่มีภาวะเป็นรูปแบบของความคิด ซึ่งเป็นผลจากการค้นคว้าวิจัยซึ่งเข่ออย่างฝังจิตฝังใจว่า “คือความรู้ที่แท้จริง” อย่างปราศจากการรู้สึกได้ว่า รูปแบบของสิ่งสำเร็จรูปนั้นมีอิทธิพลครอบงำจิต ทำให้เกิดการกำหนดแนวคิดที่นิยมและเดินตามอย่างขื่นขมยินดี

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า เทคโนโลยีเป็นผลสำเร็จรูปที่ต้องผ่านกรรมวิธีลงทุนสูงมาก หากเปรียบเทียบกับระดับค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ยากจนในประเทศด้อยพัฒนาที่ยังด้อยโอกาสหากมีการนำเข้ามาใช้ในกระบวนการอาชีพเช่นการผลิตในด้านเกษตรกรรม ย่อมทำให้เกิดการบั่นทอนพื้นฐานทางภูมิปัญญาและเศรษฐกิจของชีวิตทำให้เกิดการด้อยโอกาสยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยสิ่งที่เบียดอยู่ในพื้นฐานตนเอง

ในขณะที่พลังต่อรองทางเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่นยังทรุดลง และเทคโนโลยีที่มีภาวะทันสมัยล้ำสมัยถูกนำเข้าไปแพร่อิทธิพลหนักยิ่งขึ้น หากมองแต่เพียงส่วนผิวจะพบว่าการแสวงหาเงินไหลเข้าสู่ท้องถิ่นเพิ่มขึ้น แต่กระแสที่ไหลออกไปสู่เมืองอื่นซึ่งอยู่ภายในส่วนลึกของกลไก กลับเป็นสิ่งที่ขาดการนำออกมาแสดงให้เห็นกัน

วัฏจักรของการเอารัดเอาเปรียบที่เข้ามาลงรากง่าในสังคมไทยอย่างเป็นระบบตั้ง
กล่าว จึงเป็นสิ่งที่ยากลำบากยิ่งขึ้นทุกวันที่จะแก้ไขให้สามารถหลุดพ้นออกสู่สภาพได้

กลุ่มบุคคลผู้เป็นผลผลิตจากการศึกษาในต่างประเทศ เมื่อกลับมาก็ถูกกำหนดโดย
วัฒนธรรมและระบบจากต่างถิ่นให้โครงสร้างทางความคิดความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ร่วม
ด้วยการถูกกำหนดโดยโครงสร้างของการบริหารและจัดการที่ยึดติดอยู่ด้วย “ความนิยมผล
สำเร็จจากต่างประเทศ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลในส่วนอำนาจการบริหารที่เป็นทาง
การ ที่ให้แนวคิดรูปแบบดังกล่าวเข้าสู่อำนาจอย่างเหนือด้วยโอกาสและเข้ามามีหน้าตาในการ
คิดกำหนดนโยบาย รวมไปถึงการวางแผนการศึกษาการเกษตรของประเทศ เพื่อการให้บริการ
ทางวิชาการแก่ประชาชน

โดยปราศจากการรู้ได้ถึงภาวะพื้นฐานของชาติที่แตกต่างไปจากเรา เนื่องจากการ
หย่อนด้วยพื้นฐานของเราเองประการหนึ่ง ก็กับการเข้าไปเริ่มต้นชีวิตการศึกษาในต่างถิ่นที่มี
โอกาสพบผลสำเร็จรูปแล้วอีกประการหนึ่งจึงมีแนวโน้มที่น่าเอาแต่เพียงผลสำเร็จรูปจากเขามา
อย่างปราศจากจิตที่สามารถถลั่นกรอง ได้เข้ามาแพร่เชื่อด้วยรูปแบบของการยึดยึดเพราะ
ความนิยมชมชื่น อย่างเน้นหนักอยู่แต่เพียงรูปแบบของเทคโนโลยี

ในยุคนับปัจจุบัน ขณะที่สังคมไทยในส่วนพื้นฐานกำลังมีการเปลี่ยนแปลงด้วยแนวคิดที่
หลากหลาย และต้นตอพวกหนึ่งก็ติดตามวิถีทางของกระแสเดิมไปอย่างปราศจากการหยุดคิด
และทบทวนเพราะหลงอยู่ด้วยความสบายที่เป็นส่วนผิวไปวันหนึ่ง ๆ กับอีกพวกหนึ่งที่บังเกิด
ความรู้ได้ถึงปัญหาด้วยความโหดตัว ทำให้หวนกลับมาคิดทบทวนอย่างจริงจังเพื่อหวังการรู้
ปัญหาได้ถึงส่วนลึก และแสวงหาสัจธรรม

เราได้ยินได้ ฟังเสียงที่สะท้อนแนวคิดยึดติดอยู่ด้วยเทคโนโลยี ในด้านที่เป็นรูปแบบ
จากบุคคลผู้สำเร็จการศึกษาเกษตรในระบบที่เป็นทางการ ปรากฏออกมาอย่างขั้วถ้อย
ขั้วคำว่า เหตุใดนักวิชาการในสาขาอื่นที่มีใช้เกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขา
สังคมศาสตร์ หรือบุคคลผู้ให้ความสนใจและเรียนมาโดยธรรมชาติในสาขานี้ จึงได้
มาพูดมาแสดงออก หรือมาเกี่ยวข้องกับการศึกษาและวิจัยในเรื่องการเกษตรได้

สิ่งที่สะท้อนออกมาให้ปรากฏดังกล่าว ย่อมทำให้เห็นได้ว่า มีนักวิชาการเกษตร ในรูปแบบเป็นจำนวนไม่น้อยที่ยังเห็นว่า การเกษตรนั้น หมายถึงพืช หมายถึงสัตว์ หมายถึงดิน หมายถึงปุ๋ย และหมายถึงสารเคมีที่จำกัดไว้ด้วยรูปแบบเพื่อสิ่งดังกล่าว แทนการมองผ่านสิ่งดังกล่าวลงไปถึงแก่นแท้ของสิ่งที่สาเหตุคือ “มนุษย์” ทนชีวิต มัจฉาใจ และมีการอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขเป็นเป้าหมาย

การมองการพัฒนาการเกษตรซึ่งยังคงอยู่ในภาวะที่ยึดมั่นถ้อยมั่นอยู่ด้วยรูปแบบของเทคโนโลยี จึงมีผลทำให้เกิดการพัฒนาการเกษตรอย่างไม่ถึงชีวิตและหน้าทึบแท้จริงของคนทั้งหลาย ที่การเกษตร ปรากฏขึ้นมาได้และดำเนินมาด้วยการตอบสนองความต้องการของคนได้ ก่อด้วยการที่คนเป็นเหตุ และมีคนเป็นผู้ที่หวังผลจึงเป็นโอกาสให้เกิดระบบที่ใช้วิชาการที่เราผลิตขึ้นมาด้วยการลงทุนและอื่น ๆ ของเราเอง ตกเป็นผู้นำเอาอิทธิพลของเทคโนโลยีที่ถูกกำหนดรูปแบบโดยคนในต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม เข้ามามีอิทธิพลเหนือเราเอง

จึงไม่สงสัยเลยว่า กระบวนการยึดครองความคิดความเชื่อเช่นนั้น จะทำให้เกษตรกรไทย ยังใช้ปุ๋ยยาเคมีใช้เครื่องมือกลที่มีความสูงแล้วด้วยเทคโนโลยีเพียงใดก็ตาม ยิ่งปลูกพืชได้งาม เลี้ยงสัตว์เกษตรได้แข็งแรงให้ผลผลิตสูง ก็ยิ่งทำให้บังเกิดความเป็นหนี้เป็นสิน และจนลง ด้วยมีการผูกพันไว้ด้วยภาวะที่ทำให้ตนเองไม่มีสิทธิ์สมบูรณ์ในสิ่งที่ผลิตขึ้นมา ยกเว้นเกษตรกรที่เป็นเครื่องมือให้กลุ่มคนในภาคอุตสาหกรรมและประกอบการ

ครั้งหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีนักวิชาการในสาขาเกษตรมาขอสัมภาษณ์ผู้เขียน เพื่อขอทราบปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาในด้านการเกษตร หลังจากที่ได้คุยกันนานถึงบน เรื่องราวสาระก็ค่อย ๆ มุ่งลึกลงไปทุกขณะ จนถึงระดับหนึ่ง ผู้ขอสัมภาษณ์ก็ปรารถนาออกมาว่า “มันไม่ใช่เรื่องการศึกษาเกษตร แต่เป็นเรื่องของการศึกษาทั่วไป”

ความรู้สึกของนักวิชาการที่สะท้อนออกมา ทำให้รู้ได้ว่า เขากำลังมองเห็นภาพการศึกษาเกษตรอย่างเป็นเอกเทศ และยึดติดอยู่ที่รูปแบบของเทคโนโลยี หากเรามองได้อย่างถึงชีวิตคนคงเข้าใจได้ว่า ไม่ว่าการศึกษาเกษตรหรืออื่นใดก็ตาม ต่างก็อยู่บนพื้นฐานชีวิตของคนด้วยกันทั้งสิ้น การศึกษาทั่วไปจึงเป็นพื้นฐานสำคัญ

การจัดการศึกษาคดี การจัดการวิจัยและส่งเสริมอาชีพที่ดี ในส่วนที่มีระบบ มุ่งค
กรอย่าง^๕เป็นทางการนั้น หาได้หมายความว่า ก่อนอายุไขของการก่อตั้งสิ่งดังกล่าว จะไม่มี
สิ่งเหล่านี้อยู่ในสังคม หากเป็นสิ่งที่ผสมผสานอยู่ในกระบวนการธรรมชาติ ที่มีการดำรงอยู่
ของชีวิตคนเป็น^๕ที่พึ่งพิงอาศัยมาโดยตลอด มิฉะนั้นแล้วชีวิตไทยก็คงไม่สามารถสืบทอดมาได้
จนถึงช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นทางการขึ้นเพื่อการจัดการ

ดังนั้นองค์กรที่เป็นทางการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงาน
ที่ทำหน้าที่วิจัยและส่งเสริมอาชีพที่มีการกำหนดนโยบาย วางแผน ความเป็นระบบ และ
กำหนดวิธีการปฏิบัติ ที่เกิดขึ้นโดยการประดิษฐ์คิดค้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือจัดการให้ว
การเปลี่ยนแปลงของคนทั้งหลายได้เป็นไปตามความต้องการ หากปราศจากการมีพื้นฐานที่
สอดคล้องกันกับระบบที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติโดยหลักการ ก็จะทำให้ผลเสียสะท้อนกลับมาเป็น
ภัยแก่มนุษย์เอง

ภายในกระแสการศึกษาของไทยในอดีต ที่มุ่งวิ่งไปสู่ความนิยมรูปแบบเทคโนโลยี
จากต่างประเทศนั่นเอง กระแสการศึกษาเกษตร ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวเดียวกัน

เราจะพบได้ว่า ในนโยบายการศึกษาเกษตรของไทยในอดีตก็มีการส่งข้าราชการ
หรือบุคคลที่สอบชิงทุนรัฐบาลได้ โดยมีเงื่อนไขว่าเมื่อกลับมาแล้วต้องมารับราชการ ไป
ศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีทางการเกษตรที่มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นเมืองชนของสหรัฐ
อเมริกา เราจึงมองเห็นได้เด่นชัดว่ารูปแบบเทคโนโลยี การเกษตรที่นั่น ได้รับการลอกเรียน
แบบมาจากสหรัฐอเมริกา ทั้งในด้านแนวคิดและเครื่องมือต่างๆ โดยหลักการพื้นฐาน จะมี
การปรับบ้างก็เพียงด้วยรายละเอียด เพื่อให้สามารถใช้ได้กับสังคมและภาวะแวดล้อมในเขต
ร้อนของเอเชีย

สิ่งหนึ่งที่ทำให้สามารถพิสูจน์ได้ก็คือ การจบจากมหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์แล้ว
สามารถไปต่อที่มหาวิทยาลัย ในสหรัฐอเมริกาได้โดยสะดวก โดยไม่ต้องปรับตัวในด้าน
ระบบมากนัก คนไทยที่ผ่านปริญญาตรีทางการเกษตรจากฟิลิปปินส์แล้วในขณะนั้น หากมี
การเรียนต่อ ก็มักไปสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะผู้ที่มีความผูกพันอยู่กับราชการและมีผลการเรียน
เป็นที่พอใจ จะมุ่งไปที่มหาวิทยาลัยคอนเนล ในมลรัฐนิวยอร์ก ซึ่งในขณะนั้น ได้รับ
ความนิยมและการยอมรับสูงในสาขาเกษตร

อนึ่งหากเราวิเคราะห์โดยขยายขอบเขตการมองให้กว้างออกไป จะพบได้ว่า แม้ นโยบายของประเทศไทย ทางด้านการเมืองในสมัยนั้น ก็ได้มีการประกาศอย่างเปิดเผยว่า เราต้องพึ่งสหรัฐอเมริกา สิ่งที่ไ้แก่ตัวผู้เขียนเองก็คือ ในระหว่างการศึกษาเกษตรศาสตร์ ในมหาวิทยาลัย ก็มีครูอาจารย์อาวุโสมาบอกว่า ขอให้ไป “ซบตัว” ที่สหรัฐอเมริกา ให้ได้ แม้เพียงไม่มากนักก็ยังดี

สิ่งที่เห็นผลผลิตของการศึกษาเกษตรไทยในระยะถัดมา แม้ว่าจะไม่นานนัก แต่ก็พอ ทำให้มองเห็นภาพได้ชัดเจนพอสมควรว่า เราได้ปรับเปลี่ยนสิ่งที่เหมาะสมกับภาวะแวดล้อม ของธรรมชาติและสังคมอเมริกันมาอย่างชัดเจน

การยึดติดอยู่ด้วยรูปแบบ^๕ ที่ทำให้บังเกิดการสูญเสีย^๖ภายในระบบการเกษตร ที่ควรอยู่บนพื้นฐานของภาวะแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมเราเอง แต่ กลับทำให้บังเกิดรูปแบบของผลผลิตที่ส่งผลประโยชน์ตอบสนองแก่สังคมต่างถิ่น ทั้งระบบการ ผลิตและการจัดการ

และแทนที่นักวิชาการ ซึ่งเป็นคนคล้อยตาม^๗โดยประชาชนให้ได้มีโอกาส เล่าเรียนมาเพื่อการให้บริการกลับไปสู่เขาทั้งหลาย จะรู้ตัวจิตสำนึกว่า ตนเองมีหน้าที่ ที่จะต้องต่อสู้ด้วยความรับผิดชอบ กลับมองด้วยภาพตัวเองออกจากประชาชนหรือเกษตรกรว่า เรื่องที่มีใช้รูปแบบของเทคโนโลยีนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ป็นหน้าตาของคน

แนวคิดของบุคคลในกลุ่มที่ถูกเรียกว่า “นักวิชาการเกษตร” ที่สะท้อนออกมาสู่ สายตาประชาชนทั่วไป ไปในรูปของบทความบ้าง การบรรยายบ้าง ที่เรียกกันว่า บทความ ทางวิชาการ หรือการบรรยายทางวิชาการ จึงล้วนแล้วว่าด้วยรูปแบบของเทคโนโลยีแบบ^๘ จะหาเรื่องราวที่เกี่ยวกับสังคมของชีวิตคน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเหตุพื้นฐานของการเกษตรแทบ ไม่พบเลย

อนึ่งในมุมกลับ เมื่อมีการพูดการเขียนในเรื่องดังกล่าวขึ้น ณ ที่ใด นักวิชาการ ในรูปแบบที่กล่าวถึงอีกเช่นกัน ที่มักกล่าวว่า ฟังหรืออ่านไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าพูดว่าเขียน เรื่องอะไรกัน ซึ่งแสดงให้เห็นหลักการได้ว่า การยึดติดอยู่ด้วยรูปแบบเทคโนโลยี^๙ เป็น สิ่งทบคณภูมิปัญญาที่แท้จริง และผลที่สืบทอดมาจากอิทธิพลดังกล่าว ส่งผลอันเป็นประเด็น

อุปสรรคของการพัฒนาที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ไม่สามารถคิดริเริ่มเพื่อการสร้างงานรูปแบบใหม่ๆ ได้ด้วยตนเองให้ปรากฏเห็นได้ในภาพทั่วๆ ไป คงมีแนวโน้มที่จะเดินตามกันรูปแบบที่ประสบผลอยู่แล้ว จึงเป็นไปได้เพียงคนรับจ้างผู้อื่น เพราะขาดความเป็นผู้นำทางความคิดตนเอง

ภาวะการยึดติดอยู่กับรูปแบบของเทคโนโลยีโดยมองข้ามคนซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้นำไปสู่นโยบาย “หวงแหนรูปแบบเทคโนโลยีที่มีอยู่” ซึ่งขัดกันกับหลักการของการพัฒนาคุณภาพคน ที่จำเป็นต้องมีการเปิดโอกาสให้คนได้มีความคิด การตัดสินใจ และการกำหนดแนวคิดแนวทางปฏิบัติด้วยตนเอง แต่กลับใช้นโยบายที่หลงคิดไปว่าเป็นการ “ควบคุมเทคโนโลยี” ซึ่งแท้จริงแล้วกลับเป็นการ “ควบคุมผลจากการคิดการปฏิบัติของคน” ซึ่งตนเองมีส่วนรับผิดชอบในการรับใช้เพื่อการพัฒนา

ความจริงแล้ว รูปแบบเทคโนโลยี โดยหลักสังขรณ์ก็ทำให้เป็นสิ่งที่มั่นคงยั่งยืนนับวันก็จะมีแต่การเปลี่ยนแปลงไป และไปสู่ความแตกสลายหรือเสื่อมความนิยมตามยุคตามสมัยซึ่งเป็นการรู้สึกที่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ ไปในกระแสของสังคม

เรื่องเช่นนี้ หากมองได้ถึงธรรมชาติของคนที่ว่า หากมีการให้โอกาสแก่การสัมผัสกับรูปแบบ ย่อมมีการยึดติดเกิดขึ้นในภาวะจิตใจ ยิ่งเขานำไปปลูกไปใช้มาก ๆ ในสังคมของผู้นำไปปลูก ย่อมแพร่เชื้อการยึดติดอยู่ในกระแสตนเอง ในเมื่อเราเป็นผู้กำหนดพื้นฐานและควบคุมตัวแปรต่าง ๆ ไว้ในมือ การเปลี่ยนแปลงที่มีเหตุอยู่ในมือเราคือการได้เปรียบที่จะทำให้เขาต้องขอหาจากเราและใช้ประโยชน์มากบน

คงต้องกล่าวว่า การมองเห็นชาวเป็นด้า เห็นทางเป็นหัว คือภาวะความคิดของคนในประเทศด้อยพัฒนา และยังผ่านการศึกษาในระบบที่เป็นทางการมาในสาขาทำงาน หากมีอำนาจ จะยังใช้อำนาจทำลายสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งประชาชนได้พัฒนากันขึ้นมาเองอย่างปราศจากการรู้เท่าถึงการนี้

การศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา ไม่ว่าในด้านการเกษตรหรืออาชีพอื่นใด สิ่งที่ได้รับพัฒนานับวันมาเองโดยกลุ่มบุคคลที่ย้อนกลับรูปแบบการศึกษาที่เป็นทางการ พอขึ้นมาได้ระดับหนึ่ง ทำให้มองเห็นผลประโยชน์ตอบสนองได้เด่นชัด ก็จะถูกสนับสนุนด้วยวิธีการ

ทำลายของกลุ่มบุคคลผู้เรียกตนเองว่า ได้รับการศึกษา ที่ยึดติดอยู่ด้วยรูปแบบของความเป็น
ทางการ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ก็ตกอยู่ในภาวะยึดติดรูปแบบเทคโนโลยี จนทำให้มองไม่เห็น
ถึงความสำคัญในระดับพื้นฐาน คือชีวิตและความเป็นมนุษย์ของคน

อนึ่ง ใครจะบอกกล่าวไว้ในช่วงสุดท้ายนี้ว่า การเขียนเรื่องนี้ ไม่มีเจตนาที่จะมุ่ง
วิจารณ์หรือตำหนิตัวบุคคล หรือกลุ่มบุคคลใดผู้ผ่านกระบวนการศึกษาวิชาการเกษตรมาอย่าง
เป็นทางการ เพราะทราบดีว่าตัวบุคคลนั้นเป็นเพียงชีวิตที่ผ่านระบบและกระบวนการที่ควร
ได้รับการแก้ไขปรับปรุง

แต่มีเจตนารมณ์ที่จะพิสูจน์ปัญหาด้วยการวิเคราะห์โดยมุ่งสู่หลักการและเหตุผลบนพื้น
ฐานของสิ่งที่แท้จริง เพื่อหวังว่า จะได้มีการนำไปพิจารณาปรับเปลี่ยนแนวคิดพื้นฐานและ
นำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงระบบ เพราะในอดีตที่ผ่านมา ด้วยปัญหาพื้นฐานดังกล่าว
ได้ทำให้สังคมไทยพบกับภาวะการสูญเสียไป เป็นอันมากด้วยคุณภาพทางภูมิปัญญาของคน
ภายในกระบวนการลงทุนเพื่อการพัฒนาวิชาการ

แต่การที่ต้องนำมาชี้แจงไว้ในช่วงท้ายด้วยเชิงของการออกตัว ก็เนื่องจากทราบว่า
ภาวะการยึดติดอยู่ด้วยรูปแบบของสิ่งที่อยู่ภายนอกบุคคลนั้น มีผลทำให้ไม่อาจแยกหลักการ
และเหตุผลจากการผูกพันไว้กับตัวบุคคลได้ง่ายนัก

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ผ่านระบบและกระบวนการจากอดีตมาแล้ว หากอยู่ใน
ระดับที่พอทราบได้ถึงผลกระทบที่นำไปสู่แนวทางของความเสียหาย ก็จะได้มีการระมัดระวัง
มิให้ตกเป็นเหยื่อของอิทธิพลของระบบที่ควรมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง

ยิ่งหากเป็นผู้รู้ได้เด่นชัด เพราะรอดพ้นจากอิทธิพลของระบบมาได้ ก็น่าจะเป็น
กลุ่มที่น่าจะเป็นความหวังของการเริ่มต้นการแก้ไขเปลี่ยนแปลง.

มาปลูก...โล่ตั้น หรือหางไหลแดง ไว้มาแมลงกันดีไหม ?

เฉลิม เนตรศิริ

สืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลได้ปล่อยปละละเลยให้เกษตรกรที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ทาง วิทยาศาสตร์การเกษตรเป็นผู้ใช้สารพิษ ซึ่งเป็นสารเคมีหรือยาพิษ สำหรับป้องกันและกำจัด แมลง ศัตรูพืช วัชพืช และโรคพืช กันอย่างอิสระเสรีโดยปราศจากการควบคุมดูแลอย่าง ใกล้ชิดจากหน่วยงานของรัฐมาเป็นเวลานาน ประมาณ ๔๐ ปีแล้ว นับตั้งแต่หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา และใช้กันเป็นว่าเล่น อย่างกับว่าสารพิษเป็นผงซักฟอกหรือสบู่ยั้งนี้แหละ ใช้กันจนเห็นเป็นของธรรมดา ก็เลยไม่มีใครคิดที่จะชวนชาวบ้านหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สารพิษให้ถูกวิธี ปลอดภัยแก่ชีวิตของตนเอง และผู้บริโภค ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่ หน่วยงาน ของรัฐ หรือ บริษัทที่จำหน่ายสารพิษจะพยายามแนะนำการใช้สารพิษอย่างถูกวิธี และปลอดภัย ให้แก่เกษตรกร แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่มีใครสนใจที่จะปฏิบัติตาม เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องยุ่งยากเสียเวลาอยู่แล้ว ใช้กันอย่างสะเพร่าและไม่ระมัดระวังเหมือนเดิม ซึ่งเรื่องนี้จะปล่อยปละละเลยอย่างที่แล้ว มาอีกไม่ได้แล้ว เพราะลำพังแต่เพียงให้คำแนะนำแก่เกษตรกรอย่างเดียวมันจะได้ผลไม่มากนัก เพราะเกษตรกรบ้านเราส่วนมากมักจะไม่ค่อยสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สนใจอยู่อย่างเดียวคือ ชอบทดลองใช้สารพิษฆ่าแมลงใหม่ ๆ ที่ออกมาวางตลาด โดยไม่คำนึงถึงพิษอันร้ายแรง ที่จะติดตามมาในภายหลัง

ทั้งนี้เพราะว่าเกษตรกรไม่มีพื้นฐานความรู้ทาง วิทยาศาสตร์การเกษตร แต่กลับต้องมา ใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับวัตถุพิษซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ ที่สังเคราะห์ ขึ้นมา ตามหลักวิชา วิทยาศาสตร์

ฉะนั้นปัญหาที่รัฐจะต้องรับแก้ไขอย่างเร่งด่วน ก็คือระดับความรุนแรงพื้นฐานทางการเกษตรของลูกหลานเกษตรกรให้สูงขึ้นจะได้พูดกันรู้เรื่อง และเข้าใจอะไร ๆ ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะเกษตรกรที่อยู่ในสวนในไร่นานี้ มีความสำคัญกว่ากรรมกรที่อยู่ในโรงงานมากมายหลายเท่าตัว เพราะว่าเกษตรกรเป็นผู้ผลิตพืชผลเกษตรไปเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงชีวิตของคนในชาติ ถ้าผลผลิตของเกษตรกรมีแต่ สารพิษ ตกค้าง ปะปน ผสม อยู่ในพืช เกือบทุก ชนิด อย่างเช่นในปัจจุบันนี้ ชีวิตของคนไทย ๖๐ ล้านคน ก็คงจะหนีความตายผ่องส่งไม่พ้นเป็นแน่แท้ โอกาสที่จะอยู่รอดไปจนแก่เฒ่าเหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่คงจะไม่มีอีกแล้ว และก่อนจะตายร่างกายจะอ่อนแอลงไปทุกวัน ๆ จนประกอบอาชีพการงานได้ไม่เต็มที่ ฉะนั้นเกษตรกรจึงมีความสำคัญกว่ากรรมกรที่ตรงจุดนี้แหละ คือถ้าเป็นกรรมกรในโรงงานถึงจะต้อรณไม่ยอมปฏิบัติตามคำแนะนำของวิศวกรหรือผู้จัดการฝ่ายโรงงาน ผลที่ได้รับเป็นเพียงเรื่องเฉพาะตัวของกรรมกรเท่านั้นเช่น ข้อมือขาด นิ้วขาด แขนขาด ไม่ได้มีผลกระทบกระเทือนต่อชีวิตของคนในชาติเหมือนเกษตรกร จึงถึงเวลาแล้วที่รัฐจะต้องใช้มาตรการควบคุมการสั่งสารพิษจากต่างประเทศ ควบคุมการผลิตสารพิษภายในประเทศ ควบคุมร้านค้าย่อยจำหน่ายสารพิษที่มีอยู่ทั่วประเทศ ตลอดจนควบคุมการใช้สารพิษของเกษตรกรอย่างเข้มงวดกวดขัน เพื่อปกป้องชีวิตที่มีค่าของคนในชาติไม่ต้องตายผ่องส่งกันทั้งประเทศ ก่อนที่จะสายเกินกาลนานเกินแก้ แยกแล้วจะแก้ไม่ทัน

สำหรับปัญหาสำคัญที่ติดตามมาหลังจากการใช้ สารพิษมาเป็นเวลานานปีแล้วนั้น มีผลให้แมลงศัตรูของมนุษย์และสัตว์ ๑๒๗ ชนิด สามารถสร้างความต้านทานต่อสารพิษได้นอกจากนั้นแล้วพืช เชื้อโรคพืช และศัตรูอื่น ๆ อีกหลายชนิดก็สามารถสร้างความต้านทานต่อวัฏธมีพืชได้เช่นกัน และจำนวนศัตรูของมนุษย์สัตว์และพืช ที่สามารถสร้างความต้านทานต่อวัฏธมีพืช หรือพูดง่าย ๆ ว่ามันคือยานนไถหัวจำนวนนับร้อย ๆ ซึ่งผลให้วัฏธมีพืชไม่สามารถป้องกันกำจัดโรคและแมลงได้ เกษตรกรก็จำเป็นต้องเพิ่มปริมาณของสารพิษให้เข้มข้นขึ้น หรือไม่ก็ใช้สารพิษตัวใหม่ที่มีพิษรุนแรงกว่าตัวเก่ามาใช้ และที่นิยม

กันมากในปัจจุบันก็คือ การเอาสารพิษมาผสมกันตามคำแนะนำที่บอกต่อ ๆ กันมาหรือคิดผสม
 ขนเองถ้าบังเอิญจับพลัดจับผลูได้ผลก็ภูมิใจว่าตนเองได้ค้นพบสูตรใหม่ และพยายามปกปิด
 สูตรใหม่ไว้เป็นความลับอย่างนักมี และที่ทำไมมันทำไปโดยไม่มีพื้นฐานของความรู้ทาง
 เคมีเลย แต่อุปโลกน์ตัวเอง เป็นนักเกษตรเคมีไปเมื่อไรไม่มีใครรู้ เมื่อเกษตรกรใช้สารพิษ
 กันอย่างไม่ระมัดระวังและขาดความรู้ความเข้าใจ ผลที่ติดตามมาคือ พิษภัยจากสารพิษได้
 เข้ามามีบทบาทคุกคามคร่าชีวิตของเกษตรกรผู้ใช้สารพิษตามที่ **ดร. ยุติ สาริกะภูติ** อธิบดี
 กรมวิชาการเกษตรได้เปิดเผย รายงานของ **นายอำนาจ ทองดี** ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพืชไร้
 ตาคี กรมวิชาการเกษตร พบว่าเกษตรกรที่ปลูกผัสดำ ถั่ว ต่าง ๆ ในเขตอำเภอตากฟ้า จังหวัด
 นครสวรรค์และอำเภอใกล้เคียงได้มีการใช้สารพิษในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ
 เกษตรกรที่ไม่มีความรู้ ความเข้าใจใน การใช้ สารพิษ และไม่ ปฏิบัติตาม คำแนะนำมีอันเป็น
 ต้องเข้าโรงพยาบาล อำเภอตากฟ้า กันทุกวัน บางวันถึง ๖-๗ ราย เห็นหรือยังว่าเกษตรกร
 ที่ ไม่มีพื้นฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์การเกษตรเลยแต่มีความเคยชิน กับการใช้สารพิษ
 ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ - รุ่นแม่ จนถึงรุ่นลูกจะไม่ยอมรับรู้หรือเข้าใจอะไรง่าย ๆ ถึงจะ
 เพียรพยายามแนะนำวิธีใช้สารพิษที่ถูกต้องและปลอดภัยต่อชีวิต และสุขภาพของเขายังไร
 เขาก็เพียงแต่รับรู้รับฟังเขาหุ้ยหะลูลุหว่า ด้วยความสงบเสียงยมเจียมตัวเท่านั้น น้อยคนนัก
 ที่จะนำไปปฏิบัติตามคำแนะนำที่ได้รับหรืออบรมจากเจ้าหน้าที่ ฉะนั้น ผลจากการสำรวจ
 การใช้สารพิษของเกษตรกรในท้องที่อำเภอดำเนินสะดวก อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
 ของกองวิจัยวัตถุมีพิษ กรมวิชาการเกษตร จึงพบว่า เกษตรกรเพียง ๕๐ % เท่านั้นที่ใช้ผ้า
 ปิดจมูก แ่แค่ผ้าเล็ก ๆ ผืนเดียว จะป้องกันอะไรได้ แต่ก็ยังดีกว่าไม่ใช้เสียเลย เพราะการ
 ใช้ผ้าปิดปากก็ไม่ต่างอะไรกับเวลาฝนตกจก ๆ แล้วเอาถุงกระดาษใบเล็ก ๆ ปิดหัวไว้ มันจะ
 ป้องกันไม่ให้ตัวเปียกได้อย่างไร แต่การเปียกฝนอย่างมากที่สุดก็เป็นไข้หวัดเท่านั้น แต่ถ้า
 ตัวเปียกสารพิษนั้นสิ ได้คร่าชีวิตของเกษตรกรมานานักก่อนัก เพราะละอองของสารพิษ
 ที่ปนผอยละเอียดยสามารถที่จะเข้าสู่ร่างกายทางลมหายใจ และผิวหนังได้อย่างง่ายดาย

บรรดาพี่น้องเกษตรกรในท้องที่ ๆ เป็นแหล่งใหญ่ในการเกษตร จึงเจ็บป่วยล้มตาย
 เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะไม่มีใครสวมใส่ชุดฉีดพ่นสารพิษที่สามารถป้องกันสารพิษได้อย่างเต็ม
 ที่ นอกจากตัวเกษตรกรจะได้รับสารพิษจนถึงแก่ชีวิตแล้วผลร้ายจากการที่ไม่รู้ไม่เข้าใจหรือ
 ไม่ยอมรับรู้ไม่ยอมเข้าใจ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองในการประกอบ
 อาชีพการเกษตร เพื่อความเจริญก้าวหน้าอันจะมีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน คนใน
 ชาติที่บริโภคพืชผักและผลิตภัณฑ์ที่มีสารพิษตกค้างของเกษตรกรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะ
 ผลการวิเคราะห์ของกองวิจัยวัตถุมีพิษ กรมวิชาการเกษตร พบว่า

- พืชผักต่าง ๆ ๑,๑๑๑ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๗๑๖ ตัวอย่าง
- ผลไม้ ๑๓๐ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๖๐ ตัวอย่าง
- ปลาสด ปลาเค็ม ๑๗๗ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๕๘ ตัวอย่าง
- ไข่ ๕๑ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๕๐ ตัวอย่าง
- นมวัว (๑๔ ยี่ห้อ) ๘๔ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๘๔ ตัวอย่าง
- นมวัวหมู ๒๖ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๒๖ ตัวอย่าง
- นมสด ๘ ตัวอย่าง มีสารพิษตกค้าง ๘ ตัวอย่าง

นอกจากนั้นแล้วสารพิษตกค้างยังกลืนเข้าไปทำลายสภาพแวดล้อมของคนและสัตว์
 จนเกิดอันตราย แก่ปลา ที่จังหวัดประจวบฯ ชาวบ้านอาบน้ำ แล้วเกิดคันคันทั้งหมู่บ้าน
 พบว่าในน้ำมีสารพิษปราบวัชพืชเจอปน ฉะนั้นพืชผักทุกชนิดที่วางขายอยู่ตามตลาดต่าง ๆ
 ทั่วประเทศนั้น จึงล้วนแล้วแต่เป็นผักที่อาบยาพิษ หรือมีสารพิษตกค้างที่อันตรายแอบแฝงอยู่
 เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าคนหรือสัตว์กินเข้าไปแล้วก็ต้องตายแต่จะตายเร็วตายช้า ตายเงินสด
 ตายเงินผ่อนก็ขึ้นอยู่กับความต้านทานของร่างกาย ถ้าร่างกายต้านทานไม่ตักก็ตายเงินสด
 ถ้าร่างกายมีความต้านทานตักก็ตายเงินผ่อนหรือตายผ่อนส่ง ก็แต่ข้างที่คนไทยเชื่อบุชาเขมร
 จากจังหวัดสุรินทร์ที่เขาพาмаเดินตระเวนไปตามท้องถนนในกรุงเทพฯ เมื่อไม่นานมานี้
 พอไปถึงบริเวณที่มีผู้คนหนาแน่นก็หยุดข้างเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้คนเดินลอดใต้ท้อง
 ข้าง เพื่อความสวัสดิามขัย แต่เขาไม่ได้ให้เดินลอดฟรี ๆ หรอกนะ เขาเก็บค่าลอดใต้ท้อง

ข้างคนละเท่าไรก็จำไม่ได้เสียแล้ว พวกเด็กเล็ก เด็กน้อยใน กทม. เคยดูแต่ข้างเพื่อนแก้ว
 ในหนัง พอเห็นข้างตัวจริง ก็ตื่นเต้นเข้าไปลอดใต้ท้องข้างเพื่อความสวัสดีขยเป็นทสนก
 สนาน ความขำก็เลยได้เงินไปซื้อหญ้าให้ข้างกิน วัน ๆ ก็หลายอัฐ แล้วอยู่มาวันหนึ่ง
 ความขำก็พาข้างไปให้คนเขาลอดใต้ท้องข้างอยู่ที่ตลาดสดแห่งหนึ่ง แม่ค้าผักที่ตลาด
 แกกัใจหายอดสำหรับขยขึ้นแดงกว่าให้ข้างกินด้วยความเมตตา แต่แกหารไม่ว่าแกศศีลห้า
 มาสัตว์ตชั่วชีวิตข้างเชือกนั้นโดยไม่รู้ตัว เพราะแดงกว่าที่แกให้ข้างกินนั้นมันไม่ใช่แดงกว่า
 ธรรมดา แต่เป็นแดงกว่าผสมยาพิษ เพราะวันรุ่งขึ้นข้างเชือกนั้นกินจนเป็นตอกล้ม (ตาย)
 ไปเสียก่อนที่จะถึงวัยอันควร การที่ข้างต้องล้มตายภายในเวลาอันรวดเร็วก็เพราะว่าร่างกาย
 ของข้าง ไม่มีความต้านทานต่อสารพิษ สักคนไม่ได้นั่นเอง ถ้าคนกินพืชผักอาบยาพิษ แล้ว
 เกิดพิษขึ้นข้างอกนั้นเป็นแฉะ ๆ ละก็ปัญหาเรื่องสารพิษตกค้างในพืชผักคงจะไม่เกิดขึ้นจนเป็น
 ปัญหาใหญ่อย่างเช่นในปัจจุบันหรอก เพราะใคร ๆ ก็กลัวตายกันทั้งนั้น แต่ที่เกษตรกร
 ยังคงปลูกผักผสมยาพิษไปขายให้คนกินกันก็เพราะว่ากินแล้วมันไม่ตายทันที และยาพิษที่อยู่
 ในผักก็ไม่ได้มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตนให้มองเห็นได้ด้วยตา แต่ถ้าเอายาพิษหรือทุตมรณะตรา
 หักระโหลกกระดูกไขว้ ที่บรรจุอยู่ในขวดเอาไปให้ใครต่อใครลองกินดูรับรองว่าจะไม่มี
 ใครกล้ากินกันเลยแม้แต่คนเดียว สำหรับคนที่กล้ากินยาพิษส่วนมาก มักจะเป็นคนที่มปัญหา
 หงสนแต่คนที่กินยาพิษมาตัวตายแต่ละปีมันนับตัวได้ ไม่เหมือนกับผักผสมยาพิษที่ค่อย ๆ ปลิด
 ชีวิตของคนในชาติให้ตายไปทีละน้อย ๆ โดยไม่รู้ตัวนั้นคนในชาติมันล้าน ๆ คน กลับนิยม
 กินกันอย่างหน้าตาเฉย ๆ ที่ยาพิษบรรจุอยู่ในพืชผักนั้นมันภัยหวักระโหลกกระดูกไขว้
 อย่างเดียวเท่านั้นแหละ แต่มันได้ซ่อนเร้นแอบแฝงแปลงกายมาในรูปของผักสดรสดี สีเขียว
 น่ากิน มีวิตามินและแร่ธาตุ คนที่กินผักสดก็เลยมองไม่เห็นทุตมรณะได้อย่างถนัดชัดแจ้ง
 เหมือนกับที่บรรจุอยู่ในขวด แต่ในเมื่อเกษตรกรมีความจำเป็นต้องใช้วัตถุมพิษในการป้องกัน
 และกำจัดศัตรูพืชอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนั้น เกษตรกรก็ควรพยายามศึกษาวิธีการใช้สาร
 พืชที่ถูกวิธีและปลอดภัยต่อชีวิตของตนเอง พร้อมกับปฏิบัติตามคำแนะนำของกรมวิชาการ
 เกษตรและเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร เช่นเกษตรกรตำบล เกษตรอำเภอ หน่วยปราบ
 ศัตรูพืช อย่างเคร่งครัด และระมัดระวังอันตรายจากการใช้สารพืชก็ย่อมจะลดลงอย่างแน่นอน
 เกษตรกรซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศก็จะมีชีวิตอยู่คู่โลกได้อีกนาน

อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายที่ศัตรูพืชจะสะสมอยู่ได้

๑. ใบมัน
๒. ข่ายประสาท
๓. ม้าม
๔. ปอด
๕. สมอง
๖. ท่อเลือดแดงในหัวใจ
๗. ตับ
๘. ตับอ่อน
๙. ไตข้างขวา
๑๐. ท่อเลือดแดง
๑๑. ท่อเลือดดำ

สารพิษตกค้างในอาหาร ปี ๒๕๒๒

ตัวอย่าง	จำนวนตัวอย่างทั้งหมด	จำนวนตัวอย่างที่ตรวจพบ	ปริมาณความเข้มข้นที่พบ (PPM)	ตัวอย่างที่พบเกินค่าปลอดภัย
นมสด	๘	๘	๐.๐๑๕ - ๐.๓๐๘	
ไข่	๕๑	๕๐	๐.๐๐๒ - ๐.๕๔๒	
มันฝรั่ง (๑๔ ยี่ห้อ)	๘๔	๘๔	๐.๐๐๑ - ๑๑.๖๑	๑๐ (๑๑.๕ %)
น้ำมันหมู	๒๖	๒๖	๐.๐๐๑ - ๓.๓๑๕	๒ (๗.๗ %)

สารพิษ ตกค้างในน้ำมันพืชและถั่วเขียว ปี ๒๕๒๒

ตัวอย่าง	จำนวนตัวอย่างทั้งหมด	จำนวนตัวอย่างที่ตรวจพบ	ปริมาณที่ตรวจพบ	ตัวอย่างที่พบเกินค่าปลอดภัย
ถั่วเหลือง	๑๕	๑๕	๐.๐๐๑ - ๒.๘๖๕	๕ (๖๐.๐ %)
ถั่วลิสง	๒๔	๒๔	๐.๐๐๑ - ๑.๓๕๕	๕ (๒๕.๐ %)
งาดำ	๑๖	๑๖	๐.๐๐๑ - ๑.๗๖๖	๔ (๒๕.๐ %)
งาขาว	๒๐	๒๐	๐.๐๐๑ - ๐.๕๑๓	๕ (๒๕.๐ %)
ถั่วเขียว	๗๕	๗๕	๐.๐๐๑ - ๑.๕๘๔	๖๑ (๘๑.๓ %)

หมายเหตุ ตรวจเฉพาะเอนดริน (ENDRIN)

สารพิษตกค้างของ ดีดีที ในนมมารดาจำนวน ๒๐๘ ราย ปี ๒๕๒๓

อาชีพ	ตัวอย่างทั้งหมด	ตัวอย่างที่ตรวจพบ	ปริมาณที่พบ	ปริมาณเฉลี่ย (ส่วนในล้านส่วน)
แม่บ้าน	๑๒๑	๑๒๑	๐.๐๗๘ - ๒๐.๕๗๖	๒.๘๐๔
ลูกจ้าง	๔๔	๔๔	๐.๐๓๖ - ๒๕.๖๓๒	๔.๑๑๗
กรรมกร	๒๑	๒๑	๐.๑๘๗ - ๒๘.๓๕๕	๔.๑๕๓
เกษตรกร	๑๓	๑๓	๐.๔๕๕ - ๔.๖๓๓	๑.๕๘๘
ค้าขาย	๕	๕	๐.๐๕๕ - ๔.๘๕๗	๑.๗๕๒
รวม	๒๐๘	๒๐๘	๐.๐๓๖ - ๒๕.๖๓๒	๓.๑๒

หมายเหตุ ค่าปลอดภัยของ D.D.T. ในนมที่ต่างประเทศกำหนดไว้ = ๑.๒๕ ส่วนในล้านส่วน

เพื่อจะได้ลดอันตรายจากสารพิษตกค้างและลดต้นทุนการซื้อสารพิษให้น้อยลงเพราะ
ราคาของสารพิษในปัจจุบันมีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนอย่างมากมาย จึงควรที่จะหันกลับไป
ศึกษาพืชที่มีสารพิษในบ้านเราให้มากขึ้น เพื่อนำไปใช้ทดแทนวัตถุที่มีพิษที่ใช้มาแมลงที่
ต้องสั่งซื้อมาจากต่างประเทศซึ่งหลายสิบล้านบาท เพราะสารพิษจากพืชที่ได้จากธรรมชาติ
นั้นสลายตัวได้เร็วและไม่มีพิษตกค้างจนก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้ และผู้บริโภคอีกด้วย
ขณะนั้นทางศูนย์วิจัยวัตถุพิษเขต ๒ อำเภอฉะเชิงเทรา จ. อุดรดิตถ์ กำลังศึกษารวบรวมพันธุ์
ศึกษาพันธุ์และขยายพันธุ์พืชที่มีสารพิษอยู่ ๓-๔ ชนิดคือ

หนอนตายอยาก ลักษณะคล้ายหัวกระชาย ชาวสวนพริกไทย จันทบุรี ใช้หัวทุบ
ให้แตกแช่น้ำ น้ำที่ได้ไปฉีดพ่นพริกไทย ป้องกันและกำจัดเพลี้ยต่างๆ
ต้นสะเดา

ภาคใต้ กาเดา

ภาคเหนือ สะเลียม

ภาคอีสาน กระเดา

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Azadirachta indica* A. Juss Var *Siamensis* Valetton เป็นไม้พุ่มยืน
ต้นขนาดกลาง อยู่ในวงศ์ MELIACEAE วงศ์เดียวกับเลี่ยน ใช้ใบที่ตำแล้วแช่น้ำ เอา
น้ำที่ได้ไปฉีดพ่นต้นพืชป้องกันไม่ให้ตกแต่น้ำทำลาย
เลี่ยน

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Melia azedarach* Linn

เป็นไม้พุ่มยืนต้นขนาดกลางอยู่ในวงศ์ MELIACEAE วงศ์เดียวกับสะเดา
โกลدن ลำเนียงจีนแต้จิ๋ว “โกลดง”

ภาคเหนือ - หางไหลแดง, เครือไหลน้ำ ไหล่น้ำ

ภาคใต้ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี)

- ย่านอวด หรืออวดน้ำ

ช่อกาษาอังกฤษ : เดอริส (Derris)

ช่อวิทยาศาสตร์ : เดอริส เอลลิปติก้า

(รอกซ์) เบนซ์ *Cerris elliptica* (Roxb) Benth

เป็นไมเลื้อยประเภทเครือเถาในวงศ์ ถั่วลันเตาในช่อ LEGUMINOSAE ใช้ รากที่บดแล้วแช่น้ำ เอาน้ำที่ได้ ไปฉีดพ่นต้นพืชป้องกันกำจัดหนอน เพลี้ย

พืชที่มีสารพิษฆ่าแมลงทั้งงานเกษตรหลวงคอดยคำ กำลังศึกษาอยู่ ๕ ชนิด คือ

๑. เสดดทั้งพอน ช่อวิทยาศาสตร์ *Barleria Lupulina* Lindl อยู่ในวงศ์ ACANTHACEAE ลำต้น ใบ ราก และยอดมีประโยชน์ในการกำจัดเพลี้ยอ่อน

๒. ร้าเพย กรุงเทพ ฯ - กระทอก กระบอ

เหนือ - แะะศาลา

เชียงใหม่ - ดอกสะลาแะะ น้าว่า

ช่อวิทยาศาสตร์ : *Thevetia nerifolia*, Juss อยู่ในวงศ์ APOCYNACEAE

เป็นไมพุ่มขนาดกลาง ถิ่นอเมริกาแถบร้อน สารพิษที่สกัดจากร้าเพยสามารถกำจัด เพลี้ยอ่อนชนิดต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

๓. ทับทิม อีสาน - พิล่า

เหนือ - มะก้อ

ใต้ - ถับถิม

ช่อวิทยาศาสตร์ : *Punica granatum* Linn อยู่ในวงศ์ PUNICACEAE

เป็นไมพุ่มต่างประเทศ ถิ่น อาฟริกาเหนือและทะเลเมดิเตอร์เรเนียน สารที่สกัดจาก ลำต้น เปลือกและราก ใช้กำจัดแมลง ศัตรู เช่น เพลี้ยไฟ เพลี้ยอ่อน หนอนกระทู้ผัก

๔. หางนกยูงไทย โคราช - ขวางยอย เหนือ - ส้มฝ่อ, ชมพอ ชมพอเหลือง

ช่อวิทยาศาสตร์ : *Sarcostemma acidum* Voight syn. *S. brevistima* Wight & Arn. อยู่ในวงศ์ ASCLEPIADACEAE สารที่สกัดจากดอกหางนกยูงไทย ในอัตราความเข้มข้น เพียง ๑๐% สามารถฆ่าตัวงวงข้าวได้ ๑๐๐% ภายในเวลาเพียง ๔๖ ชั่วโมง

๕. พญาไร้ใบ พญาไร้ใบเป็นพืชที่มีสารพิษอยู่ในยางสีขาว เมื่อนำยางที่สกัดออกมาไปละลายในอะซีโตน (ACETONE) ซึ่งเป็นตัวทำละลายสารพิษที่ได้สามารถกำจัดแมลงศัตรูพืชได้หลายชนิด แต่ไม่ทราบว่าพญาไร้ใบ ที่งานเกษตรหลวงดอยคำ กำลังศึกษาอยู่นั้นเป็นพญาไร้ใบ ชนิดไหน ?

พืชที่มีสารพิษฆ่าแมลงที่นำมาวิเคราะห์นั้น จะต้องตากให้แห้งจนโตที่แล้ว จึงนำไปปั่นให้ละเอียด แล้วจึงนำเข้าเครื่องสกัด (EXTRACTION) โดยใช้ตัวทำละลายหลายชนิด เช่น

๑. ปีโตรเลียม (PETROLEUM)
๒. อีเธอร์ (ETHER)
๓. เฮกเซน (HEXANE)
๔. คาร์บอนเตตระคลอไรด์ (CARBON TETRACHLORIDE)
๕. อะซีโตน (ACETONE)

สำหรับพืชที่มีสารพิษฆ่าแมลงที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในเมืองไทยสมัยเมื่อ ๖๐-๗๐ ปีก่อนนั้นคือ โล้วตึง (โลตัส) เพราะในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น อันตรายจากการใช้วัตถุมีพิษในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชยังไม่เป็นปัญหาสำคัญ เพราะสารพิษส่วนมากนอกจากจะสลายตัวได้เร็วแล้ว มักจะเกาะอยู่กับดิน (อนุของดิน) สารพิษที่ใช้กันในสมัยนั้น ได้แก่

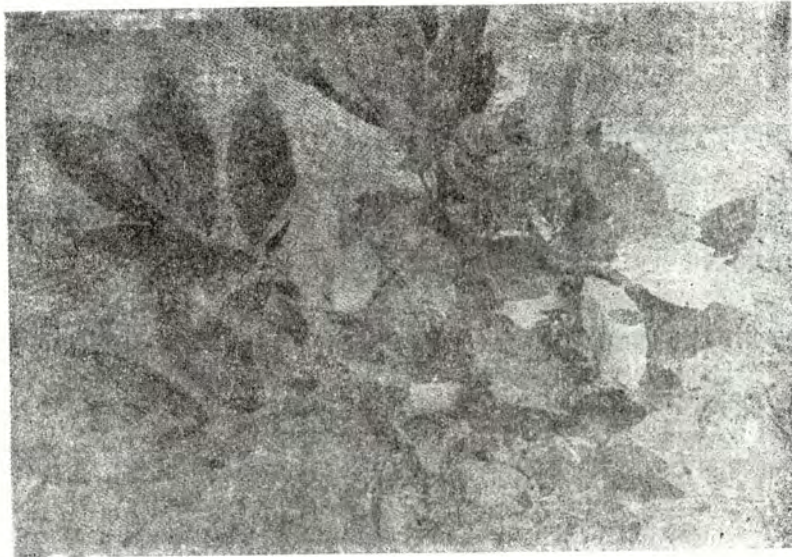
๑. ตะกั่วอาเซนเนท หรือ สารหนูตะกั่ว (Lead arsenate)
๒. สารหนูเขียว หรือ ปารีสกรีน (Paris green) ปัจจุบันยังใช้กำจัดปลวก
๓. หัวตะเพียน
๔. โลตัส (Derris)
๕. นิกอตินซัลเฟต หรือ นิโคตินซัลเฟต (Nicotine Sulphate)
๖. ก้านยาสูบ, ใบยาสูบ
๗. ดอกเบญจมาศ หรือไพเรTHRUM (Pyrethrum) ใช้ผสมทำยากันยุง

แต่คนจีนสวนผัก นิยมใช้โล่ดินกันมากที่สุดเพราะใช้ง่าย สะดวกรวดเร็ว เพียงแต่เอาค้อน หรือขวาน หรือท่อนไม้ทุบรากให้แตก แล้วเอาไปแช่ในน้ำ แป๊ปเดียว น้ำจะสีขาวขุ่นยังกับนมสดหนองโพ นมโคแท้ ๆ ที่เคียว แต่มันต่างกับนมสดที่คอกินเข้าไปแล้วถ้าล้างท้องไม่ทันก็ตาย แต่คนจีนเขามัววิแคคือ เอาบัสสาวะหรือน้ำนมหมูกรอกปากให้เอาเจียนออกมา แต่ควรจะเลือกใช้บัสสาวะของเด็กจะของเด็กหญิงก็ได้เด็กผู้ชายก็ได้ เพราะแพทย์แผนโบราณท่านก็ใช้ในการรักษาโรคบางอย่าง และท่านมักจะเลือกบัสสาวะของเด็กเสียด้วย แต่ถ้าเด็กเกิดฉี่ไม่ออกในช่วงเวลาฉุกเฉินอย่างนั้น จะใช้ของสุญใหญ่ก็ได้ แต่ต้องรับรองว่าไม่มีชุปเปอร์โกโนเรีย แอบแฝงอยู่ด้วย เดี่ยวจะยุ่งกันใหญ่ ในสมัยก่อนนั้นแพ้นกินโล่ดินลาโลกเพื่อประทศชีวิตรักที่เบ็นพิษ เพราะเริ่มต้นมาจากหมวยสาววัยแรกรักลูกสาวเจ้าแก้วสวนผักที่ถูกตัดจากด้วยอารมณ์ของเด็กแรกสาวเลยคว่ำโล่ดินที่คุนเคี้ย ผสมไว้รดผัก มาที่มรดเคี้ยวคุนเคี้ยหาน้ำมารอกปากให้ไม่ทันก็เลยได้ตายสมใจหมวย หลังจากนั้นบรรดาคุนหมวยทั้งหลายที่ถูกรักเบ็นพิษ ก็หันมาใช้โล่ดินตัดข่องน้อยแต่พอตัวจนเบ็นแพ้นเพราะสมันนรากล่อดินหาได้ไม่ยาก มีขายทั่วไปตามร้านขายเครื่องขายยาจีน และสนนราคาไม่แพงนัก แต่พอ ต.ค.พ.อ ๖๐๕ ตราหวักระโหลกไขว้ เข้ามาเมืองไทยคุนหมวยสาว ๆ ที่ถูกรักลวงก็เลิกใช้โล่ดิน เพราะ ต.ค.พ. ตักว่าเบ็นโหน ๆ การใช้โล่ดินกินแล้วตายก็เพราะว่าในรากล่อดินมีโรตโนน (Rotenone) ซึ่งเป็นสารพิษที่ฆ่าแมลงให้ตายได้ (Insecticide)

ในสมัยก่อนคนจีนปลูกผักนิยมใช้โล่ดินฆ่าแมลงกันมาก เพราะโล่ดินมีหลายอย่าง คือ

- ไม่มีสารพิษ โรตโนน (Rotenone) ตกค้างในผัก เพราะสารพิษที่ได้จากพืชธรรมชาติจะสลายตัวได้เร็วทำให้คนกินผักปลอดภัย
- ไม่เกิดอันตรายกับผู้ใช้ รากล่อดินหาง่าย ราคาถูกมีขายอยู่ทั่วไป
- ใช้ง่ายเพียงแต่เอารากสด หรือรากแห้งมาทุบ ๆ ให้แตกแล้วแช่ในอ่างดินโองเคลือบ ก็นำโล่ดินไปใช้ได้แล้ว แต่ข้อควรระวังก็คือ อย่าผสมน้ำโล่ดินในกระป๋องหรือถังที่เบ็นสังกะสี หรือโลหะน้ำโล่ดินจะทำปฏิกิริยากับโลหะ จนน้ำโล่ดินเปลี่ยนจากสีขาวเบ็นสีดำ

- โลตัสปลูกง่ายปักชำไว้ไม่กวนกัน
- ชาวจีนสวนผัก มีความเชื่อว่าโลตัสนอกจากจะป้องกันและทำลายแมลงได้แล้ว
ยังเป็นปุ๋ยที่ช่วยให้ผักงามอีกด้วย เรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าโลตัสให้ธาตุ
อาหารอะไรแก่พืชได้บ้าง

เนื่องจากโลตัส มีชื่อเป็นภาษาจีน คนไทยส่วนมากก็เลยเข้าใจผิดคิดว่า โลตัส
เป็นพันธุ์ไม้เมืองหนาวของเมืองจีนที่นำมาปลูกไว้ในเมืองไทย แต่เมื่อได้ตรวจสอบจาก
ปทานุกรม ของเวปสเตอร์ แล้วจึงทราบว่าโลตัสเป็นพืชที่อยู่ในวงศ์ ถั่ว ลีแกมมีโนเซอ
(LEGUMINOSAE) มีถิ่นอยู่ในอินเดียตะวันออก สารพิษโรตีนที่สกัดจากรากของโลตัส
ใช้ฆ่าแมลงได้ดี

คำว่า โลตัส เป็นภาษาจีน แท้จริง ถ้าจะออกเสียงให้ถูกต้องตามสำเนียงแต่จริงจะ
ต้องออกเสียงว่า โล้วตัง ซึ่งแปลว่าไม้เลื้อยประเภทเถาที่ขึ้นปกคลุมดิน เพราะคำว่า
โล้ว แปลว่า คลุม หรือปกคลุม ตัง แปลว่า เลื้อย แต่ไหน ๆ คนไทยเราก็เคยชินกับคำว่า
โลตัส เสียจนติดปากเสียแล้ว เลยต้องปล่อยเลยตามเลยเรียกว่าโลตัสต่อไปเพราะขึ้นไปออก
เสียงตามสำเนียงจีนว่า โล้วตัง คนที่เคยได้ยินแต่คำว่า โลตัสมานานเสียจนชินหู อาจจะไม

เข้าใจเอาเลยก็ได้ เพราะสำเนียงเสียงพูดสูงต่ำของคำว่า โล้ว กับ โล้น นั้นมันต่างกัน และ ตัน กับ ตัง ยังต่างกันอีก ฉะนั้นพอเราเอาคำว่า โล็ตัน กับ โล้วตัง มาออกเสียงเปรียบเทียบกันแล้ว จะรู้สึกผิดหูชนมาทันที เพราะคนจะสำเนียงกัน

ฝรั่งบอกแล้วว่า โล็ตัน หรือ เดอริส (Derris) นั้นมันกำเนิดในแถบอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมถึง พม่า ไทย มาเลเซีย ลาว ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ทางเหนือและทางใต้ของเรา มีโล็ตันขนอยู่ตามป่าทั่ว ๆ ไป แต่ที่เราไม่รู้ว่าเป็นต้นโล็ตัน เพราะทางเหนือเขาเรียกว่าหางไหลแดง แต่ทางใต้ กลับเรียกว่า ย่านอวด หรือ อวดน้ำ เลยไม่มีใครรู้ว่าบ้านเรามีโล็ตันขนอยู่ในป่ามาหลายร้อยปีแล้ว หลงเข้าใจผิด ๆ อยู่ตลอดเวลาว่า โล็ตันมาจากเมืองจีน เห็นหรือยังว่าชื่อนั้นสำคัญไฉน

การที่คนไทยในสมัยเมื่อ ๖๐-๗๐ ปีก่อนเข้าใจกันว่ารากโล็ตันที่มีจำหน่ายอยู่ตามร้านขายเครื่องยาจีนนั้นมาจากเมืองจีน เพราะว่าชื่อของโล็ตันเป็นภาษาจีน แต่จริง ๆ แล้วเจ้าของร้านของยาจีนมักจะบอกกับลูกค้าว่าโล็ตันมาจากเมืองจีน ซึ่งอาจจะเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ไม่ได้ ที่เป็นไปได้เพราะว่าอาจจะมีคนนำเอาโล็ตันมาจากมาเลเซียหรือสิงคโปร์ ไปปลูกที่เมืองจีนแล้วจึงนำรากโล็ตันมาขายที่เมืองไทย เพราะเมื่อ ๕๐ กว่าปีก่อน ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มาเลเซียซึ่งยังอยู่ในการปกครองของอังกฤษ เขาปลูกโล็ตันเป็นสินค้าออกไปยังประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาก็อย่างนั้นละเป็นสินค้า สถานที่ทดลองกสิกรรมเขตรแดง ที่กัวลาลัมเปอร์ก็ได้ทำการทดลองและค้นคว้าเกี่ยวกับโล็ตันเป็นการใหญ่ และที่สิงคโปร์สมัยนั้นก็มีมีการปลูกโล็ตัน เช่นเดียวกับมาเลเซีย จึงมีทางที่จะเป็นไปได้ว่าสิงคโปร์อาจจะส่งรากโล็ตันแห้งไปจำหน่ายยังประเทศจีน แล้วพ่อค้าจีนในเมืองไทยอาจจะส่งรากโล็ตันเข้ามาพร้อมกับเครื่องยาจีน หรืออาจจะส่งมาโดยตรงจากมาเลเซีย หรือสิงคโปร์ แล้วบอกว่าส่งมาจากเมืองจีน เพราะอะไรที่มาจากเมืองจีนแล้วคนจีนมักจะให้ความเชื่อถือมากกว่าที่อื่น แต่เรื่องนี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้นเอง เวลานี้ยังไม่มีใครรู้ว่าที่เมืองจีนเขาปลูกโล็ตันกันหรือไม่ ?

โลชั่น

ช่อกภาษาจีนแต้จิ๋ว สำเนียงจีนแต้จิ๋วที่ถูกดอง คือ โล้วตง
ช่อกภาษาจีนแต้จิ๋ว เพชรบุรี-กะลาเพาะ เครือไหล่น้ำ ไหล่น้ำ

ภาคเหนือ-ทางไหลแดง

ภาคใต้ (สุราษฎร์ธานี)-ย่านอวด อวดน้ำ

ช่อกภาษาทวาย (Tuba root) เดอริส (Derris)

ช่อกภาษาอังกฤษ เดอริส (Derris)

ช่อกวิทยาศาสตร์ เดอริสอีลลิปติก้า (รอกซ์) เบนส์ (derris elliptica (roxb.) Benth) อยู่ในวงศ์ถั่วลันเตา (Leguminosae) เป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามป่าทั่ว ๆ ไปในภาคเหนือและภาคใต้ เป็นไม้ประเภท เครือ เถา กิ่งต้น กิ่งเลื้อย ปกคลุมดิน มีอายุยืนนานหลายปี ในฤดูแล้งจะทิ้งใบบ้าง ออกดอกในช่วงฤดูแล้งเดือนมีนาคม-เมษายน ก่อนที่จะออกดอกจะสังเกตเห็นใบร่วงก่อน ลักษณะของดอก เป็นพวง เป็นข้อ คล้ายดอกโสนกลีบดอกสีขาวอมชมพู มีกลิ่นหอมอ่อน ดอกจะโรยเร็วแต่ไม่มีเมล็ด ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการปลูกโลชั่นในประเทศไทยนั้นไม่มีใครบันทึกเอาไว้ จึงไม่ทราบว่าปลูกกันมาตั้งแต่เมื่อไหร่ เท่าที่สอบถามจากเกษตรกรอำเภอนันทนิคม จ. ชลบุรี ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากจีนแคะ ที่อพยพย้ายที่มาจากจังหวัดกาญจนบุรี มาอยู่อำเภอนันทนิคม พอจะทราบประวัติได้บ้างว่าการปลูกต้นโลชั่นคงจะเริ่มปลูกที่จังหวัดกาญจนบุรีมาก่อน เพราะเกษตรกรทำไร่ยาสูบที่อำเภอนันทนิคม อำเภอนันทนิคม (เดิมอำเภอนันทนิคม) ส่วนมากจะเป็นจีนแคะ และเข้าใจว่าที่เมืองกาญจนบุรี คงจะปลูกโลชั่นมาเป็นเวลานานแล้ว ถ้าจะคิดจากจำนวนปีที่เกษตรกรชาวจีนแคะได้อพยพครอบครัวโยกย้ายจากเมืองกาญจนบุรีไปทำไร่ยาสูบที่อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี พร้อมกับนำพันธุ์โลชั่นไปปลูกด้วยเป็นเวลากว่า ๕๐ ปีแล้ว ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๕ แต่จะไปปลูกที่ไหนก่อนนั้นไม่มีใครทราบ สันนิษฐานว่าเมื่อนำไปปลูกแล้วคงจะแบ่งปันพันธุ์โลชั่นให้เกษตรกร ที่อยู่ใน ระแวก บ้านใกล้เคียงกันนำเอาไปปลูก เพราะหลังจากนั้นมีการปลูกโลชั่นกันหลายหมู่บ้านหลายตำบล

เมื่อ ๒๐ กว่าปีก่อน (๒๕๐๖) มีปลุกกันมากที่สุด ตำบลหมอนนาง ตำบลนาเร็ก ตำบลท่าบุญมี และตำบลที่อยู่รอบ ๆ อำเภอพนัสนิคมอีกหลายแห่ง แต่ในปัจจุบันยังคงมีปลุกกันอยู่เพียง สองตำบลเท่านั้น คือ ต. เกาะจันทร์ ต. ประกาศ ซึ่งมีเนื้อที่ปลุกรวมกันแล้ว ประมาณ ๑๐๐ ไร่ ตัวเลขไม่ค่อยแน่นอนเท่าใดนัก ที่ตำบลเขาเทรวักย์ยังปลุกกันอยู่อีกหลายสวน และแต่ละสวนยังปลุกประมาณ ๒๐-๓๐ ไร่ ที่ตำบลนาเร็กยังคงปลุกอยู่เพียงสวนเดียวเท่านั้น คือสวนของ

นายก่อ แซ่ตั้ง เลขที่ ๑๑๘ หมู่ ๕ ตำบลนาเร็ก อ. พนัสนิคม ขลบุรี ราชบุรี ปลุกมานานกว่า ๓๐ ปีแล้ว คือ รับช่วงปลุกกันมาตั้งแต่ครั้งพ่อแม่ การปลุกโลดตั้งแต่เดิมมา มักจะปลุกควบคู่กับยาสูบ

การขยายพันธุ์ ใช้วิธี ปักชำเลือกเครือที่มีขนาดประมาณเท่าหัวแม่มือหรือโตกว่าเล็กน้อย และควรเลือกตอนพันธุ์หมักตากแห้งแรงสมบูรณ์ ตัดเครือออกเป็นท่อน ๆ ประมาณ ๑ คืบ มีตรวมกันเป็นกำ ๆ กำละประมาณ ๒๐-๓๐ ท่อน และจะต้องให้ส่วนที่เป็นตาอยู่ข้างบน

นายอำนาจ ประมวงคณ (ซ้าย) นายก่อ แซ่ตั้ง (ขวา) ในโรงเก็บโลดดิน

ไร้นายค้อว แซ่ตั้ง ต. นาเร็ก อ. พนัสนิคม ชลบุรี

แปลงปักชำ ทำแปลงปักชำให้เป็นดินเลนขนาดของแปลงขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ปลูก นำมัตทอนพันธุ์ลงปักชำในดินเลนทั้งหมด ให้จมดินเลน ลงไปประมาณ ๒-๓ นิ้ว แล้วทำร้านบังร่มด้วยทางมะพร้าว ถ้าดินในแปลงปักชำยังเหลวอยู่ไม่ต้องรดน้ำ ถ้าเห็นว่าดินเริ่มจะแห้งก็ให้น้ำ ระวางอย่าปล่อยไว้ให้ดินแห้งแตกกระแหง หลังจากปักชำแล้วประมาณ ๒๐-๒๕ วัน ท่อนพันธุ์จะแตกใบใหม่พร้อมที่จะนำไปปลูกในแปลงใหญ่ได้

การเตรียมดินปลูก โละดิน ขอบดินร่วนปนทราย ในการเตรียมดินเกษตรกรจะทำการไถดินเปิดร่องเพียงครั้งเดียว

ระยะปลูก ขุดหลุมบนสันร่องห่างกันระหว่างต้น และระหว่างแถว ประมาณ ๒ ศอก ไม่ควรปลูกถี่เกินไปเพราะจะทำให้รากสั้น ถ้าปลูกห่างรากจะยาว จำง่าย ๆ ว่า ปลูกถี่รากสั้นปลูกห่างรากยาว

การให้ปุ๋ย โดยปกติไม่ได้ให้ปุ๋ยนอกจากที่ปลูกมานานแล้วจะให้ปุ๋ยสูตร ครอป จักรวาล คือ ปุ๋ยสูตร ๑๕-๑๕-๑๕, ๑๖-๑๖-๑๖

การบำรุงรักษา

ในระหว่างที่โลชั่นที่ยังเล็กอยู่จะต้องคอยหมั่นตากถางหญ้า หรือที่ภาษาชาวไร่เขาเรียกว่า “ทำร่น” เพราะถ้าหญ้าขึ้นคลุมจะทำให้โลชั่นตาย แต่เมื่อโลชั่นโตขึ้นแล้วไม่จำเป็นต้องทำร่นต่อไป เพราะต้นโลชั่นที่ปลูกในระยะ ๒ x ๒ ศอก จะขึ้นปกคลุมติดกันหมดจนหญ้าหรือวัชพืชอื่นไม่สามารถที่จะขึ้นได้ สำหรับเรื่องนานนี้ไม่มีปัญหาอะไร เพราะชาวสวนจะลงมือปลูกโลชั่นในช่วงฤดูฝน พอหมดฝนโลชั่นจะโตพอที่จะทนแล้งได้เป็นอย่างดี แล้วปล่อยให้เหี่ยวเฉาเลยต่อไป พอครบกำหนด ๒-๓ ปี ก็ขุดรากขึ้นมาขายได้ คิด ๆ ดูแล้วปลูกโลชั่นนี้สบายดีจริง ๆ ปลูกทั้งปลูกขว้าง น้ำไม่ต้องรด ปุ๋ยไม่ต้องให้ สารพิษไม่ต้องใช้ ช่วยให้ลดต้นทุนการผลิตไปได้มาก แต่จะไปหนักหน่อยเวลาขุดราก เพราะต้องใช้คนมากเสียค่าจ้างลูกน้องมากหน่อย แต่คิดแล้วก็ยังคุ้มอยู่ดี

แมลงศัตรู

เนื่องจากสารพิษโรทีโนน (Rotenone) จะสะสมอยู่เฉพาะที่รากของโลชั่นเท่านั้น ส่วนอื่น ๆ เช่น ใบ จึงมีหนอนกัดกินทำลายจน ใบเป็นรูพรุน แต่ก็ไม่ได้ทำความเสียหายให้แก่โลชั่นจนเป็นอันตราย จึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้สารพิษ

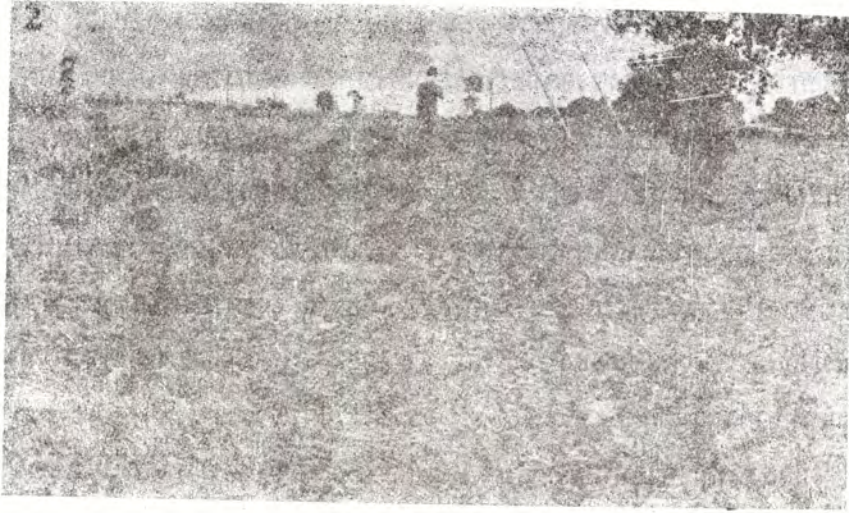
การขุดรากโลชั่น จะเริ่มขุดกันในช่วงฤดูฝนระหว่างกรกฎาคม-กันยายน เพราะดินอ่อนขุดรากขึ้นมาได้ง่ายคือหลังจากที่ปลูกไปแล้วประมาณ ๒-๓ ปีก็ขุดรากไปขายได้แล้ว แต่ก่อนที่จะลงมือขุดรากจะต้องตัดกิ่ง ฟันเถาโลชั่นที่รกรากคลุมดินออกให้หมดเสียก่อน จนเหลือแต่โคนต้นปล่อยทิ้งไว้ประมาณ ๓-๔ วัน หรือจนกว่าใบจะแห้ง จึงจุดไฟเผาเหลือแต่ตอเพื่อความสะดวกในการขุดราก เวลาขุดราก สวนทางตำบลนาเร็ก จะใช้เครื่องมือขุดจอบ ๒ เข็มมีง่าม ๒ ง่าม แต่ถ้าสวนทางตำบล เกาะจันทร์ ตำบลปรกฟ้า ตำบลเขาเทรว จะใช้เครื่องมือที่แรงประเภทคานงัด คานตัด ตามหลักวิชาเกษตรศาสตร์ ลักษณะเป็นคานยาวที่ปลายคานมีขา ๓ ขา ๆ นี้ คือ ฟัลครัม (Fulcrum) ซึ่งเป็นจุดศูนย์ถ่วงระหว่างน้ำหนักกับแรงกด (Pressure)

ที่ส่วนหัวของคานมีโซ่เหล็กยาวประมาณ ๑ วา ผูกติดไว้ตายตัวเวลาจะใช้เครื่อง
๓ ขา บุตรากโล่ดิน จะต้องช่วยกันยกเครื่องมือไปที่ตอโล่ดิน คนหนึ่งมีหน้าที่เอาโซ่ที่ติด
อยู่กับหัวคานไปเกี่ยวพันเข้ากับเหง้าของต้นตอพออยู่ อีก ๓-๔ คน จะไปรวมตัวกันที่ปลาย
คานแล้วช่วยกันขย่มคานให้หนักลงไป ตอโล่ดินจะถอนขึ้นอีกคนหนึ่งจะมีหน้าที่คอย
พันเหง้าออกให้เหลือแต่รากโผล่ขึ้นมาพ้นดิน แล้วอีกคนหนึ่งจะรับช่วงเก็บรากออกไป
มีตรวมกันเป็นกอง ๆ แล้วขนขึ้นรถนำไปเก็บเข้าโกดัง เครื่องทุ่นแรงเครื่องหนึ่งจะใช้
คนงานประมาณ ๕ คน คือคนพันโซ่ ๑ คน คนขย่ม ๔ คน และยังต้องมีคนพันเหง้าอีก
๑ คน คนเก็บรากแล้วมีอีก ๑ คน

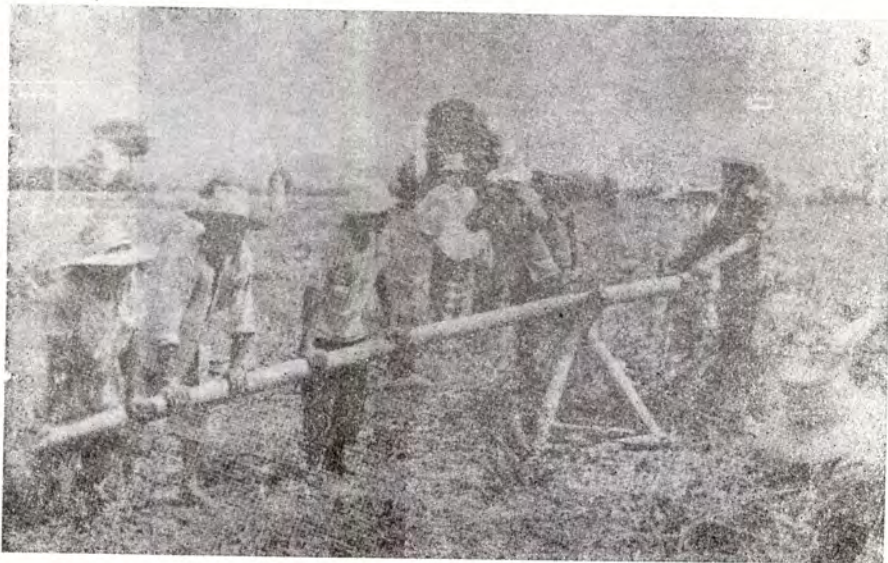
ถ้าเป็นส่วนที่ปลูกโล่ดินมาก ๒๐-๒๕ ไร่ อย่างสวนของ นางหมุยหยอง แซ่ฮอง
คนจีนแคะ ต. เกาะจันทร์ อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี จะต้องใช้เครื่องทุ่นแรงชนิดนี้ถึง ๓ ตัว
และจะต้องใช้คนงานไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน ค่าแรงงานคนละ วันละ ๔๐ บาท ถ้ามีแต่โซ่
จอบขุดวันหนึ่งก็จะขุดได้ไม่เท่าไร ที่ตำบลเกาะจันทร์ ตำบลปรกฟ้า ตำบลเขาเตศวร
ใช้เครื่องมือคานคัต ๓ ขากันมาก

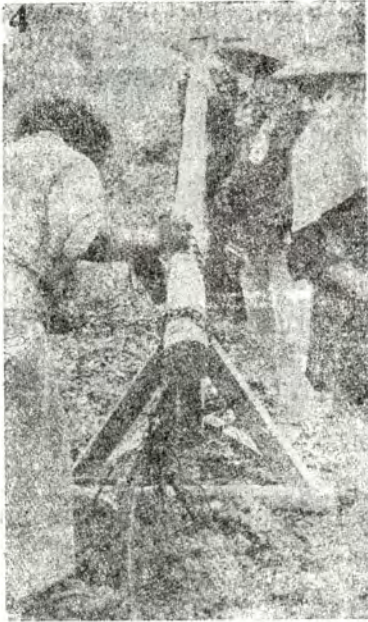
นางหมุยหยอง แซ่ฮอง เจ้าของไร่โล่ดินในแปลงเพาะชำ

หลังจากถางลำต้นเหลือแต่โคนทิ้งไว้ ๓-๔ วันจุดไฟเผาเหลือแต่กอ

สามขา (คานงัด) ที่ใช้ผูกเหง้าไถ่คืนขึ้น สามขา ๑ ตัว จะใช้คนงาน ๕ คน

หัวของ ๓ ขา จะมีโซ่ไว้สำหรับผูก

คนเดินตามสันเอาเหง้า (ลำต้น) ออก

ผูกเอวรากขน

มัดใส่รถเข็น

ผลผลิต เนื้อที่ ๑ ไร่จะปลูกโล่ตั้นได้ ๑,๐๐๐ - ๑,๒๐๐ ตัน (กอ) ถ้าเป็นดิน
ป่าเปิดใหม่โล่ตั้น ๑ ตัน (กอ) จะได้รากสดประมาณ ๑-๒ กิโลกรัม แต่ถ้าเป็นดินเก่า
ที่ขาดความสมบูรณ์ โล่ตั้น ๕ ตัน (กอ) จะผลิตรากสดได้ไม่ถึง ๑ กิโลกรัม

ดินป่าเปิดใหม่ ๑ ไร่ จะผลิตรากสดได้ประมาณ ๔๐๐ กิโลกรัม

ดินเก่า ๑ ไร่ จะผลิตรากสดได้ประมาณ ๒๐๐ กิโลกรัม

ราคาจำหน่าย: เมื่อปี ๒๕๒๖ รากสดจากสวนขายส่ง ในราคากิโลกรัมละ
๒๕ - ๓๐ บาท ถ้าเป็นรากใหญ่อายุ ๓ ปี ไร่หนึ่งบางปีจะขายรากสดได้เกือบหนึ่งหมื่นบาท
(๑๐,๐๐๐)

ตลาด: ที่อำเภอพนัสนิคม จ. ชลบุรี มีแหล่งรับซื้อรากโล่ตั้น จากชาวสวนอยู่
๒ ราย

คือ นายชำ แซ่เอียว

๑๔๙ - ๑๕๑ ถนนศรีบุญชู ข้างธนาคารกรุงเทพ ฯ สาขาพนัสนิคม อ. พนัสนิคม
จ. ชลบุรี

เป็นแหล่งที่รับซื้อและรวบรวมรากโล่ตั้น แห่งใหญ่ที่สุดในอำเภอพนัสนิคม เมื่อ
รับซื้อรากโล่ตั้นจากเกษตรกรมาแล้วจะต้องนำมาทำความสะอาด ตบแต่ง คัดขนาดตั้ง
ต่อไปนคือ

- นำรากโล่ตั้นที่เปื้อนดิน ตัดทรายมาทำความสะอาด
- ผึ่งลมไว้ในที่ร่มจนแห้ง น้ำหนักจะลดลงไปประมาณ ๔๐ % คือ โล่ตั้น ๑๐๐
กิโลกรัม จะเหลือน้ำหนักเพียง ๔๐ กิโลกรัมเท่านั้น
- ตัดโคนรากทิ้งไปในราว ๑ ซม. เพื่อให้เหลือแต่ส่วนที่เป็นรากแท้ ๆ
- คัดขนาดของราก
- คัดและตบแต่งรากให้ตรงเพื่อ ความสวยงามและเป็นระเบียบแล้วมัดไว้สำหรับ
น้ำหนักของแต่ละมัดขึ้นอยู่กับความประสงค์ของพ่อค้า ทางกรุงเทพฯ ฯ

อีกแห่งหนึ่งที่รับซื้อ คือ ร้านอุดมภัณฑ์ แต่ร้านไม่ได้ซื้อขายรากโลชั่น โดย
เฉพาะ เพราะจำหน่ายสินค้าอย่างอื่นด้วย

สำหรับตลาดจำหน่ายโลชั่น ในช่วง พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๒๕ ก่อนข้างจะขบเซา
ทั้งนี้เพราะว่าเกษตรกรในปัจจุบัน ไม่ได้ให้ความสนใจโลชั่นกันเลย ต่างพากัน
มองข้ามไปหมดเพราะเห็นว่า สารพิษกำจัดแมลงที่ตกเข้ามาใหม่ ๆ นั้นมีประสิทธิภาพ
ในการกำจัดแมลงได้ผลดีกว่า ใช้ง่ายและสะดวกแต่เมื่อใช้สารพิษมาเป็นเวลานานเข้า
แมลงบางชนิดเกิดการดื้อยา ทำให้การใช้สารพิษไม่ค่อยได้ผลดีเท่าที่ควร เกษตรกรจำเป็น
ต้องเปลี่ยนมาใช้สารพิษใหม่ ๆ ที่มีพิษร้ายแรงกว่าเก่าและต้องใช้สารพิษหลาย ๆ อย่าง
พร้อมกันทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นอันตรายก็สูงขึ้นด้วย แต่มาปี พ.ศ. ๒๕๒๖ การจำหน่าย
รากโลชั่นกลับมีแนวโน้มดีขึ้นมาบ้างเพราะ

● เกษตรกรทางอำเภอพนมสารคาม ที่ปลูกฝ้าย หันกลับมาทดลองใช้โลชั่นกำจัด
ศัตรูฝ้ายบางชนิดปรากฏว่าเป็นผลดี

● เกษตรกรสวนมะม่วงอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้ทดลองใช้โลชั่น
ฉีดพ่น ขอดอกมะม่วงป้องกันกำจัด เพลี้ยอ่อนมะม่วงปรากฏว่าใช้ได้ผลดีซ่อมมะม่วงงาม
อวบขาว

● เกษตรกรสวนเงาะ จังหวัดจันทบุรีได้นำโลชั่นไปทดลองใช้กับสวนเงาะปรากฏ
ว่าได้ผลดีเช่นเดียวกัน การที่เกษตรกรใช้โลชั่นฉีดพ่นกำจัดแมลงศัตรูพืชบางชนิดได้ผลดี
นั้นเข้าใจว่าแมลงศัตรูพืช ที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวของมันจนเกิดความต้านทานต่อ
วัตถุพิษ กำจัดแมลงที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมาเป็นเวลานานแล้วเมื่อมาถูกสารพิษที่อยู่ในพืช
เช่นโลชั่นเข้า บรรดาแมลงยัง ปรับตัวไม่ทันจึงต้องตายไป และกว่าจะสร้างภูมิคุ้มกันขึ้น
มาใหม่ เพื่อต้านทานสารพิษโรติโนนในโลชั่นได้ ต้องใช้เวลาอีกระยะหนึ่ง และใน
บรรดาพืชที่มีสารพิษตามที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น ถึงแม้จะมีสารพิษที่ใช้ฆ่าแมลงได้ผลดีจริง แต่

จะต้องศึกษาคนควาญยกนกนาน เพราะจะต้องใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อสกัดสารพิษ ออกใช้ฆ่าแมลง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังเป็นเรื่องที่อยู่ในห้องทดลองวิทยาศาสตร์เท่านั้นเอง ยังไม่มีผลงานออกมาให้เกษตรกรมีโอกาสได้ใช้กันเลย

แต่พืชมีสารพิษฆ่าแมลงได้ที่เกษตรกรสามารถที่จะนำไปใช้ได้ทันที ใช้ได้ ผลปลอดภัยราคาถูก ปลูกเองได้คือโลชั่น สารพิษธรรมชาติที่เกษตรกรไทยและจีนในอดีตเคยใช้พืชฆ่าแมลงอย่างได้ผลดีมาแล้ว ทำไมเราจึงมองข้ามโลชั่นไปเสียมากกว่า ๔๐ ปี นานเสียจนคนรุ่นหลังไม่มีใครรู้จักโลชั่นกันแล้ว

บรรดาพี่น้องเกษตรกรควรจะหันมาสนใจใช้โลชั่นกำจัดแมลงบางชนิดเช่น เพลี้ยอ่อนแทนที่จะใช้สารพิษแรง ๆ เพราะนอกจากตัวท่านจะตายวายชีวิแล้ว เพื่อนร่วมชาติของท่านจะต้องค่อย ๆ ตายผ่อนส่งตามท่านไปบ้าน ๆ คน ใช้โลชั่นกันเถิดไม่มีสารพิษตกค้าง ช่วยลดต้นทุนในการผลิต ถ้าพวกท่านหันมาสนใจใช้โลชั่นกันมาก ๆ เกษตรกรชาวสวนโลชั่นที่ อ. พันธ์นิคม ก็จะมีรายได้จากการขายโลชั่นเพิ่มขึ้น แทนที่จะค่อย ๆ ลดเนื้อที่ปลูกโลชั่นลงไปเรื่อย ๆ อย่างเช่นในปัจจุบันนี้ เงินตราจะรั่วไหลออกนอกประเทศน้อยลง และในอนาคตถ้าได้มีการค้นคว้าวิจัยสารพิษในโลชั่นกันอย่างจริงจัง เกษตรกรอาจจะมีโอกาสได้ใช้สารพิษโรดิโนที่มีความเข้มข้นบรรจุในขวด ทำให้ใช้สะดวกขึ้นก็ได้ หรืออาจจะมีสารพิษในพืชชนิดอื่นที่สามารถจะใช้กำจัดแมลงได้ดีกว่าสารพิษ ที่สังเคราะห์ทางเคมีแต่ไม่มีอันตรายสำหรับมนุษย์หรือสัตว์ได้ เมื่อถึงช่วงระยะนั้น เกษตรกรก็จะพากันสร้างงานให้แก่ตนเองด้วยการปลูกโลชั่น หรือพืชที่มีสารพิษอื่น ๆ เพื่อส่งโรงงานผลิตสารพิษจากพืช ซึ่งมีทางที่จะเป็นไปได้มาก และถ้า “โครงการผักอนามัย” หันมาทดลองใช้โลชั่นฉีดพ่นหนอนที่กำลังอยู่ในระยะที่อ่อนแอที่สุด อย่างได้ผลก็จะเป็นการช่วยลดการใช้สารพิษชนิดอื่น ๆ ลงได้อีกมากทีเดียว

รากที่มีขนาดใหญ่เกินไป

รากที่มีขนาดเล็ก

รากที่มีขนาดพอดี

สำหรับเกษตรกรทั่ว ๆ ไป ก็ควรจะปลูกไถ่ต้นไว้ตาม ที่ดอนที่ควนที่โนนที่เนินสัก ๕-๖ กอง
ก็พอที่จะใช้สำหรับ ฉีดพ่นพืชผักในสวนครัวของท่าน

พืชผักฉีดพ่นด้วยไถ่ต้นกินปลอดภัยสบายใจ ไม่ต้องตายผ่อนส่ง

สูตรการใช้โลชั่นฉีดพ่นกำจัดหนอนโลชั่นกับสปู่ :

รากโลชั่นแห้ง	๑ กิโลกรัม
สปู่เหลือง	๓ กิโลกรัม
น้ำ	๕๐ ลิตร

โลชั่นกับยาฉุน :

รากโลชั่นแห้ง	๑ กิโลกรัม
ยาฉุน	๒ กิโลกรัม
น้ำ	๓๐ ลิตร

(ทั้ง ๒ สูตร ถ้าใช้น้อยควรลดลงตามส่วน)

การผสมโลชั่น ควรจะผสมในอ่างหรือโอ่งเคลือบ ถึงพลาสติก ไม่ควรผสมในถังโลหะสังกะสีเพราะจะเกิดปฏิกิริยาทำให้น้ำเปลี่ยนจากสีขาวเป็นสีดำ

เอกสารประกอบการเขียน

ดร. ประยูร ติมา วัตถุมิพิชที่ใช้ในการเกษตรกับสิ่งแวดล้อม กองวิจัยวัตถุมิพิช
กรมวิชาการเกษตร

ขอขอบคุณ

คุณประมวล ประมงคล

คุณข้า แซ่เอียว

ภาคผนวก

เจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

- วันเสาร์ที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๓๐ — ภรรยา บุตร ธิดา
- วันอาทิตย์ที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๓๐ — น้อง ๆ และ หลาน ๆ
- วันจันทร์ที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๓๐ — คณะอาจารย์ โรงเรียนวัดประยุรวงศาวาส
— ครอบครัว เอื้ออนันต์
- วันอังคารที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๓๐ — กรมช่างโยธาทหารอากาศ
- วันพุธที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐ — ชมรมศิษย์เก่าแม่โจ้ กรมวิชาการเกษตร
— ฝ่ายกฎหมาย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
— ขวพองหนับ
— กองช่าง กรมพัฒนาที่ดิน
— แม่โจ้รุ่น ๒๙
- วันพฤหัสบดีที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๐ — พล.อ. หาญ ลีลาพันธ์, ปราโมทย์ สุขุม
สัมพันธ์ เลิศนุวัฒน์
— กองสัญญาต่างประเทศ, การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
— สมาคมนักเรียนเก่าวัดนวลนรดิศ
— สมาคมกล้วยไม้แคทรียาแห่งประเทศไทย
- วันศุกร์ที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๓๐ — นักเรียนนายเรืออากาศรุ่น ๒
— กองเผยแพร่และควบคุมการโฆษณา
— สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา

นามท่านที่นำหรีตมาวางให้เกียรติงานศพ

กลุ่มเกษตรอาวุโสสงเคราะห์

พล.อ.อ. เกษตร-วันทนา โรจนินิล

พล.อ.อ. กัณฑ์-สายใจดี พิมานทิพย์

กลุ่มกล้วยไม้ธนบุรี

กรมควบคุมปฏิบัติการทางอากาศ

กรมช่างโยธาทหารอากาศ

พล.อ.ต. เกษม-ยุวดี ทวีวัฒน์

กองสัญญาต่างประเทศ กฟผ.

กองบริการภูมิภาค กฟผ.

กองบิน ๔๖ (พิษณุโลก)

กองสนามบิน ชย.ทอ.

กองช่าง กรมพัฒนาที่ดิน

กองวิทยาการ ชย.ทอ.

กองโรงงาน ชย.ทอ.

กองผลิตช่างโยธา ชย.ทอ.

กองไฟฟ้า ชย.ทอ.

ข้าราชการกองเผยแพร่และโฆษณา

ข้าราชการกองประปา ชย.ทอ.

ข้าราชการเรือนจำ อย.

ข้าราชการ กอส. กบ. ทอ.

ข้าราชการกองอาคาร ชย.ทอ.

ครอบครัว เอออนันต์

คณะครู ร.ร. ราชวินิต

น.อ. จรัส-นงนารถ เมินทุภัก

น.อ. จินดา ผลพันธ์

พล.อ.ท. จรุญ-กัญญา วุฒิกาญจน์

จุลานนท์-พรสรวง ณ ลำพูน

พล.อ.ต. เฉลย-วารุณี วรินทร์าคม

ชมรมพองหนับ

เชษฐ-ลำตวน เนตรศิริ และ บุตร ธิดา

ชมรมศิษย์เก่าแม่โจ้ กรมวิชาการเกษตร

ชมรมนิสิตศาสตร์ มธ. ๒๕๐๑

น.อ. ชูลิต-จงดี มีสัจจ

น.อ. เตโช-สมจิต ทรพรสุ

ดวง เตชะโกมล และครอบครัว

ทวี-สุจินดา ศิริทรัพย์

ธนาкарเอเซีย จำกัด สาขาเชียงใหม่

พล.อ.ท. นิมล-ปิยะรัตน์ บุญญานุรักษ์

นักเรียนนายเรืออากาศรุ่น ๒

นทน. เหล่าช่างโยธา รุ่น ๑๖

นทน. เสนาธิการทหารอากาศ รุ่น ๒๐

น้องๆ และ หลานๆ

บุญเขต-สุวงศ์ เนตรศิริ

บัญชา-ดำรงค์ หงษ์แสนยาธรรม

น.อ. บำรุง-นิตยา ประจง

บริษัท เจริญกรุงเอนิเนียริง จำกัด

บริษัท ชูเทศ จำกัด

บริษัท เพาเวอร์เมติก จำกัด

บริษัท เติมเอนิเนียริง จำกัด

บริษัท โอयरเรศ จำกัด

บริษัท เมโทรแมชินนอรี่ จำกัด

บงล. ไทยลงทุน จำกัด

บงล. เชียงใหม่ทรัส จำกัด

ประภา รวไพศาล และครอบครัว

ประสาธ - สารภี บัวสุมใจ

พล.อ.อ. เปื้องวิทย์ - ภาวนา หงสนันท์

พล.อ.ท. ปรีชา - วณิ นนทรี

พล.อ.ต.ปราโมทย์ - เพลินพิศ วิรุฒมเสน

แผนกสัญญาต่างประเทศ โครงการไฟฟ้าพลังน้ำ กฟผ. มন্ত্রী สิมะสถิตย์ชัย และภรรยา

แผนกการเงิน กชก.ชย.ทอ.

แผนกทดลองและวิจัย กวท.ชย.ทอ.

สบ.กองบิน ๔๑

แผนกช่างโยธา ฯ กรมอากาศโยธิน

พล.อ.ต. ผ่องแผ้ว - ลักษณะ บัญเอยง

ฝ่ายกฎหมาย กฟผ.

ฝ่ายจัดหา กฟผ.

พิชัย รัตตกุล

พูนสวัสดิ์ กำลังงาน

พล.อ.ต. พนม - เพ็ญศรี ธีรสวัสดิ์

พิสิษฐ์ - บุปสา ลินะวดี

พร - อาริวัฒน์ สุวรรณวาจกกสิกิจ

พนักงานโรงแรมป่าตองบีช ภูเก็ต

พนักงานควบคุมเครื่องทุ่นแรงและรถเฉพาะกิจรุ่น ๑๑

น.อ. พิมล ไพบูลย์

แม่ใจ รุ่น ๒๕

แม่ใจ รุ่น ๒๗

แม่ใจ รุ่น ๑๓

แม่ใจ รุ่น ๒๐

แม่ใจ รุ่น ๓๖

แม่ใจ รุ่น ๓๓

แม่ใจ รุ่น ๒๙

แม่ใจ ทำอากาศยาน

น.อ. ไมตรี ศุภวิชญกุล

โยธาเขต ๓ กองช่าง

รัตนา อติกันธิ์ และบุตร

น.อ. ระวาด - วิไลวรรณ อรุณเวช

ร้านสหกรณ์ กฟผ.

พลตรี วีรศักดิ์ - บุญสม นักสอน

พล.อ.ต. วิจิตร - มนต์สายศรี สำนักสุข

วทก. ๐๘

วิทยาลัยการทัพอากาศ รุ่น ๑๘

ศิริพร นิ่งสมบูรณ์

ศิริวรรณ นิ่งสมบูรณ์

พล.อ.อ. สมพล — อรุณ บุชรรัตนพันธ์

น.อ. สหทัย — เพ็ญพรรณ ทิพเวส

น.ท.ม.ล. สุรศักดิ์ — ศุภศรี เกษมสันต์

สถานทีทดลองพืชสวนตอยมูเซอ

สถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้

สมาคมศิษย์เก่าแม่โจ้

สมาคมกล้วยไม้พระประแดง

สมาคมผู้ปกครองและครูโรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส อำนวย ยศสุข

สมาคมนักเรียนเก่านวลนรติศ

สมาคมพฤกษชาติแห่งประเทศไทย

สมาคมกล้วยไม้แคทรียา

หจก. ศีลารัตน์ก่อสร้าง

หจก. น. วิฑิตก่อสร้าง

หจก. สำราญโลหะการ

หจก. สยามจักรภัณฑ์

หจก. แสงสว่างพานิชย์

พล.อ.ท. อนันต์ — สุรภีร์ กลิ่นทะ

พล.อ.ต. อาคม — จิตอนงค์ อรรถเวทยวรรุฒิ

อุษา — สุรัชย์ อายุเจริญดี

ภรรยา บุตร ธิดา ของนายเริ่ม เนตรศิริ เจ้าภาพ

ขอน้อมระลึกในความกรุณาที่ท่านทั้งหลายได้ให้เกียรติเสียสละเวลาอันมีค่า
ช่วยเหลือในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ฉบับนี้ ตั้งแต่คำไว้อาลัย เรื่องจัดลงพิมพ์
ข้อเสนอแนะต่าง ๆ จนสำเร็จลงด้วยดีสมความปรารถนา

ขอน้อมระลึกในความกรุณาที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมกัน ให้เกียรติ แสดงความ
ห่วงใยเมตตาจิตและช่วยเหลือในทุกเรื่องตั้งแต่ นายเริ่ม เนตรศิริ ได้เสียชีวิต
จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ

กุศลเจตนาที่ท่านได้ร่วมกระทำกรณีย์ หากนายเริ่ม เนตรศิริ จะทราบได้
ด้วยญาณวิถียันใดแล้ว คงจะเป็นสุขและชื่นชมเป็นล้นพ้น

ขอกราบขอบพระคุณในโอกาสวันพระราชทานเพลิงศพอีกครั้งหนึ่ง

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ขาวทหารอากาศ ดอนเมือง
นาวาอากาศเอก ยรรยง แก้วสัมฤทธิ์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๓๐ โทร. ๒-๒๙๔๓, ๒-๒๙๗๔